విదూ—మీ యాశ్చర్యము విడిచి దుఃఖించుట యింతటితోఁ జాలును; నేను మీకొరకుఁ బ్రియసఖియైన వకుళావళికను జూచి దేవరవారి సందేశమును జెప్పివచ్చినాను.

రాజు—అప్పుడది యేమన్నది?

విదూ—"ఈరాజాజ్ఞచేత నేను గృతార్థురాల నయినాను. అయినను భాగ్యహీనురాలయిన యామె యిప్పుడు విధినిరీక్షించుచున్నట్లుగా దేవిగారు మరింత పదిలముగాఁ గావలియుంచి కాపాడుచున్నారు గనుక, ఆమె సన్నిధికిఁ బోవుటయే సుఖసాధ్యము కాకున్నది. అట్లయ్యును నేను బ్రయత్నము జేసెదనని రాజుగారితో విన్నవింపుము." అన్నది.

రాజు—ఓదేవా! ఓసంకల్పసంభవా! ప్రతిబంధకముతో నిండిన విషయములయందుఁ బ్రవేశపెట్టి, కన్నుమూఁకాలమైన సహింప శక్యముకానట్లుగాఁ గొట్టుచున్నావు. (విస్మయముతో)

గీ. పరమకోమలమగు నీదు బాణ మేడ?
హృదయభేదకమగుఁ బీడ యేడ? మదన!
మృదువుఁ దీక్ష్ణంబు నగుటన్న మేటివింత
వసుధ నీయందుఁ గానంగఁబడెను నేఁడు.

విదూ—ఈకార్యసాధన విషయమై నేనొక యుపాయప్రయోగము చేసినా నని దేవరకు విన్నవించుచున్నాను. కనుక నీమనస్సు దృఢముగా నుంచుకొమ్ము.

రాజు—ఓయీ! ఈ చిత్తవ్యాపారములయందు విముఖమయియున్న యీ హృదయముతో నేనీదినశేష మెక్కడఁ గడపుదును?

విదూ—క్రొత్తగాఁ బూచినమనోహరము లయిన రక్తకురువక పుష్పములను గానుకగాఁ బంపి, ఈయభినవవసంతసమయమునందు దేవరవారితోఁ గూడ డోలాధిరోహణసుఖ మనుభవింప మనసుపడుచున్నానని యిరావతి యిప్పుడే నిపుణికచేతఁ దమకు సమాచారము పంపినదిగదా? దేవరవారును అందు కొప్పుకొన్నారు గనుక మనము ప్రమదవనమునకే పోదము.

రాజు—అది సరిపడదు.

విదూ—ఎందుచేత?

రాజు—మిత్రుఁడా! స్త్రీలు సహజముగా బుద్ధికౌశలముకలవారు నేను బయి కంతలాలనము చేయుచున్నను నామనస్సు మఱియొకతెయందుఁ దగిలియున్న సంగతి నీసఖి యెట్లు కనిపెట్టకుండును?

ఉ. [illegible]
నిత్యవు [illegible] నిత్యతిరస్కృతిఁ [illegible];
నిత్యములేనిచో హృదిని, నేర్పఁ బ్రాప్యముకంటె [illegible]
ప్రార్థ్యఁ జేయు సేవ యుపచారము కాదు వివేకశాలిడగున్

విదూ — దేవర యంతఃపుర కాంతలవిఁ దాక్షిణ్యము నొక్కపారిగా వెనుక పట్టించుటతగదు.

రాజు — (ఆలోచించి) అట్లయినచోఁ బ్రమదవనమార్గము కనఁబఱుపుము

విదూ — దేవా! ఇదె యిదె.

(ఇద్దఱును నడుచుచున్నారు.)

విదూ — ఈ ప్రమదవనము వాయుచలితములై కదలుచున్న చిగురుటాకులను వ్రేళ్లతో నీవరవారిని ప్రవేశింపఁ దొందరపెట్టుచున్నట్టున్నది.

రాజు — (స్పర్శసుఖము ననుభవించి) వసంతము వచ్చినదిక దా? మిత్రమా! [illegible]

చ. కదిసినగండుఁగోయిలలకర్ణసుఖావహకూజితంబుచే
నదయతఁ గాముబాధ [illegible] దనుచుట్టు లోకప్రభున్:
పడిగ వసంతుఁ డామ్రకుసుమవాసనలం దగుచల్లగాలిచే
మృదువగు చేతితో నిముడరీతిని తోఁచదు మచ్ఛరీరమున్.

విదూ — తాపోపశమనము కలుగుటకయి యింక ప్రవేశింపుము.

(ఇద్దఱును ప్రవేశించుచున్నారు.)

విదూ — అవధానముతోఁ జూడుము. ఇదిగో ప్రమదవనలక్ష్మి నిన్నాకర్షించుటకో యనునట్లు యువతీవేషమును లజ్జపరచు పుష్పాలంకారము ధరించియున్నది.

రాజు — నేను విస్మయముతోనే చూచుచున్నాను.

సీ. బింబాధరాలక్తకంబును మించెడు నవకుసుమ [illegible]
[illegible] మించు [illegible]
[illegible]
బహువిధశృంగారభావంబులను మించి వింతగానున్న [illegible]
ప్రౌఢయువతీజనంబుల రమ్యమైన
మోములను కేయు సింగారములను మించి
[illegible]
[illegible].

(అని యుద్యానశోభను నిరూపించుచున్నారు.)

[అప్పుడు సంభ్రమముతో మాళవిక ప్రవేశించుచున్నది.]

మాళ — రాజాజ్ఞను తెలిసియున్న దేవి నాయనను గ్రామ్మించుచున్నందున లజ్జపడుచున్నాను. నేనీవృత్తాంతమును నా ప్రియసఖికి ఎట్లు చెప్పఁగలను? మన్మథుఁడు నాకీ యప్రతీకారమైన తీవ్రవేదన నెంతకాలము పెట్టునో తెలియఁజాలకున్నాను. (కొన్ని యడుగులు నడిచి) నేనెక్కడకు బయలుదేరినాను? (ఆలోచించి) "గౌతముని చపలత్వము చేత నుయ్యెలనుండిపడి నా కాలు నొప్పిపట్టియున్నది, అందుచేత నేను బోవుట కశక్తురాలనుగా నున్నాను. కాఁబట్టి నీవు పోయి కాంతనాశోకమునకు దోహదము నిర్వర్తింపుము. అది యయిదు రాత్రులలోపలఁ బూతఁబట్టినపక్షమున, నీమనోరథపూర్వకమయిన యనుగ్రహమును నీకుఁ జేసెదను." అని దేవిగారు నన్నుఁ బంపియున్నారు. నేనిప్పుడు నియమించిన స్థలమునకు వచ్చియున్నాను. నా పాదాలంకారమును బట్టుకొని నా వెంటనే బయలుదేరిన వకుళావళిక యింకను రాకున్నది. నేనీలోపల ముహూర్తకాలము నొంటిగా దుఃఖపడియెదను. (అని యిటునటు తిరుగుచున్నది.)

విదూ — (చూచి) అహాహా! ఇదిగో మద్యపానవివశులైయున్నవానికి యెద్ద ముఁ బానకపుఁగుండ తీసికొనిరాఁబడినది!

రాజా — ఓయీ! అదియేమి?

విదూ — అదిగో మాళవిక విశేషాభరణములులేక మిక్కిలిమందు విచారముకన్పడ నొంటిగా సమీపముననే నిలిచియున్నది.

రాజా — (సంతోషముతో) ఏమీ! మాళవికా?

విదూ — నిస్సందేహముగా,

రాజా — ఇప్పుడు నాకు ప్రాణములు నిలుపుకొనుటకు శక్యమగును

చ. దగఁగనియున్న పాంథుఁడు ఉరక విని సారసపత్రికూఁత, ఆ
 [illegible] నదియున్నదటం చలరారుమాడ్కి, నే
 లన్ప్రియురాలు చెంతఁగలదంచును వీనుల [illegible] చెంతచేఁ
 [illegible]

అదెక్కడ?

విదూ — అదిగో చెట్లవాలున నుండి వెలువడి [illegible] కనఁబడుచున్నది.

రాజా — అవును చూచినాను.

ఘనసితంబయి నిలు పేవకాసుఁ గలిగి
బటువులైనట్టి గబ్బిగుబ్బలను దనరి
నిడుదలౌ వాలుఁగన్నులు నెఱయ నిటల
చేరవచ్చెడు నదిగో నాజీవితంబు.

మిత్రుఁడా! ఆమె పూర్వముకంటెఁ గ్రొత్తయవస్థ పొందియున్నది. ఎట్లన—

గీ. రెల్లుపువుఁబోలెఁ జెక్కులు తెల్లవాఱి
పరిమితములైన భూషణావళులఁ దాల్చి
వలరెడు వసంతమునఁ బాండుపత్రవితతి
మూఁగఁ బూఁతపట్టుకున్నలతికఁ బోలి.

విదూ—ఈమెయు నీవలెనే మన్మథవ్యాధిచేతనే బాధనొందుచుండియుండును.

రాజు—నామీఁది ప్రేమచేత నీకట్లగపడుచున్నది.

మాళ—ఈవృక్షమును లలితసుకుమారదోహదము నపేక్షించి పుష్పాలంకారము లేక యుత్కాతురనయియున్న నావలెనే శోకమభినయించుచున్నట్లున్నది. కాఁబట్టి దీనినీడచేతఁ జల్లఁగానున్న యీరాతిమీఁదఁ గూరుచుండి వేడుకతోఁ బ్రొద్దుపుచ్చెదను.

విదూ—ఆమె యుత్కాతురనయి యున్నానని చెప్పుచున్నది విన్నావా?

రాజు—ఇంతమాత్రముచేత నీయూహ సరియయినదని నేనెంచను. ఎందుచేతనన—

క. కురువకకుసుమరజముం గొని,
పరశీకరముల ధరించి, వంచి చిగుళ్ళన్,
దరుణుల నిష్కారణముగ
మరియాతురఁ బెట్టవచ్చు మలయానిలుఁడున్.

మాళ—(కూరుచున్నది.)

రాజు—మిత్రుఁడా! మన మీతీఁగెలచాటున దాఁగియుందము రమ్ము.

విదూ—దూరమున నిరావతివలెఁ గనఁబడుచున్నది!

రాజు—పద్మలతను జూచినయేనుఁగు మొసలిని లక్ష్యముచేయదు. (అని మాటుచున్నాఁడు.)

మాళ—ఓహృదయమా! నేను నిరాధారను గనుక దుర్లభమైనయీకోరికను విడుము. నన్నేల నీవాయాస పెట్టెదవు?

విదూ—(రాజునంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

రాజు—ప్రేమయొక్క మహిమ చూడుము.

గీ. పలుకవు నిమిత్త మామనోవ్యథకు నీవు,
తత్త్వమరయంగ నూహకుదరముకాదు;
లలనకో! యెట్లయిన నీవిలాపమునకుఁ
గారణము నేనయందు నిక్కముగఁ దలఁతు.

విదూ—దేవా! ఇప్పుడే మీసంశయము నివర్తియగును. నేను మీమదనసందేశమును జెప్పినబకుళావళిక యొంటిగానీలాగున వచ్చుచున్నది.

రాజు—అది ప్రార్థన మఱచిపోయినదేమో!

విదూ—ఇప్పు డాబానిసపోఁతువు మహత్తరమయిన దేవరవారిసందేశము నేలు మఱచును?

[పాదాలంకారములతో బకుళావళిక ప్రవేశించుచున్నది.]

బకు—నాసఖికి క్షేమమా?

మాళ—ఓహో! బకుళావళికా! వచ్చితివా? నీకుస్వాగతము. కూరుచుండుము.

బకు—(కూరుచుండి) ఓసీ! నీవిప్పుడు యోగ్యమయినపనికినియమింపఁబడినావు. నీకాలొకటి నావంకఁజాపుము, లత్తుకపెట్టి నూపురము తొడిగెదను.

మాళ—(తనలో) ఓహృదయమా! యీవైభవము లభించినదని సంతోషింపఁబోకుము. నాకీదుర్దశ యెట్లు తొలఁగును? కానిమ్ము. నాకిదే మరణాలంకారముకాఁ గలదు.

బకు—నీలో నీవేమియాలోచించుచున్నావు! దేవిగారీకాంచనాశోకమిప్పుడు పుష్పించునాయని యాతురపడుచుండుటగదా?

రాజు—ఏమీ! ఈప్రయత్నమంతయు నశోకవృక్షదోహదము నిమిత్తమా?

విదూ—ఏమీ? దేవిగారు కారణము లేకయీయంతఃపురాభరణములతో నీపె నలంకరింప నియమించియుండదని మీకుఁ దెలియదా?

మాళ—(కాలుచాఁచి) సఖీ? ఇప్పుడు కాలికి నొప్పి కలుగనీకుము.

బకు—సఖీ? నీవు నాశరీరమవేకదా?

(అనిపాదాలంకారము చేయునట్లు నటించుచున్నది.)

రాజు—గీ. సఖుఁడ! చూడుము ప్రియురాలి చరణమునకు
లేఁతగానిడ్డ లత్తుకలేఖ యదిగో
హరునిచేదగ్ధమైన యనంగవృక్ష
మునకుఁ దొలిపల్లవం బనఁబొలుచు మాకు!

విదూ—దేవిగారీమెకు నియమించినపని యీపాదమునకుఁ దగియున్నది.

రాజు—నీవు దక్కఁగా చెప్పినావు.

చ. వరనఖకాంతినొప్పి నవపల్లవరాగము చేత నార్ద్రమౌ
తరుణిప్రశస్తపాదమునఁ దన్నఁగఁ బడ్డను [illegible] ; ద్రో
హ్విరు లవిశేక దోహదము వేఁడెను నశోకము లైన, తేనిచో,
శిరమునువంచి నేరమును జేసినకాంతుని కైవ, మిత్రుఁడా!

విదూ—నీవే యీ పెయెడ నేరముచేసినవాఁడ వగుదు వేమో!

రాజు—అమోఘ కార్యసిద్ధుఁడవయిన నీ బ్రాహ్మణవాక్యమును శిరసావహించెదను.

[అప్పుడు మత్తుగొనియున్న యిరావతి చేటికతోఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నది.]

ఇరా—సఖీ! నిపుణికా! స్త్రీల కిటువంటిమత్తత విశేషాలంకారమని నేను బలుమాఱు వినుచుండుదానను. ఈలోకోక్తి సత్యమేనా?

నిపు—ఇది మొదట లోకప్రవాదమే కాని యిప్పుడు సత్యమే యయినది.

ఇరా—ఓసీ! నాయందలి ప్రేమ నట్లుండనిమ్ము. ఈ యుయ్యెల యున్న గృహమునకు భర్తగారికంటె ముందుగాఁ బోయియుండునని నీ విప్పుడెట్లు తెలిసికొంటివో నాకుఁ జెప్పు.

నిపు—అమ్మా! నీయందలి యఖండప్రేమచేతఁ బోయియుండునని తెలిసికొంటిని.

ఇరా—ఈ యుపచారవృత్తి చాలించి మధ్యస్థతను వహించి చెప్పుము.

నిపు—వసంతోత్సవమునందలి నైవేద్యములను మరిగిన గౌతముఁడు నాతోఁ జెప్పినాఁడు. అమ్మగారు త్వరపడవలెను.

ఇరా—(అవస్థకు తగినట్లుగాఁ గొంచెము నటించి) సఖీ! మత్తుచేత బాధపడుచున్న నన్ను రాజుగారి దర్శనమునిమిత్తము చిత్తము త్వరపెట్టుచున్నదికాని కాళ్ళుమాత్రము సాగకున్నవి.

నిపు—మనమిప్పుడు యుయ్యెలనున్న వసంతగృహమునకు వచ్చియున్నారము.

ఇరా—నిపుణికా! భర్తగారిక్కడఁ గనఁబడరే?

నిపు—అమ్మగారు తిన్నఁగాఁ జూడవలెను. పరిహాసార్థముగా రాజుగారిందే తీఁగెలలోనో గూఢముగా దాఁగియుందురు. మనము ప్రేంకణాపులతో పరివృతమయిన యీ యశోకవృక్షముక్రింది శిలాపట్టమునకుఁ బోవుదము.

ఇరా—అలాగే.

నిపు—(చూచి) అమ్మా చూడుము. మామిడిగున్నను వెదకుచున్న మనకిప్పు డెఱ్ఱచీమ కానఁబడుచున్నది.

ఇరా—అదియేమి?

నిపు—ఇదిగో యశోకవృక్షముక్రింద నీడను [illegible]లంకారము చేయుచున్నది

ఇరా—(శంకను గనఁబఱిచి) ఇది మాళవిక యుండఁదగినచోటుకాదు. నీవే మనియూహించెదవు?

నిపు—ఉయ్యేలనుండి పడుటచేతఁ గాలు నొప్పిపెట్టినదయి దేవిగారు తమ దోహదకార్యమునకు మాళవికను నియోగించిరనియూహించెదను. అట్లుకానియెడల దేవి తానుధరించుకొనెడి యీయందెలజతను బరిజనము పెట్టుకొనుటకెట్లు నియమించును?

ఇరా—ఇది దీనికి గొప్పగౌరవము.

నిపు—నీవురాజుగారి నేల వెదకవు?

ఇరా—సఖీ! నాపాదములు ముందుకు నడువకున్నవి. నామనస్సు కళవళపడుచున్నది. ఈలోపల నాజంకు తీర్చుకొనియెదను. (అని మాళవికనుజూచి తనలో) నామనస్సులో భీతికలుగుటకు హేతువు లేకపోలేదుకదా?

వకు—(పాదమునుజూచి) ఏమి? ఈలత్తుకరేఖలను దీర్చుట నీకింపుగానున్నదా?

మాళ—నాకాలిమీఁద నుండుటచే దీనిని నేను బ్రశంసించుటకు లజ్జపడుచున్నాను. ఈశిల్పకళాకౌశలమును నీవెవరివద్ద నేర్చుకొన్నావు?

వకు—నేనిప్పుడు రాజుగారి శిష్యురాలను.

విదూ—నీవిప్పుడు గురుదక్షిణము పొందుటకు వేగిరముగమ్మా.

మాళ—అదృష్టవంతురాలనని గర్వపడఁబోకు.

వకు—ఉపదేశమునకుఁ దగినపాదము లభించినదిగనుక నేనిప్పుడు గర్వమునే పొందెదను. (లత్తుకరచనను చూచి తనలో) నాపని నేను జక్కఁగా నిర్వహించితిని. (ప్రకాశముగా) సఖీ! నీపాదమున నొకదానికి లత్తుకపెట్టుట యయినది. ఇఁక నొకటిలో నూఁదిపడి యార్పవలెను. అక్కఱలేదు. ఆపని యిక్కడిగాలియే చేయుచున్నది!

రాజు—మిత్రుఁడా! చూచుచూడు.

గీ. పచ్చిలత్తుకచేఁ దడిపాయకున్న
పాదమంటంగ నాముఖవాయువునను
జక్కఁగానూఁది తగుసేవసలుపనాకు
నుత్తమంబైన యవకాశ మొదవెనిపుడు.

విదూ—మీకీచింతయేందుకు? ఈసేవమీకుఁ జిరకాలమనుభవింప లభించును లెండి.

వకు—సఖీ! నీపాదము కెందామరవలె శోభిల్లుచున్నది. నీవిప్పుడు సర్వథా రాజుగారియొడిలోఁ జేరుదానివలె నున్నావు.

ఇరా—(వకుళావళిక ముఖముకేసి చూచుచున్నది.)

రాజు—ఇది నాకాశీర్వాదము.

మాళ—ఓసీ! అవినయవాక్యములు పలుకకు.

వకు—నేను బలుకఁదగినదానినే పలికినాను.

మాళ—అట్లయిన, నేను నీకుఁ బ్రియురాలను గానా?

వకు—నాకుమాత్రమే కాదు.

మాళ—మఱి యెవరికిఁ గూడ?

వకు—గుణగ్రాహులయిన రాజుగారికిఁ గూడ?

మాళ—నీవు మాయమాటలు చెప్పుచున్నావు. నాయందట్టిగుణ మేదియు లేదు.

వకు—సత్యము. నీయందుఁ గాదు. నాకది కృశించి తెల్లపాఱిన రాజుగారి సుందరాంగములయందుఁ గనఁబడుచున్నది.

నిపు—మొదట గుణించుకొనివచ్చినట్టి యీచెడుపడఁతుక యుత్తరము చెప్పుచున్నది!

వకు—అనురాగ మనురాగముచేతనే పరీక్షింపఁదగిన దన్నసుజన వాక్యమును బ్రమాణము చేసికొమ్ము.

మాళ—నీవేల ఇచ్చవచ్చినట్లెల్లను వదరెదవు?

వకు—కాదు కాదు. ప్రేమచేత కృశులయిన యువిమువారియొకరినొకటిననుడి వచ్చిన రాజుగారివాక్యము లేదుమా?

మాళ—సఖీ! దేవిని దలఁచుకొని నాహృదయమీమాటలను విశ్వసింపకున్నది.

వకు—ఓసిముద్దరాలా! తుమ్మెదబాధ యున్నదని వసంతకాలమునఁ గలిగిన క్రొమ్మామిడిపూ వలంకరింపఁగూడదాయేమి?

మాళ—దుర్లభపదార్థాపేక్ష పొందియున్నదాను నీవుసహాయురాలవగుదువా?

వకు—నేను మర్దించినకాలఁదిని బరిమళించు వకుళావళికను జుమా.

రాజు—మేలు! వకుళావళికా! మేలు!

ఉ. భావమెఱుంగనైనపిదపం దగఁ బ్రస్తుతవాక్చయంబులన్,
కేవలముం దిరస్కృతి జనించిన చో నుచితోత్తరంబులన్,
జీవమొయిన్న వేదనము చేసె మదీయనిదేశ మిచ్చుటన్;
జీవములిట్లు దూతికలచేతను యుండును గాముకాళికిన్.

ఇరా—సఖీ! వకుళావళిక మాళవికచేత నీకార్యమునం దడుగుపెట్టించినది చూచితివా!

నిపు—అమ్మా! నిర్వికారులకయినను గాముకోచితమైన యుపదేశము వాంఛను బుట్టించును.

ఇరా — నా హృదయముయొక్క శంక తప్పక తీరవలసినదే. ఇప్పుడు సంగతి తెలిసినందునఁ గర్తవ్య మాలోచించెదను.

వకు — ఇదిగో నీ రెండవపాదముకూడ నలంకరింపఁబడినది. ఇప్పుడందెలను నీరెండు కాళ్లకును దొడిగెదను. (అందెలుపెట్టుట నభినయించుచున్నది.) సఖీ! లెమ్ము. ఆశోకమును పుష్పింపఁజేయుటకయి యిఁక దేవిగారియాజ్ఞ నడుపుము.

(ఇద్దఱును లేచుచున్నారు.)

ఇరా — దేవిగారి నియోగమని విన్నాము. ఇప్పుడదిజరగనిమ్ము.

వకు — ఇదిగో రాగాధిక్యముగల నీవనుభవింపఁదగిన వానిరూపము నీయెదుటనే యున్నదే.

మాళ — (సంతోషముతో) భర్తాయేమి?

వకు — (చిఱునవ్వుతో) భర్త కాఁడు. ఈయశోకమున వ్రేలుచున్న యీ లేఁజిగురు జొంపములను కర్ణాభరణముగాఁ జేసికొమ్ము.

మాళ — (విషాదమును నటించుచున్నది.)

విదూ — ఏమి? దేవరవారు విన్నారా?

రాజు — మిత్రుఁడా! ఇంతతోనే కాముకులయభీష్టము సంపూర్ణమగును.

చ. ఒకరికిఁ బ్రేమయుండి మఱియొక్కరికిం దగుప్రేమలేనివా
రికి వడిఁ బొందుకల్గినను శ్రేష్ఠముకాదది; యంతకంటెనున్
బ్రికటసమానురాగులగువారల కామరణంబు నొందొరున్
వికలతఁగూడ నబ్బుటయె పెద్దసుఖంబు మేలుగనెంతు నామదిన్

మాళ — (చిగురాకును కర్ణాభరణముగా ధరించుకొని విలాసముతో నశోకమును దన్నుటకు పాదమెత్తుచున్నది.)

రాజు — మిత్రుఁడా!

గీ. పాదపమునుండి గ్రహియించి పల్లవంబు
మరలఁ బాదపల్లవమిచ్చె బ్రాఁకునకును;
కోరియుభయులు నిటుమార్చుకొనుటచేత
వంచితుఁడనైతినిప్పు డేనందు దలఁతు.

మాళ — ఈయశోకము పూచుటకయి చేయవలసినదో పాదము నేను వేసితిని గదా? ఇట్లు చేసినతరువాతఁగూడ నిది పుష్పింపకుండునేమో?

వకు — సఖీ! ఇఁక నీలోప మేదియు లేదు. నీచరణసత్కారమును బొందియు శీఘ్రముగాఁ బూఁత పట్టకపోయినపక్షమున నీయశోకవృక్షమే నిర్గుణ

రాజు—ఉ. ఈతనునుధ్యయంత్రియుల నింపగునాదము పుట్టఁగా నబ్
జాత సమానకోమలకుపాదమున న్నిను సత్కరించెఁ దన్
బూఁతను బట్టుకన్న, నిటఁబొల్చి యశోకమ! చారురూపశో
భాతుల నాయకార్హ మగు నాదరమున్ వృథగాదెనీ మొదల్?

మిత్రుఁడా! నేను బోయి యవకాశము చేసికొని మాటాడఁగోరుచున్నాను.

విదూ—రమ్ము. నేనిప్పుడు వారిని భయ పెట్టెదను.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

నిపు—అమ్మా! అమ్మా! రాజుగారు ప్రవేశించుచున్నారు.

ఇరా—నేనిది మనస్సులో మొదటనే యాలోచించినాను.

విదూ—(చేరఁబోయి) అమ్మా! రాజుగారెదుటనుండఁగా దేవిగారికి బ్రియముమైన యీయశోకవృక్షమును ఎడమకాలితోఁ దన్నుట నీకుఁ దగునా?

ఇద్దఱు—(తొట్రుపాటుతో) అయ్యో! రాజుగారిక్కడ నేయున్నారే!

విదూ—వకుళావళికా! ఈమె తెలియక యవినయకార్యము చేయుచుండఁ దెలిసినదానవు నీవు దాపుననుండి యెందుకు వారించినావు కావు?

మాళ—(భయము కనఁబఱచుచున్నది.)

నిపు—అమ్మా! మహానుభావుఁడైనయీ గౌతముఁడేమిచేయుచున్నాఁడో చూడు.

ఇరా—ఇట్లుగాక పోయిన మఱియే బ్రాహ్మణాధముఁడు జీవనము చేయఁ గలుగును?

వకు—అయ్యా! ఈమె దేవిగారి యాజ్ఞాప్రకారమే చేయుచున్నది. ఈయతిక్రమమునందీమె పరాధీనురాలు, రాజుగారు క్షమింతురుగాక! (అని తాను మ్రొక్కి మాళవికచేత మ్రొక్కించుచున్నది.)

రాజు—అట్లయినపక్షమున నీయందుఁ దప్పిదములేదు. కళ్యాణీ! లెమ్ము. (అని చేతితోఁ బట్టుకొని మాళవికను లేవదీయుచున్నాఁడు.)

విదూ—ఇది తగును. దేవిగారు మాననీయురాలుగదా?

రాజు—(నవ్వి) క. జవ్వనిరో! కఠినంబగు
నివ్వసుధారుహము మొదల నిటు మోపుటచే
నొవ్వదె కిసలయకోమల
మివ్వామపదాంబుజాత మిప్పుడు నీకున్?

మాళ—(లజ్జ నభినయించుచున్నది.)

ఇరా—(అసూయతో) ఓహో! భర్తగారు నవనీతకోమలహృదయులు గదా

మాళ—వకుళావళికా! తరునియోగమును నెరపితిమని దేవిగారికి నివేదింతము రమ్ము.

వకు—సెలవుపుచ్చుకొనియెదనని రాజుగారికి విన్నపము చేయుము.

రాజు—కళ్యాణీ! నీవు పోవచ్చును. సమయము దొరకినదిగనుక ముందుగా నిప్పుడు నా ప్రార్థనను వినుము.

వకు—అవహితురాలవై వినుము—దేవర వారానతిత్తురుగాక!

రాజు—గీ. ఈవిధమున నెయింతిరో! యాశకీర
ములరోదనకుండఁ జిరకాలమునుండి;
నీదుస్పర్శామృతంబున నెఱపుమిందు
నన్యమెల్లని నాకు దోహదము నిపుడు.

ఇరా—వేగముగా (సమీపించి) ఈయనకవశ్యము గాదోహదము చేయుము. అశోకము పూలనుమాత్రమే యిచ్చునుగాని యీయన పూవులను ఫలములనుగూడ నిచ్చును.

[అందఱును ఇరావతినిజూచి తత్తరపడుచున్నారు.]

రాజు—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా! ఇప్పుడేమిగతి?

విదూ—మఱియేమున్నది? పిక్కబలమే.

ఇరా—మేలు! వకుళావళికా! మేలు! ఇప్పుడు నీవు మంచిపనికిబూనుకొన్నావు. మాళవికా! భర్తగారికోరికను సఫలము చేయుము.

ఇద్దఱు—అమ్మా! క్షమింపుము. రాజుగారి ప్రణయపరిగ్రహమునకు మేమెవరము?

(అని వెడలిపోవుచున్నారు.)

ఇరా—పురుషులను నమ్మఁగూడదు. నీమాయమాటలు నమ్ముటచేతఁ బ్రియభాగ్య నయియుండి తిరస్కృతురాల నయిన నాకిప్పుడిది హృదయశల్యమయినది. వేఁటకాని గీతముచేత ననుమానపడక యాకర్షింపఁబడిన లేడివలెనే నావినాశము నేను దెలిసికొ లేకపోతిని.

విదూ—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా! ఏదో యుత్తరము నాలోచింపుము. నీకుఁ జెప్పవలసినదేమున్నది? సీటిసమీపమున చారిలేక పట్టుపడిన దొంగవలెనే యిప్పుడు సంధి చేసికొనుటయే కర్తవ్యమని తోఁచుచున్నది.

రాజు—సుందరీ! నాకు మాళవికతోఁ గొంచెమయినను బనిలేదు. నీవాలస్యము చేసినందున, వీరితో నేను గొంచెము వినోదముగాఁ బొద్దుపుచ్చుచున్నాను.

ఇరా—మిమ్ము నమ్మఁగూడదు. భర్తగారికిటువంటి వినోదము దొరకిన సంగతి నాకుఁ దెలిసినదికాదు. అట్లు తెలిసియుండినయెడల నేనీవిధముగా మీకు వినోదభంగమును జేసియుండను.

విదూ—ఇప్పుడు రాజుగారి దాక్షిణ్యము చెడఁగొట్టుకొనుము. సమీపమునఁ గనఁబడినప్పుడు రాణిగారి పరిచారికలతోడ సంభాషించుటకూడఁ దప్పగునా? నీవే చెప్పు.

ఇరా—వారితోడి సంభాషణమే జరగనిమ్ము. నేను నామనస్సు నేలయూరడఁ బెట్టుకొనవలెను? (అని రోషముతో బయలువెడలుచున్నది.)

రాజు—(వెంబడించి) ప్రాణేశ్వరీ! శాంతింపుము.

ఇరా—(ఒడ్డాణము జారి కాలికిఁ దగులుకొనఁగా నడుచుచున్నది.)

రాజు—సుందరీ! ప్రేమగలవారిని నిరాదరించుట యుక్తము కాదు.

ఇరా—ధూర్తా! నీవు నమ్మఁదగినవాఁడవు కావు.

రాజు—గీ. 'ధూర్త' యనుమాటతోనె యో తోయజాక్షి!
యనఁగుదయిన నాపయి కోప మాఱఁ జెల్లు;
కార్శ్యపయిన్యాలి నిన్ను మేఖలయు వేఁడఁ
జండి! కోపంబు విడువంగఁ జాలవేమి?

ఇరా—ఈ చెడు మేఖలయును నిన్నే యనుసరించుచున్నది. (అని మొలనూలు పుచ్చుకొని దానితో రాజును గొట్టఁబోవుచున్నది.)

రాజు—మిత్రుఁడా! ఈ యిరావతి

గీ. కానునండి యుపేక్షతోఁ గగను జాఱు
పసిఁడి మొలనూలితోడ బాష్పములు కాఱ
నుగ్రురాలయి నను గొట్టనుద్యమించె
మొయిలు మెఱుముతో వింధ్యాద్రి మోఁదునట్లు.

ఇరా—ఏమి? ఈవిధముగా నన్ను మరలఁ దిరస్కారము చేయుచున్నావా? (అని మొలనూలితోడి చేయి తీసికొనుచున్నది.)

రాజు—క. అపరాధి నయిన నాపయి
నిపు డెత్తినదండ ముడిచె దేల? లతాంగీ!
యిపుడు విలాసము పెంచియుఁ
గుపితత్వము దాచునందుఁ గూర్చెదవో? కటా.

ఇప్పుడు నీకోపము తగ్గింపుము. (అని పాదములమీఁద బడుచున్నాఁడు.)

ఇరా—నీకు సంతోషకరమయిన వాదము చేయుటకివి మాళవిక పాదములు కావు. (అని చేటికతోఁ గూడఁ బోవుచున్నది.)

విదూ—లెమ్ము. నీవనుగ్రహింపఁబడినావు.

రాజు—(లేచి యిరావతినిగానక) ఓహో! నాప్రియురాలు వెడలిపోయినదా!

విదూ—మిత్రుఁడా! దైవవశముచేత నవినయుఁడవైన నన్ను వృథ విడిచిపోయిన నను దానికోపమింకను దీఱలేదు. అంగారరాశివలె నీమె మరల రాకమునుపే మనము శీఘ్రముగాఁ బాఱిపోవుదమురమ్ము.

రాజా—ఆహా! కాముని వైషమ్యము!

గీ. మనసు ప్రియురాలిపైఁ జిక్కుకొనిన నేను
నేవగవనెంతు మొక్కినఁ దేకొనమియు;
కూర్మిగలవయ్యు నామీఁదఁ గుపితయగుట
చేత నేను నిప్పుడుపేక్ష చేయవచ్చు.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చతుర్థాంకము.

[అప్పుడు విచారగ్రస్థుఁడయి రాజును, ప్రతీహారియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

రాజా—(తనలో)

చ. చెవులనుబడ్డ కాంతపయిఁ జేయుచు వేరది నాటియాశచే,
నవలను రాగపల్లవము గందుచు దృష్టికిఁ గానిపించుటన్.
దవిలి కరంబు పూచినవిధంబ మరం బులకాంకురాళిచే,
జవమున గామవృక్షము రసజ్ఞుని నన్ ఫలమొందఁ జేయుతన్.

(ప్రకాశముగా) మిత్రుఁడా! గౌతమా!

ప్రతీ—దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! గౌతముఁ డిక్కడ లేడు.

రాజా—(తనలో) అయ్యో! అతఁడు మాళవిక వృత్తాంతము తెలిసికొని వచ్చుటకయి నాచేతఁ బంపఁబడినాఁడుగదా!

[విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విదూ—మీకు జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

రాజా—జయసేనా! ధారణీదేవి యెక్కడనున్నదో కాలినొప్పిపోవుట కెట్టి వినోదము పెట్టఁబడుచున్నదో తెలిసికొనిరమ్ము.

ప్రతీ—దేవరయాజ్ఞాపరిపాలనము చేసెదను. (అనిపోవుచున్నది.)

రాజా—గౌతమా! నీసఖురాలయిన యామెవృత్తాంతమేమి?

విదూ—పిల్లిచేతఁ బట్టుపడిన కోకిలవృత్తాంతమువలె నున్నది.

రాజా—(విషాదముతో) ఎందుచేత?

విదూ—భిన్నురాలయియున్న యామె కన్నులనిగ్గులొలుకు దేవిచేతఁ బాతాళ గృహమునఁ ద్రోయఁబడినది.

రాజు—నన్నుఁ దారసించినందుకుఁ గాఁబోలును.

విదూ—అవును.

రాజు—ఈవిధముగా శత్రువులెవరు దేవిగారికిఁ గోపము తెప్పించినారు?

విదూ—దేవా! వినుము. కాలినొప్పిచేత బాధపడుచున్న దేవిగారి క్షేమవార్త యడుగుటకయి యిరావతి యక్కడకుఁబోయియుండెనని పరివ్రాజిక నాతోఁ జెప్పినది.

రాజు—అటుతరువాత?

విదూ—మనప్రియవల్లభుఁడేల దర్శనమియ్యలేదని దేవి యడిగినది. "మన ప్రియవల్లభుఁడేమి? ప్రియవల్లభత్వము మనపరిజనము పాలయినట్లు మీకింకను దెలియలేదా?" అని దానికామె యుత్తరమిచ్చినది.

రాజు—అయ్యో! ఈయుపన్యాసమువలన మాళవికమీఁదనే యనుమానము పోయినదని చింతిల్లుచున్నాను.

విదూ—అటుతరువాత దేవి నిర్బంధపెట్టి యామెవలన నీయుదంతము నంతయుఁ దెలిసికొన్నది.

రాజు—ఏమి దానిదీర్ఘరోషము! అటుపిమ్మట జరిగినది చెప్పు.

విదూ—మఱియేమున్నది? మాళవికయు బకుళావళికయుఁ గాళ్ళసంకెళ్ళతో నాగకన్యకలవలె సూర్యకిరణములు చొరని పాతాళగృహనివాసము ననుభవించుచున్నారు.

రాజు—అయ్యో! పాపము!

గీ. మధురముగఁ గూయుపికమును మధుపసఖియుఁ
పెద్దగాలితోడి యకాలవృష్టిచేతఁ
గుసుమితంబగు క్రొమ్మావిగున్న విడిచి
తొఱ్ఱచేరంగ వలసెఁగా తోడులేక.

మిత్రుఁడా! ఇక్కడ మనమేమైనఁ జేయుట కవకాశమున్నదా!

విదూ—ఏమియవకాశమున్నది? నాముద్రయుంగరము నీకుఁ జూపినంగాని మాళవికను బకుళావళికను విడువవలదని దేవిగా రాణివాసపాలకుఁ గావలిపెట్టిన మాధవికకు గట్టియుత్తరువు చేసినారు.

రాజు—(నిట్టూర్పువిడిచి విచారముతో) మిత్రుఁడా! ఇక్కడ జేయవలసిన పనియేమి?

విదూ—ఇప్పు డొక్క యుపాయమున్నది.

రాజా—అదియేది?

విదూ—(అన్నిదిక్కులను జూచి) మనకెవ్వరుఁ గనఁబడరు యక్షిణియైనను వినుచుండును. నీ చెవిలోఁ జెప్పెదను. (సమీపించి చెవిలోఁ జెప్పి) ఈలాగున జేయవలెను.

రాజా—(హర్షముతో) ఈయుపాయము చక్కఁగానున్నది. కార్యసిద్ధికొఱకు దీనిని బ్రయోగింపవలెను.

[ప్రతీహారి ప్రవేశించుచున్నది.]

ప్రతి—దేవా! రక్తచందనజలములోఁ గలిపిన మందిగంధమును గాలికిఁ జేతులోఁ బరిజనులు పట్టించుచుండఁగా మందమారుతవచ్చుచోటఁ బరుండి దేవిగారు ఉపచారికచే చెప్పుకథలు వినుచుఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచున్నారు.

రాజా—అట్లయినయెడల మనము పోయి చూచుటకిది మంచిసమయము.

విదూ—మీరు వేంచేయుఁడు. నేను దేవిగారిని రిక్తహస్తములతోఁ జూడఁగూడదు గనుక నేదయిన సమకూర్చుకొని వచ్చెదను.

రాజా—ఇది యంతయు జయసేనకుఁ జెప్పిమఱిపొమ్ము.

విదూ—అలాగే (చెవిలోఁ జెప్పి) యీలాగునఁ జేయవలెను.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

రాజా—జయసేనా! గాలిలో వేయఁబడిన దేవియొక్క శయనమునకు దారి చూపుము.

ప్రతి—దేవా! ఇటురండు.

[అప్పుడు పాన్పుమీఁద ధారిణీదేవియు పరివ్రాజికయు యథోక్తపరివారమును ప్రవేశించుచున్నారు.]

దేవి—అమ్మా! కథ బహురమణీయముగానున్నది. ఆపయిని—

పరి—(చూపువిగిడించి) ఆపయిని దరువాతఁ జెప్పెదను. ప్రభువుగారైన విదిశాధీశ్వరులు వచ్చుచున్నారు.

దేవి—అహో! భర్తగారా? (అని లేవఁబోవుచున్నది.)

రాజా—లేవఁబోకు. ఉపచారములతోఁ జాలును.

గీ. అందముగఁ బాయుటకు నోర్వ కందమొకటి
పసిఁడి పీఠముపై నాపఁబడినయట్టి
నీదుకాల్మువ్వఁ గాఁజేసి పాదమునకు
బాధగలిగింపఁ బోలదో భామినీ.

ప్రతీహారి—జయతు జయతు.

పరి—దేవరవారికి విజయమగుంగాక!

రాజా—(పరివ్రాజికకు నమస్కరించి కూర్చుండి) దేవీ! నొప్పి సహింపఁదగి యున్నదా?

ధార—కొంతగుణముగానున్నది.

[అప్పుడు బొటనవ్రేలు జన్నిదముతోఁ గట్టుకొని తొట్రుపాటుతో విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విదూ—రక్షింపుఁడు. రక్షింపుఁడు. నన్నుఁ బాము కఱచినది.

(అందఱును విషాదము నొందుచున్నారు.)

రాజా—అయ్యో! నీ వెక్కడఁ దిరిగినావు?

విదూ—దేవిగారిదర్శనము చేయవలెనని యాచారముచొప్పునఁ బుష్పముల నిమిత్తము నేను ద్యానవనమునకుఁ బోయినాను.

ధార—అయ్యో! పాపము! నేనే యీబ్రాహ్మణుని ప్రాణసంకటమునకు హేతుభూతురాల నయినాను.

విదూ—అట్లుపోయి పుష్పమునిమిత్తమయి కుడిచేయి యశోకవృక్షముమీఁదికిఁ జాఁచినప్పటికి, మృత్యుదేవత సర్పరూపమునఁ దొఱ్ఱలోనుండి వెడలివచ్చి కాటు వేసినది. ఇదిగో నా వ్రేలిమీఁద రెండుగాట్లును జూడుఁడు. (అని చూపుచున్నాఁడు.)

పరి—గీ. పాము కఱచినవారల బ్రతుకునకును
గఱచినట్టి యంగంబును నఱకుటొండె
గాల్చుటొండెను రక్తంబు గంటునుండి
తీయుటొండెను క్షేమంబు చేయవలయు

ఇప్పుడు విషవైద్యులు తమపని చేయవలెను.

రాజా—జయసేనా! ధ్రువసిద్ధిని వెంటనే పిలుచుకొని రమ్ము.

ప్రతీ—దేవరవారి యాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను. (అని పోవుచున్నది.)

విదూ—అయ్యో! నేను బాపుచావు చచ్చుచున్నాను.

రాజా—భయపడకుము. ఒకానొకప్పుడు పాముకాటుకు విషముండదు.

విదూ—నే నెట్లు భయపడకుండఁగలను? నా సర్వావయవములును దిమ్మెక్కుచున్నవి. (అని విషవేగమును జూపుచున్నాఁడు.)

ధార—అయ్యో! అయ్యో! ఇతఁడు విషవికారముచేత తడబడుచున్నాఁడు. పట్టుకొనుఁడు.

పరి—(కోపముతో పట్టుకొనుచున్నది.)

విదూ—(రాజునుజూచి) నీకు నేను బాల్యమునుండియుఁ బ్రియమిత్రుఁడనుగా నున్నాను. ఇప్పటి ప్రేమను మఱువక నా హీనుండగు నా కొడుకును మా యిల్లాలిని దయతో భారము వహింపుము.

రాజా—బెదరఁబోకు. ఇప్పుడే వైద్యులు చికిత్స చేసి నిన్ను బాగు చేయుదురు. స్థిర చిత్తుఁడవుకమ్ము.

జయ—(ప్రవేశించి) ఓ మహారాజా! ధ్రువసిద్ధి దేవరవారి యాజ్ఞ నాలించి గౌతముని నక్కడకే పంపవలయునని విన్నపము చేయుచున్నాఁడు.

రాజా—అట్లయిన గౌతముని సహాయులతో నీతని ధ్రువసిద్ధియొద్దకుఁ జేర్పుము.

జయ—అలాగే.

విదూ—(దేవివంకఁజూచి) అమ్మా! నేను జీవించినను జీవించకపోయినను రాజుగారి సేవకుఁడనగుటచేత నా విషయమునఁ జేసిన యపరాధమును క్షమింపవలెను.

ధార—నీవు దీర్ఘాయుష్మంతుఁడవు కమ్ము.

(విదూషకుఁడును ప్రతీహారియు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రాజా—ఖిన్నుఁడైయున్న యితఁడు స్వభావముచేతనే పిఱికివాఁడు. ధ్రువసిద్ధి సార్థక నామము కలవాఁడయినను గుదురునని యెంచకున్నాఁను.

జయ—(ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! నీటికుండలో వేసి చికిత్స చేయుటకయి సర్పముద్రిగల యుంగరమొక్కడైనను వెదకి సంపాదింపవలెనని ధ్రువసిద్ధి యేలినవారితో మనవి చేయుచున్నాఁడు.

ధార—సర్పముద్రిగల యుంగరమిక్కడనే యున్నది. ఇదిగో దీనిని బనిదీరిన తరువాత మరలఁ దెచ్చి నా చేతికిమ్ము. (అని జయసేనకిచ్చుచున్నది.)

రాజా—జయసేనా! పని కాఁగానే శీఘ్రముగాఁ దీసికొనిరమ్ము.

జయ—దేవర యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని వెడలిపోవుచున్నది.

పరి—గౌతమునికి విషము దిగినదని నా మనస్సునకుఁ బొడకట్టుచున్నది.

రాజా—అట్లే జరుగునుగాక!

జయ—(ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! గౌతముని విషవేగము తగ్గినది. అతఁడు ముహూర్తకాలములో మరల నెప్పటివాఁడయినాఁడు.

ధార—భాగ్యవశముచేత నేను నిందనుండి విముక్తురాలనయినాను.

జయ—ఆలోచింపవలసిన రాజకార్యము లనేకములున్నవిగనుక దర్శన మనుగ్రహింపఁగోరుచున్నానని మంత్రి వాహతకుఁడు దేవరవారితో విన్నపము చేయుచున్నాఁడు.

ధారి—దేవరవారు కార్యపర్యాలోచనముతోడను విజయముం జేయవలెను.

రాజా—దేవీ! ఈప్రదేశమున నెండసోకుచున్నది. ఈబాధకు శీతలోపచారము పరిక్లుప్తము. కాఁబట్టి నీపాదమును మెత్తనుకచోట నుంచుకొమ్ము.

ధారి—ఓపరిచారికలారా! మీరుభర్తగారు సెలవిచ్చినప్రకారము చేయుఁడు.

పరిచారికలు—మంచిది. (అని అప్రకారముగా చేయుచున్నారు.)

[ధారణీదేవియు, పరివ్రాజికయు, పరివారమును, పోవుచున్నారు]

రాజా—జయసేనా! గూఢమార్గమునఁ బ్రమదవనమునకుఁ దీసికొనిపొమ్ము.

జయ—దేవా! ఇటురండు.

రాజా—జయసేనా! గౌతముఁడు తనకుశిష్టమును నెఱవేర్చినాఁడుగదా?

జయ—నిస్సందేహముగా.

రాజా—క. ఇష్టావాప్తికిఁ గడు ను
త్కృష్టం బీక్రియ యటంచు నెఱిఁగియుఁ గష్టం
బిష్టార్థసిద్ధియందును
స్పష్టముగా మనసు జంకుపడియెడు నాకున్.
[విదూషకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విదూ—మీకు జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! దేవరవారి మంగళకార్యములు సిద్ధిపొందినవి.

రాజా—జయసేనా! నీవుకూడ నీపనికిఁబొమ్ము.

జయ—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లుచేసెదను. (అనిపోవుచున్నది.)

రాజా—గౌతమా! ఇప్పుడు ఘునుశాలయిన మాధవిక కొంచమయిన ననుమానపడలేదా?

విదూ—దేవిగారి ముద్రయుంగరమునుజూచి యెట్లనుమానపడును?

రాజా—నేనుంగరమునుగూర్చిమాటాడలేదు. దేవి యేహేతువుచేత వీరినిద్దఱిని విడిపించినది, తనపరిజనమును మాని నన్నేలపంపినది, అని యడిగియుండవలెను.

విదూ—నన్నది యాప్రశ్నలడిగినది. నేను మందుఁడనయినను వెంటనే సముచితమయిన ప్రత్యుత్తరమిచ్చినాను.

రాజా—ఏమని?

విదూ—జ్యోతిష్కులు రాజుగారి నక్షత్రమునకుఁ గ్రూరగ్రహబాధ కలిగినదనియు, అందుచేత నవశ్యముగాఁ జెఱలోనున్నవారినందఱిని విడిచి పెట్టింపవలయు

వనియు, రాజుగారితో విన్నపము చేసిరని నేను చెప్పితిని.

రాజు—(హర్షముతో) అటుతరువాత.

విదూ—అసంగతిని దేవి యిరావతి మనస్సునకు నొప్పి కలుగకుండుటకై "రాజుగారే విడిపింపుమన్నా" రని నన్నంపినదని చెప్పినాను. అయియుండవచ్చు. నని యందుమీఁద మాధవిక కార్యసాఫల్యము చేసినది.

రాజు—(విదూషకుని కౌఁగిలించుకొని) మిత్రుఁడా! నాయెడల నీకుఁ బ్రేమ యున్నదికదా?

గీ. బుద్ధిగుణమున నే మిత్రములకునిలను
కార్యదర్శనమిప్పుడుఁ గాదుసుమ్ము
స్నేహమునఁగూడ లభియించి నెగఁడుజావె
కార్యసిద్ధికి మూఁడుమార్గంబు లప్పుఁడ.

విదూ—మీరు త్వరపడవలెను. సఖీసహితురాలయిన మాళవికను సముద్ర గృహమునందుంచి మీనిమిత్తమయి యెదురుగా వచ్చినాను.

రాజు—నేనామెను గౌరవించెదను. నీవు ముందు నడువు.

విదూ—దేవా! రండి రండి. (అనికొంచెము నడిచి) ఇదిగో సముద్రగృహము.

రాజు—(భయముతో) మిత్రుఁడా! అదిగో చేతులతోఁ బూవులఁగోయుచు నీయిష్టురాలయిన యిరావతిపరిచారిక చంద్రిక మనవైపునకే వచ్చుచున్నది. ఇప్పుడది పోయినదాఁక మనమీగోడచాటున దాఁగుకొందము.

విదూ—విదూ—ఓహో! చోరులకును జారులకును చంద్రిక సరిపడదుగదా?

(ఇద్దఱును చెప్పినట్లు చేయుచున్నారు.)

రాజు—మిత్రుఁడా! నీచెలి నానిమిత్తమయి యెదురుచూచుచుండును. ఈ గవాక్షమునుజేరి యామెనూ జూతమురమ్ము.

విదూ—ఆలాగే. (ఉభయులును నిలుచుండి చూచుచున్నారు.)

[అప్పుడు మాళవికయు వకుళావళికయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

వకు—సఖీ! భర్తగారికి మ్రొక్కుము.

మాళ—ఓభర్తా! నీకు నమస్కారము.

రాజు—వకుళావళిక నాప్రతిరూపమును నిర్దేశించుచున్నదనికొందును.

మాళ—(హర్షముతో ద్వారమువంకఁజూచి) సఖీ! నన్ను మోసపుచ్చుచున్నావా? (అని విషాదము చూపుచున్నది.)

రాజు—ఆమె హర్షవిషాదములకు నేను బ్రీతుఁడనయినాను.

గీ. సూర్యుఁ డుదయించుచోఁ గ్రుంకుచోఁ గరంబు
జలజము వికాస సంకోచములను దాను
బూనునట్లుగ నీపద్మముఖి ముఖంబు
క్షణములోపల రెండవస్థలను దాల్చె.

వకు—అదుగో భర్త. చిత్రపటమునం దున్నాఁడు.

ఇద్దఱు—(మ్రొక్కి) దేవా! మేలు కలుగుఁగాక! మేలుకలుగుఁగాక!

మాళ—సఖీ! అప్పుడు తొందరలో నిలుచుండి చూచుటచేత రాజుగారి రూపమునందు నాకాశయెట్లు తీఱలేదో, అట్లే యిప్పుడు రాజుగారిరూపము తృప్తికరముగా నుండలేదనియే నేను భావించెదను.

విదూ—వినుచున్నావా? నీవు కనఁబడునట్లుగాఁ జిత్రపటమునం దుండలేదని యీమె తలఁచుచున్నది. పెట్టెయందలి రత్నరాసివలెనే యిప్పుడు నీవు యౌవనగర్వమువహించుట వ్యర్థమగుచున్నది.

రాజు—మిత్రుఁడా! కుతూహలము గలవారయినను స్త్రీలు సహజముగా సిగ్గు గలవారుగానుందురు. చూడు—

చ. తరుణులు వేడ్కతోఁ బ్రథమదర్శన కాలమునందుఁ దద్దయున్
బురుషులరూపముల్ నయనముల్ తనివోవంగను జూడఁగోరియున్
ధరఁ దరళాయతాక్షులు మనఃప్రియులం దిలకించు పట్టునం
గరమునువిప్పి కన్గొనరుగా కనుదమ్ములనిండ నెప్పుడున్.

మాళ—సఖీ! మొగము ప్రక్కకుఁ ద్రిప్పుకొని భర్తగారిచేఁ బ్రేమగలచూపులతోఁ జూడఁబడుచున్న యీమె యెవరు?

వకు—పార్శ్వమునందున్న యిరావతికదా యీమె?

మాళ—సఖీ! పట్టపుదేవుల నందఱిని విడిచిపెట్టి యొక్క యీమెవంకనే ఱెప్పవాల్పక చూచుచుండుటచూడఁగా నాకు రాజుగారు దాక్షిణ్యములేనివారుగాఁ గనఁబడుచున్నారు.

వకు—(తనలో) చిత్రపటములోనున్న రాజును నిజమయినవానినిగా భావించి కాని యీమె యసూయను గనఁబఱచుచున్నది. కానిమ్ము. నేను దీనిచేఁ గొంచెము సేపు వినోదించెదను. (ప్రకాశముగా) సఖీ! భర్తగారికీమె యత్యంతప్రియురాలు.

మాళ—అట్లయిన నేనిప్పుడు నాహృదయము నేల యాయాస పెట్టుకొనవలెను!

(అని అసూయతోఁ దిరుఁగుచున్నది.)

రాజు—మిత్రుఁడా! చూడు చూడు.

ఉ. భామినిచేత బొట్టుచెడ మోవియు నిండక సంచలింపఁగా
రమణి యసూయతో మరలి ప్రక్కకువంగడు పెంపు వొల్చెడు
భ్రమణమును తప్పుచేత నిటు నాయకి కోపము చూప జెల్లునం
చమర గురుండు నేర్పు లలితాభినయంబును బట్టినట్టుగన్

విదూ—ఇప్పుడు నీ వామె ననుసరింపుమటకు సిద్ధముగా నుండుము.

మాళ—ఇక్కడ బూజ్యుఁడయిన గౌతముఁడు కూడ నీమెను సేవించుచున్నాఁడే. (అని మరల మరియొకవంకకు మరలఁబోవుచున్నది.)

వకు—(మాళవికను నివారించి) మరలవలదు. నీవిప్పుడు కుపితురాలవై యున్నావు.

మాళ—నీవు నన్ను దీర్ఘక్రోధము కలదానినిగాఁ దలఁచెదు పక్షమున నా కోపము నిప్పుడే విడిచెదను.

రాజు—(సమీపమునకుఁబోయి)

గీ. అతివ! పరిత్యక్త దాసుఁడనగు నీదు
సేవనాసాధారణవృత్తి నుండఁ
జిత్రగతుఁడనై యున్న నాచేష్టఁ జూచి
యిపుడు కోపంబు వహియించె దేల నీవు.

వకు—దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

మాళ—(తనలో) చిత్రపటములోనున్న భర్తగారియెడల నేనేల యసూయపడితిని? (సిగ్గుతోఁదలవంచుకొని చేతులు జోడించుచున్నది.)

రాజు—(కామచాంచల్యమును గనఁబఱుచుచున్నాఁడు)

విదూ—నీవుపేక్షాపరునివలెఁ గనఁబడుచున్నావేమి?

రాజు—నీసఖురాలియొక్క యవిశ్వసనీయతవలన.

విదూ—నీకీమెయెడ నవిశ్వాస మేలగలిగినది?

రాజు—చ. నయనపథంబుఁ జేరియు క్షణంబున నిప్పుడదృశ్యయౌను, నీ
ప్రియసఖి చేతికిం దగ లభించియుఁ జిక్కక వేగఁబోవు, నే
రయమునఁ గామపీడ నిటులాఁగ సమాగమమాయచేత, నా
ప్రియుఁడ! మదీయచిత్తమెటు వేగము యీమెను విశ్వసించెడున్?

వకు—సఖీ! రాజుగారు పలుమాఱు మోసపోయినారు. కాఁబట్టి నీవిప్పుడు విశ్వసనీయురాలవు కమ్ము.

మాళ—మందభాగ్యురాలయిన నాకు రాజుగారిపొందు స్వప్నములో సహితము దుర్లభమాయెను.

వకు—రాజా! ఈమెకుత్తరమిమ్ము.

రాజు—గీ. ఉత్తరంబియ్య నేల? కామెరాజ్యలాగ్ని
సాక్షిగా నన్నొయిపుడు నీసఖికి నేను
నర్పణము చేసికొనెద రహస్యముగను
సేవ్యుఁడను గాను నేనింక నీకకుండ.

వకు—నేననుగ్రహింపఁ బడినదాననయినాను.

విదూ—(కొంచెమునడిచి తొట్రుపాటుతో) వకుళావళికా! లేడియశోకపల్లవములను దాఁటబోవుచున్నది, దానిని దోలివత్తమురమ్ము.

వకు—మంచిది. (అని బయలుదేఱుచున్నది.)

రాజు—ఆవిధముగానే మీరు మమ్ముసహితము రక్షింపవలయును.

విదూ—గౌతముఁడు మిమ్ముసహితము కాచుచుండును.

వకు—(రహస్యముగా) అయ్యా! గౌతమా! నేను గనఁబడక దాగియుండెదను. నీవు ద్వారరక్షకుఁడవుకమ్ము.

విదూ—మంచిది.

వకు—(నిష్క్రమించుచున్నది.)

విదూ—ఇంతలోపల నేనీస్ఫటికశిలావేదికమీఁద బరుండెదను. ఓహో! ఈశిలావేదిక యెంతసుఖస్పర్శనిచ్చుచున్నది. (అనికూరుచుండినిద్రపోవుచున్నాఁడు.)

మాళ—(భయముచేత వడఁకుచున్నది.)

రాజు—గీ. భయమువిడువుము ననుఁగూడ, భాసురాంగి!
తడవునీపయిఁ బ్రణయంబు తగిలియుండి
నేను సహకారతను నిందు బూనినాఁడ;
నల్లుకొను మాధవీలత వగుమునీవు.

మాళ—దేవిగారివలనిభీతిచేత నాకుఁబ్రియమైనపనినైనను జేసికొనజాలకున్నాను.

రాజు—నీవు భయపడవలసినపనిలేదు.

మాళ—నన్నుభయపడవలదని యుపదేశించెడుభర్తగారిధైర్యమును వెనుక నేనిరావతియెడఁ జూచియున్నాను.

రాజు—గీ. కీరవాణిరో! వినుము దాక్షిణ్యమెపుడు
క్షితిని నాయకులకుఁ గులవ్రతముసుమ్ము;
అట్టులయ్యు, నాప్రాణంబులాయతాక్షి!
నిన్నె యాశించుకొని నిల్చియున్న విపుడు.

కాఁబట్టి చిరానురక్తుఁడనయియున్న నన్ననుగ్రహియింపవలెను. (అని కౌఁగిలించుకొనఁబోవుచున్నాఁడు.)

మాళ—(తప్పించుకొనుచున్నది.)

రాజు—(తనలో) క్రొత్త కామినుల మదనవిషయమయినయవస్థ మిక్కిలి రమణీయముగా నుండునుగదా?

మ. రశనాబంధము విప్పఁ బ్రేళ్ళుడుకు కార్పం జేయికంపించు, ర
హ్యాశయంబుల్ చనుకప్పులొ బలిమిమై నాశ్లేషమం జేయఁబో
భృశము న్మర్దిడఁబోవఁ గన్నులకుఁ గెంపిప్పు న్ముఖంబోరగా
వశమయ్యె న్సుఖ మిచ్చు కన్యకడుగ నీవ్యాజంబుచే నైననున్.

[అప్పుడిరావతియు నిపుణికయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

ఇరా—ఓసీ! నిపుణికా! సముద్రగృహముయొక్క తలవాకిట గౌతముఁడు కనఁబడినాఁడని చంద్రిక నీతో నిజముగా చెప్పినదా?

నిపు—చెప్పకపోయినయెడల అమ్మగారితో నేనేల విన్నపము చేయుదును.

ఇరా—అట్లయినచోఁ, బ్రాణసంశయమునుండి విముక్తుఁడయినభర్తగారిప్రియమిత్రుని క్షేమవార్త యడుగుటకును మనమక్కడకుఁ బోదము.

నిపు—మీమాటవలనమఱియేదో పనికూఁడనని తోఁచుచున్నది.

ఇరా—అవును. చిత్రపటమునందున్న భర్తగారిని బ్రసన్నునిగాఁ జేసికొనుటకును.

నిపు—నీవు కేవల భర్తగారినే యేల ప్రసన్నుని జేసికొనరాదు?

ఇరా—సుందరాలా! మనస్సుమరియొకరిమీఁదికిఁ బాఱియున్న భర్తగారు చిత్రపటమునం దెట్లున్నారో యట్లేయున్నారు. నా ప్రయత్నమంతయు నుపచారమతిక్రమించి వచ్చిననాలోపమును బాపుకొనుటకొఱకే.

నిపు—అమ్మా! ఇటు. ఇటు. (ఇద్దఱును నడుచుచున్నారు.)

[ఒకచేటిక ప్రవేశించుచున్నది.]

చేటి—అమ్మా! నీకు శుభమగుఁగాక! "ఇది మనకు మత్సరమునకుఁ గాలము కాదు. నీయెడఁగలగౌరవమును గనఁబఱుచుకొనుటకొఱకే నేనిప్పుడుసఖీసహితముగా మాళవికకు సంకెళ్ళువేయించుచున్నాను. వారిని విడిపించి భర్తగారికిఁ బ్రియము చేయుటకు నీవనుమతించినయెడల, ఆప్రకారముగాఁ జేసెదను. నీయిష్టమేమోనాకుఁ జెప్పి పంపుము." అని దేవిగారు నీతోఁ జెప్పుమన్నారు.

ఇరా—నాగరికా! "దేవిగారి కీప్రకారము చేయుమని నియోగించుటకు నే నెంతటిదానను? పరిజనులను శిక్షించుటచేత దేవిగారు నాయందు గొప్ప యనుగ్రహ

ము చూపినాను. నేనమ్మాత్రమెవరి యనుగ్రహమువలన వర్ధిల్లినదానను? అని దేవి గారికి విన్నపము సేయుము.

చేటి—అలాగే. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

నిపు—(కొంచెమునడిచి చూచి) ఆమిగో గౌతముఁడు సముద్రగృహద్వారమున సందంగడిలోని యాఁబోతువలెనే కూరుచుండి నిద్రపోవుచున్నాఁడు.

ఇరా—ఇతనికి చిన్నఁగాఁ గుదురలేదా యేమి? ఇంకను విషవికారము మున్నవాని వలెనే కనఁబడుచున్నాఁడు.

నిపు—ముఖవర్ణము ప్రసన్నమయియే కనఁబడుచున్నది. అదిగాక ధ్రువసిద్ధి చికిత్సచేసినాఁడు. అందుచేత మనమితని కొకకీడు కలుగునని శంకింపవలసిన పనిలేదు.

విదూ—(పలవరించుచున్నాఁడు) అమ్మా! మాళవికా!

నిపు—అమ్మా! వింటివా! యితఁ డెవరికాపుఁడో? ఈకృతఘ్నుఁడు కేవల కుక్షింభరణ పరాయణుఁడు. ఎల్లప్పుడును మనవద్ద స్వస్తివచనమోదకములచేతఁ గడుపు నింపుకొనుచు, యిప్పుడు మాళవికయని పలవరించుచున్నాఁడు.

విదూ—మాళవికా! ఇరావతిని మించినదానవుకమ్ము.

నిపు—ఏమి! ఈప్రలాపము. పామన్న భయపడెడి యీబ్రాహ్మణాధముని పామువలె వంకరగానున్న యీకఱ్ఱతో స్తంభముచాటున దాఁగియుండి భయపెట్టెదను.

ఇరా—ఈకృతఘ్నుఁడు పాముకఱువవలసినవాఁడే.

నిపు—(విదూషకునిమీఁద దండకాష్ఠమును బడవేయుచున్నది.)

విదూ—(ఉలికిపడిలేచి) అయ్యో! మిత్రుఁడా! నామీఁదఁ బాముపడ్డది.

రాజు—(తొందరపడివచ్చి) భయపడకు! భయపడకు.

మాళ—(వెనుకనుంచి) భర్తా! పామనుచున్నాఁడు. సాహసముచేసిపోవలదు.

ఇరా—అయ్యో! భర్తకూడ నీలాగుననే వచ్చుచున్నాఁడు.

విదూ—(పెద్దపెట్టున నవ్వి) ఇదియు దండకాష్ఠమేనా? నేనప్పుడు మొగలి ముండ్లతో గీచుకొని పాముకఱచినదని బొంకినదానికి ఫలమే యిప్పుడు కలిగినదను కొన్నాను.

[అప్పుడు తెరవెనుకనుండి వకుళావళిక ప్రవేశించుచున్నది.]

వకు—భర్తగారు రావలదు. ఇక్కడ సర్పమువలెనే కుటిలవ[illegible] కనఁబడుచున్నది.

ఇరా—(వేగముగా రాజుగారి వద్దకునడిచి) దంపతులయొక్క దివాసంకేతము నిర్విఘ్నముగా నెరవేరినదా?

[ఇరావతినిజూచి యందఱును భ్రాంతులగుచున్నారు.]

రాజు—ప్రియురాలా! ఈయుపచార మపూర్వమయినది కదా?

ఇరా—బకుళావళికా! భర్తగారి దూతికవయి నీప్రతిజ్ఞ యిప్పుడు సంపూర్ణ మయినదా?

బకు—అమ్మా! శాంతింపుము. నేనేమి చేసితి? మారాజుగారి ననుగమన్నప్పుడు కప్పలు కూయునని దేవుఁడు భూమిమీఁద వర్షము కురిపింపకుండునా?

విదూ—నీవీలాగున సెలవీయఁబోకు. పాదములమీఁదఁ బడినను నీకోపము శమించి పోయినసంగతి దర్శనమాత్రముచేతనే యెఱుఁగుదు మహారాజుగారు నీవిప్పుడయి నను ప్రసాదము జూపకున్నావు.

రాజు—ఈప్రకారము నిష్కారణముగాఁ గోపపడుట నీకుఁదగదు.

గీ. నిర్నిమిత్తంబ తృణమేని నీముఖంబు
పడఁతి, యెప్పుడు మును కోపపాత్రియయ్యె?
పర్వమునఁ గాక చంద్రబింబంబు రాహు
కలుష మెట్లొనోకో రాత్రి తెలుపుమీవు.

ఇరా—నిష్కారణముగానని భర్తగారు చక్కఁగా సెలవిచ్చినారు! నాభాగ్యము న్యుల పాలయినప్పుడు నేనుమరలఁ గోపపడిన పక్షమున నేనే హాస్యాస్పదురాల నగుదునుగదా?

రాజు—నీవన్యవిధముగాఁ గల్పించుకొనుచున్నావు. నాకు నిజముగా నీకోపమునకు హేతువు కనఁబడకున్నది. ఎట్లన—

గీ. పండుగదినంబులందునఁ బరిజనంబు
తప్పుగల్గియుఁ జెఱనుండఁ దగదటంచు
వీరి నెవిడిపింప; నక్కఁ జేరి మ్రొక్క-
వీరువచ్చి రింతియకాని వేఱులేదు.

ఇరా—నిపుణికా! నీవుపోయి మాపక్షపాతము కనిపెట్టితివని దేవిగారితో విన్నవింపుము.

నిపు—అలాగే. (అని పోవుచున్నది.)

విదూ—(తనలో) అనర్థము సంభవించినది. బంధమునుండి తప్పించుకొన్న యింటిపావురము పిల్లికంటఁ బడినదిగదా?

నిపు—(మరలఁబ్రవేశించి) అమ్మా! దైవికముగా నాకిప్పుడు మాధవిక కనఁబడి దీనికి హేతువిదియని చెప్పినది. (అని చెవిలోఁ జెప్పుచున్నది.)

ఇరా—(తనలో) నాకెంతయు బోధపడదు. ఇదియంతయు నీతుచ్ఛబ్రాహ్మణుఁడు పన్నిన పన్నుగడ (విదూషకుని జూచి తిరస్కారముగా) యిప్పుడిది యీకామతంత్రమంత్రిగారు ప్రయోగించినరీతి.

విదూ—అమ్మా! నేను నీతియందొక యక్షరమైనను జదివియుండినచో యిట్లు రాజుగారి నాశ్రయించుకొని తిరుగుదునా?

రాజా—(రహస్యముగా) అకటకటా! నేనిప్పు డీవిపత్తునుండి యెట్లు విముక్తి నొందుదును?

[వేగముగా జయసేన ప్రవేశించుచున్నది.]

జయ—దేవా! మీకొమార్తె వసులక్ష్మి బంతినిమిత్తమయి పరుగెత్తుచు, పండుకోఁతి వచ్చి బెదరింపఁగా మిక్కిలి జడిసికొన్నది. ఆమెను దేవిగారు తమ యొడిలోఁ బెట్టుకొని కూరుచున్నను గొంచెమయినను జ్ఞప్తిరాక పెద్దగాలిలోఁ గదులుచున్న చిగురాకువలె వడఁకుచున్నది.

రాజా—అయ్యో! అయ్యో! పసిపిల్ల లెంతపిరికివారు!

ఇరా—(తొట్రుపాటుతో) ఆచిన్నదాని నోదార్చుటకయి భర్తగారు వేగిరము విజయంచేయవలెను. ఆమెకు సంతానజనితమయిన వికారము వృద్ధిపొందకుండ వారింపవలెను.

రాజా—నేనుబోయి జ్ఞప్తివచ్చునట్లు చేసెదను. (అని వేగముగాఁ బోవుచున్నాఁడు)

విదూ—మేలు! ఓరిపింగళవానరా! మేలు! నీవు స్వపక్షమువారిని రక్షించినావు.

[రాజును, విదూషకుఁడును, ఇరావతియు, నిపుణికయు, నిష్క్రమించుచున్నారు.]

మాళ—దేవిని దలఁచుకొని నాహృదయము కంపమొందుచున్నది. నాకిప్పు డేమి సంప్రాప్తము కానున్నదో తెలియకున్నాను.

తెరలో—ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! దోహదము చేసి యయిదురాత్రులయినను గడవకమునుపే కాంచనాశోకము మొగ్గలతో నిండిపోయినది. ఈసంగతి దేవిగారికి నివేదించెదను.

ఇద్దఱు—(విని సంతోషించుచున్నారు.)

వకు—సఖీ! ఊఱటపొందుము. దేవి తాను జేసినప్రతిజ్ఞ తప్పదు.

మాళ—అట్లయినయెడల నుద్యానపాలికవెనుకనే పోవుదము.

వకు—అలాగే చేయుదము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

పంచమాంకము.

[అప్పుడుద్యానవనపాలకురాలు ప్రవేశించుచున్నది.]

ఉద్యా—నేను గౌరవపూర్వకముగాఁ గాంచనాశోకముచుట్టును గోడపురఁ గును చేసినాను. వారు నియోగించిన యీపనిని జేసితినని దేవిగారికి నివేదించెదను. ఇఁకవిధి మాళవికయందు దయచూపవచ్చును. అప్రకారముగాఁ గుపితురాలయి యున్న దేవియిప్పుడీసంతోషకరమయిన యశోకదోహదవృత్తాంతముచేతఁ బ్రసన్నురాలగును. దేవియిప్పు డెక్కడనుండియుండును? ఆహా! అదిగో దేవిగారి పరిచారకుఁడయిన కుబ్జుడొకఁడు చతుశ్శాలనుండి వచ్చుచున్నాఁడు. అతనినడిగెదను.

[అప్పుడు చేతియందుఁ బెట్టె పట్టుకొని కుబ్జుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

(ముందుకు నడిచి) సారసా! ఎక్కడకుఁ బోవుచున్నావు?

సార—మధుకరికా! విద్వాంసులయిన బ్రాహ్మణుల కియ్యవలసిన నెలదినముల నిత్యదక్షిణను పూజ్యుఁడయిన పురోహితునిచేతికిచ్చి వచ్చుటకయి పోవుచున్నాను.

మధు—అది యెందునిమిత్తము?

సార—రాజుగారి కుమారుఁడు యజ్ఞాశ్వమును రక్షించుటకయి సేనాపతిచేత నియోగింపఁ బడినాఁడని వినినప్పటినుండియు, అతని యాయుర్వృద్ధికొఱ కష్టశత సువర్ణపరిమాణధనము దక్షిణగా నిచ్చుటకు దేవిగారు ప్రతిజ్ఞ చేసినారు.

మధు—ఇప్పుడు దేవి యెక్కడనున్నది?

సార—మంగళగృహమునందుఁ బీఠముమీఁదఁ గూరుచుండి విదర్భదేశమునుండి తనతమ్ముఁడయిన వీరసేనుఁడు పంపిన కమ్మను లిపికారులచేతఁ జదివించి వినుచున్నది.

మధు—మరల విదర్భరాజు వృత్తాంతమేమయినఁ దెలిసినదా?

సార—విదర్భరాజు వీరసేనునిక్రిందనున్న సేనాచక్రముచేతలోఁబఱచుకొనఁ బడినాఁడు; అతని దాయాదుఁడయిన మాధవసేనుఁడును చెఱనుండి విడిపింపఁబడినాఁడు. అతఁడు దూతవెంట ముందుగా శ్రేష్ఠములయిన రత్నవాహనములను శిల్పవిద్యాప్రవీణతగల పరిజనమును రాజుగారికిఁ గానుకగాఁబంపి, తాను వెనుకవచ్చి ప్రభువారిని దర్శనము చేసికొనఁబోవుచున్నాఁడు.

మధు—నీవు పోయి నీపనిని జేయుము. నేనును దేవిగారిని సందర్శింపఁ బోయెదను.

(అని యిద్దఱును బోవుచున్నారు.

ఇది ప్రవేశకము.

—:o:—

[అప్పుడు ప్రతిహారి ప్రవేశించుచున్నది.]

ప్రతీ—అశోకసత్కారోత్సుకురాలయి యున్న దేవి "భర్తగారితోఁగలిసి నేన శోకవృక్షముయొక్క పుష్పసంపదను జూడఁగోరుచున్నాను" అని రాజుగారికి విన్నవింపుమని నాకాజ్ఞయిచ్చినది. కాఁబట్టి ధర్మాసనమునకు విజయంచేసెడు రాజుగారిరాకకయి నేను బ్రతీక్షించి యుండెదను. (అనితిరుగుచున్నది.)

తెరలో వైతాళికులు—ఓహో! రాజదండము చేతశత్రుశిరస్సులమీఁదపడ్రించుచున్నాఁడు!

ప్రథముఁడు—చ. పరభృతకుస్వరంబు తనుపన్ విదిశానదిపొంతఁదోటలో
వరరతితోడ రూపము సపంచశరుండును బోలె హాయిగా
విరళవసంత మీ రనుభవింపఁగ నిద్ధబలుండవైన నీ
యరి వరదానదీపరిసరాటవులన్ భవదీయభద్రకుం
జరములఁ గట్టిమహీజంబులతో వహించుచున్ గాలన్.

ద్వితీయుఁడు—చ. ధరణి విదర్భునిన్ దడముతాఁకున గెల్చినచిత్రమున్,
బరిఘులవంటి బాహువులబల్మిని రుక్మిణిఁగొన్నకృష్ణు స
చ్చరితముఁ, బద్యరూపమున నల్పి సురోపములైన పండితుల్
కరముఁ బఠింతు రల్లకధకైశకధిక్కృతి వీరతుష్టికిన్

ప్రతీ—అదె జయశబ్దము ప్రస్థానమును దెలుపఁగా రాజుగారిచ్చటికి విజయం చేయుచున్నారు. నేనుగొంచెమాయనయెదుటనుండి తొలఁగి, ముఖద్వారతోరణము నాశ్రయించి నిలిచెదను. (అని చాటున నిలుచున్నది.)

[అప్పుడు మిత్రసహితముగా రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాజు—గీ. అకట! ప్రియురాలుదుర్లభ యాటతలఁచి,
బలముచే విదర్భుఁడు గెల్వఁబడుట వినియు,
వానచే నెండచేఁ గొట్టఁబడినతమ్మిఁ
బోలి, దుఃఖమును సుఖంబుఁ బొందుమనసు.

విదూ—నీవత్యంతసుఖవంతుఁడ వగుదువని నామనస్సునకుఁ బొడకట్టుచున్నది.

రాజు—ఏలాగున?

విదూ—ఇంతకుముందే ధారణీదేవి "అమ్మా! నీవలంకరించుటయందు సాటిలేనిదానవని గర్వపడుచుందువుగనుక వివాహాలంకార రచనయందలి నీనేర్పు నిప్పుడు మాళవిక శరీరముమీఁదఁ గనఁబఱుపుము" అనిపండితకౌశికితోఁ జెప్పినది. అందుచేత నామె విశేష కౌతూహలముతో మాళవిక నలంకరించినది. దేవి నీమనోరథము నెఱవేర్చునేమో!

రాజు—మిత్రుఁడా! ఎప్పటికిని నాయిష్టము ననుసరించి సంచరించెడు ధారణీ దేవియొక్క పూర్వచరితము విచారింపఁగా నీవు చెప్పినట్లు జరగ నేరచ్చును.

ప్రతీ—(ప్రవేశించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! కాంచనాశోకముయొక్క పుష్పోద్గమసంపదను భర్తగారితోఁగూడ సందర్శింపఁగోరుచున్నా— దేవిగారు విన్నపము చేయుచున్నారు.

రాజు—దేవి యక్కడనేయున్నదా?

ప్రతీ—అవును. వారివారి కర్హమైన సమ్మానము చేసి యంతఃపురజనమును బంపివేసి పరిజనముతో మాళవికముందు నడువఁగా దేవి తాను దేవరవారిరాకకయి, నిరీక్షించుచున్నది.

రాజు—(సంతోషముతో విదూషకునివంకఁజూచి) జయసేనా! నీవు ముందు నడువు.

ప్రతీ—దేవా! రండిరండి. (అని నడుచుచున్నది)

విదూ—(చూచి) ఓమిత్రుఁడా! వసంతుఁడీయుద్యానవనమునందుఁగొంచెము యౌవనదశను బొందినవానివలెఁ గనఁబడుచున్నాఁడు.

రాజు—నీవన్న మాట సత్యము.

గీ. వంగి కురువకఫలజాలభారమునను
జాతభూరుహ మల్లదె చూడు మెదుట
రహిని నీఋతుయౌవనారంభమునఁగ
మదికి నుత్కంఠ గొలిపెడు మరియుమరియు.

విదూ—మిత్రుఁడా! అదిగో కాంచనాశోకమలంకారము చేసికొన్నదానివలెఁ బూవుగుత్తులచేత నొప్పుచున్నది దేవరవారు చిత్తగించవలెను.

రాజు—ఇప్పుడిది యనన్యసాధారణమయిన శోభను వహించుచున్నదిగనుక యాలస్యముగాఁ బూఁతపట్టుటయే యుక్తముగానున్నది చూడు—

గీ. మొదలను వసంతవిభవంబు పూనినట్టి
సకలసుందరాశోకవృక్షములసొంపు
దోహదమునొందియున్న యీద్రుమమునందె
సంక్రమించెననఁగ మొగ్గచాలు పొలుచు.

విదూ—నిశ్చయముగా నీవుసంతుష్టుఁడవుకమ్ము. మనమీప్రకారముగా సమీపమునకు వచ్చియున్నను, ధారణీదేవి తనపార్శ్వమునందున్న మాళవిక నిలుచుట కనుమతించుచున్నది.

రాజా—(సంతోషముతో) సఖుఁడా! చూచుచున్నాను.

క. వినయమునం బ్రియురాలటు
వెనుకఁ గరాబ్జములుసాఁచి వేడ్కను నిలువన్
ననుదేవియెదుర్కొనియెడుఁ
బొనరఁగ నృపలక్ష్మితోడి భూదేవియనన్.

[అప్పుడు మాళవికయు, ధారణీదేవియు, పరివ్రాజికయు, అర్హపరివారమును,
ప్రవేశించుచున్నారు.]

మాళ—(తనలో) నాకౌతుకాలంకారమునకు హేతు వెఱుఁగుదును. అయినను నా హృదయము తామరాకులోని నీటివలెఁ దల్లడిల్లుచున్నది. నాయెడమకన్ను బలుమా అదరుచున్నది.

విదూ—ఓహో! మిత్రుఁడా! వివాహాలంకారము చేతఁ బూజ్యురాలయిన యీ మాళవిక మిక్కిలి శోభిల్లుచున్నది గదా?

రాజా—అవును జూచుచున్నాను.

గీ. చాలవ్రేలెడిపట్టు వస్త్రంబు గట్టి
మితవిభూషణములతోడ మెఱయు నీమె
హిమము గ్రమ్మని నక్షత్రసమితితోడఁ
బ్రబలచంద్రికగల చైత్రరాత్రిఁబోలి.

ధార—(సమీపించి) ప్రాణేశ్వరా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

విదూ—అమ్మా! వర్ధిల్లుము.

పరి—దేవా! విజయమగుఁగాక!

రాజా—అమ్మా! నమస్కరించుచున్నాను.

పరి—అభీష్టసిద్ధి యగుఁగాక!

ధార—(చిఱునవ్వునవ్వి) ప్రాణేశ్వరా! తరుణీజనసహాయుఁడవయిన నీకీయశోకవృక్షము మాచేత సంకేతగృహముగాఁ జేయఁబడినది.

విదూ—మిత్రుఁడా! నీవు సత్కరింపఁబడినావు.

రాజా—(సిగ్గుతో అశోకమువంకఁ దిరిగి)

గీ. అలవసంతనియోగ మనాదరించి
యీదినంబె నీదు ప్రయత్న మలరఁబూని
కావునను నిట్టిదేవి సత్కారమునకు
నియ్యశోక మ్మగత నేల యొనయకుండు?

విదూ—ఓయీ! పరువముగలదానిని జూచితిమి.

ధార—ఎవతె ?

విదూ—నేను గాంచనాశోకముయొక్క పుష్పోద్గమమును గూర్చి చెప్పుచున్నాను.
(అందఱును గూరుచున్నారు.)

రాజు—(మాళవికను జూచి తనలో) సన్నిధియందియు వియోగమనుభవించుట కష్టముగదా!

క. ఏను రథాంగము మాడ్కి ని
గానంగాఁ జక్రవాకికతోఁ బ్రియురాలున్
మానెఱపొం దొదవింపని
తానీధారణి నిశవలెఁ దనరెడి మించటిన్

కంచు—దేవా! జయమగుఁగాక! "అప్పుడు మార్గాయాసముచేత దేహములు బడలియున్నారని విదర్భరాజు కానుకగాఁ బంపిన శిల్పవిద్యాప్రవీణ లయిన యిద్దఱు కాంతలను దమదర్శనమునకుఁ బంపలేదు. వారిప్పుడు దేవరవారిని సందర్శింపశక్తి గలవారుగా నున్నారు, కావున దేవరయాజ్ఞ దయచేయవలెను" అని మంత్రి విన్నపము చేయుచున్నాఁడు.

రాజు—వారిని దీసికొనిరమ్ము.

కంచు—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని నిష్క్రమించి వారితోఁ గూడ ప్రవేశించి) అమ్మలారా! ఇటు. ఇటు.

ప్రథమ—(రహస్యముగా) ఓసీ! రజనికా! ఈ యపూర్వమయిన రాజకులమును జేరఁగా నామనస్సానందము పొందుచున్నది.

ద్వితీయ—జ్యోత్స్నికా! నాకును నాలాగుననే యున్నది. "హృదయముయొక్క యవస్థయే రాఁబోవు సుఖమునుగాని దుఃఖమునుగాని తెలుపు" ననియొకలోకోక్తి యున్నదిసుమా.

ప్రథమ—అది యిప్పుడు సత్యమగునుగాక!

కంచు—అదె రాజుగారు దేవితోఁ గూడుకొనియున్నారు. మీరాయన సమీపమునకుఁ బొండు. (ఇద్దరు సమీపమునకుఁబోఁగా మాళవికయుఁ బరివ్రాజికయు వారినిజూచి యొకరిమొకరు చూచుకొనుచున్నారు.)

ఇద్దఱు—(ప్రణామముచేసి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! దేవీ! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

రాజు—కూరుచుండుడు.

ఇద్ద—(కూరుచున్నారు.)

రాజు—ఏ కళావిద్యయందభినివేశము గలదు?

ఇద్ద—దేవా! సంగీతవిద్యయందు.

రాజు—దేవీ, వీరిలో నొకదానినీవు తీసికొమ్ము.

ధారి—మాళవికా! వీరిలో సమర్థురాలయిన యువతిని సంగీతమునకు సహాయురాలినిగాఁ దీసికొనుటకు నీకిష్టము గానున్నదా?

ఇద్ద—(మాళవికను జూచి) ఓహో! రాజపుత్రిక! రాజపుత్రీ! జయము గలుఁగాక జయము గలుఁగాక! (అని నమస్కరించి యామెతోఁగూడఁ గన్నీరు విడుచుచున్నారు.)

అందఱు—(ఆశ్చర్యపడి చూచుచున్నారు.)

రాజు—కాంతలారా! ఈమె యెవరు?

ఇద్ద—ఈమె మా రాజుగారి కొమార్తె.

రాజు—ఏలాగున?

ప్రథమ—దేవా! దేవరవారి దండనాధులచేత విదర్భరాజును లోఁబఱుచుకొని చెరసాలనుండి విడిపించిన మాధవసేనుఁడను రాజకుమారునకుఁ జెల్లెలయిన మాళవిక యీమె.

ధారి—ఏమీ! యీమె రాజపుత్రికా? మంచిగంధపుఁజెక్క నాచేఁ బాదుకగా నుపయోగింపఁబడి దూషితమయినది.

రాజు—ఈమెకీదశ యెట్లు సంభవించినది?

మాళ—(నిట్టూర్పువిడిచి తనలో) విధినియోగముచేత.

ద్వితీయ—దేవరవారువినవలెను. మా రాజకుమారుఁడయినమాధవసేనుఁడు దాయాదుని వశముఁ జిక్కఁగా నాతనిమంత్రియైన సుమతి మాబోఁటిపరిజనమునువిడిచిపెట్టి యీమెను రహస్యముగాఁ దీసికొనిపోయినాఁడు.

రాజు—ఇంతవఱకు మేమీవఱకే వినియున్నాము. అటుతరువాత?

ద్వితీ—దేవా! అటుతరువాతజరిగినదిమాకు తెలియదు.

పరి—అటుతరువాత జరిగినది మందభాగ్యురాలనయిన నేను వినిపించెదను.

ఇద్ద—రాజపుత్రీ! ఈకంఠస్వరము పూజ్యురాలయినకౌశికదివలెనున్నది. ఆమె కాదుగదా?

మాళ—అవును. ఆమెయే.

ఇద్ద—యతివేషధారిణియైయున్న యీమె నిప్పుడానవాలుపట్టుటయే కష్టముగానున్నది.—అమ్మా! నీకు నమస్కారము.

పరి—మీరాయిద్దఱకును శుభమగుఁగాక!

రాజు—అమ్మా! మీరు వీరాప్తవర్గములోనివారా?

పరి—అవును.

విదూ—అట్లయినచో మీరిప్పుడు పూజ్యురాలయిన యీమె వృత్తాంతము సంపూర్ణముగాఁ జెప్పివేయుఁడు.

పరి—(విచారముతో) అంతయు వినుఁడు. మాధవసేనుని మంత్రియయిన సుమతి బాకన్నగారు, తెలిసినదా?

రాజు—తెలిసినది. అటుతరువాత?

పరి—ఈమె తోడఁబుట్టినవాఁడావిధమయి పోఁగా గూఢముగా నీమెను వెంటఁబెట్టుకొని తనతో సంబంధము చేయవలెనను కోరిక తోఁచఁడు విదిశానగరమునకు వచ్చుచున్న సార్థవాహులతో బయలుదేఱినాఁడు.

రాజు—అటుపిమ్మట?

పరి—అతఁడును దారినడచిన వణిక్సమూహమువలెనే యడవిలోఁ బ్రవేశించి విశ్రాంతి పొందుట కారంభించెను.

రాజు—ఆపయిని మఱియేమున్నది?

ఉ. బాహులమధ్యఁ దూణములపట్టములిట్టటు కట్టియుండ, గా
త్సాహము పుట్టఁ బాదములదాఁకను వ్రేలఁగ బర్హిబర్హముల్
సాహసలీల నార్చుచును చాపములన్ ధరియించి, ఘోర సం
దోహము చేయుమాత్రమున దుస్సహమై కనుపట్టె నవ్వడిన్.

మాళ—(భయము కనఁబఱుచుచున్నది.)

విదూ—అమ్మా! భయపడఁబోకు. ఈమె యిరావతికి జరిగినకథనే చెప్పుచున్నది.

రాజు—తరువాత. తరువాత.

పరి—అప్పుడు బద్ధాయుధులయిన సార్థవాహయోధులు ముహూర్తకాలములో దొంగలచేతఁ దఱుమఁగొట్టఁబడినారు.

రాజు—అమ్మా! పాపము! ఇఁకఁ జెప్పఁబోవునది కష్టకథ కాఁబోలును!

పరి—అటుతరువాత నాసోదరుఁడు——

గీ. అదురాత్ములచేతఁ గీడడరునంచు
భయపడుచునున్న యీమెఁ గాపాడుకొఱకుఁ
దాను ప్రభుభక్తి మెరయ దుస్త్యజములైన
ప్రాణములనిచ్చి తీర్చెఁబో స్వామిఋణము.

ప్రథమ — కటకటా! సుమతి హతుండయ్యెనా?

ద్వితీయ — అందుచేతనే యీ రాజపుత్రిక కిట్టి యవస్థపట్టినది.

పరి — (కన్నుల నీరొలుకుచున్నది.)

రాజు — అమ్మా! శరీరము లశాశ్వతములని వారిలోకయాత్ర యిట్టుండుటచే. తాను ప్రభుభక్తిని సఫలము కావించుకొన్న యా పుణ్యాత్మునిగూర్చి శోకింపవలసిన పనిలేదు.

పరి — సేనాపతి మూర్ఛపోయి మరలఁ దెలివి తెచ్చుకొనునంతలో నీమె కంటికి గనఁబడకపోయినది.

రాజు — అప్పుడమ్మగారనుభవించిన కష్టము మహాత్తరమైనదయియుండును.

పరి — అప్పుడు నేనన్నగారిశరీరమున కగ్నిసంస్కారము చేసి, మరలఁ గ్రొత్తగాఁ బొందిన వైధవ్యదుఃఖముతోఁ గాషాయవస్త్రములను ధరించి మీదేశము ప్రవేశించినాను.

రాజు — సజ్జనులకీమార్గము యుక్తమైనదే. ఆపయిని!

పరి — ఆపయి నీమె యాకిరాతులనుండి వీరసేనునివద్దకును, వీరసేనునినుండి దేవిగారియొద్దకును వచ్చినది. దేవిగారి గృహమునందుఁ బ్రవేశము దొరకినతరువాత నాకీమె కానఁబడినది. నాకథ యింతటితో సరి.

మాళ — (తనలో) భర్తగా రిప్పుడేమి చెప్పునో?

రాజు — ఓహో! ఆపద లెప్పుడును పరాభవమును దెచ్చునుగదా! ఎట్లనిన —

అకట! దేవికా నర్హురాలయిన నీమె
దాసిగాఁ జేయఁబడె నింతదనుక నిందు
అనుగఁ దెలిపట్టుపుట్టంబు తెలిచి మాలి
వాఁడు దలంటుగుడ్డగఁ జేయఁబడినయట్లు.

ధార — అమ్మా! మాళవిక గొప్పవంశమునఁ బుట్టినదని యింతవఱకును జెప్పక నీవు తప్పుచేసితివి.

పరి — పాపము శమించునుగాక! నేను గారణముండియే యీసంగతి రహస్యముగానుంచినాను.

ధార — ఆ కారణమేది?

పరి — ఈమె తండ్రి జీవించియుండఁగాఁ దీర్థయాత్రపరుఁడయి సిద్ధాదేశముచేత వచ్చినయొక సాధు వీమె సంవత్సరమాత్రము దాస్యము ననుభవించి తరువాతఁ దగిన భర్తను బొందునని చెప్పెను. అదియవశ్యముగా ననుభవింపవలసినదని యెంచి మీ

కాతదేవతా వంతలకమ్మోడి యామిమొలక్కా యామాలావధిని బ్రతీక్షించుచుంటిని. ఇట్లు చేయుట యుచితమని నేను భావించెదను.

రాజా — అట్లు ప్రతీక్షించుట మంచిపనియే.

కంచు — దేవా! విదర్భదేశవ్యవహారవిషయమును జేయవలసినదేమో ప్రభువువారి యభిప్రాయమును వినఁగోరుచున్నానని మంత్రి మనవిచేయుచున్నాఁడు. మీరు ప్రసంగాంతరములో నుండుటచేత మాకువిన్నవించుట కవకాశము చిక్కినదికాదు.

రాజా — మౌద్గల్యా! అన్నదమ్ములయిన యీయజ్ఞసేన మాధవసేనులకు రాజ్యము రెండుభాగములుగాఁ బంచియిచ్చి యిప్పుడు వారినిద్దఱిని రాజ్యమునందు నిలుపఁగోరుచున్నాను.

గీ. వరదకు త్తరదక్షిణ భాగములను
వారు పాలించుకొనవలెను వేఱు వేఱ
వరుసగా నలచంద్రభాస్కరులు తాము
రేయి పగలును బాలించు రీతిగాను.

కంచు — దేవా! నేనిది మంత్రిసభకు విన్నపము చేసెదను.

రాజా — (వ్రేలితో ననుమతిని గనఁబఱచుచున్నాఁడు.)

కంచు — (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ప్రథమ — (రహస్యముగా) ఓ రాజపుత్రీ! భాగ్యవశముచేత నీయన్నగారు అర్ధరాజ్యమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడుచున్నాఁడు.

మాళ — జీవితసంశయదశనుండి విడిపింపఁబడినందునకే మనము సంతోషింపవలయును.

[కంచుకి మరలఁబ్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు — దేవా! విజయమగునుగాక! దేవరవారియాజ్ఞ మంగళప్రదమయినదని మంత్రిమనవిచేయుచున్నాఁడు. మంత్రి సభవారును తామీప్రకారముగానిశ్చయించినారు.

చ. సిరిఁగయికొన్న యాతఁడలక్ష్మిని దయచొప్పరలంగ నిద్దరన్,
బహుఫలదాశ్వములు మెడలపైని వహించెడునట్లు, వారిపై
దిరుపును వంకమీఁద నితరేతరవైరము మాని, యోనరే
శ్వర! భవదీయశాసనముఁబట్టి మెలంగుచునుండు రెప్పుడున్.

రాజా — అట్లయినపక్షమున సేనాపతియైన వీరసేనున కీవిధముగాఁ జేయుమని లేఖ వ్రాసిపంపవలసినదని మంత్రిసభకుఁ జెప్పుము.

కంచు — దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని వెడలిపోయి, ఒక లేఖయుఁ

గానుకయుఁ బట్టుకొని హరలఁ (బకోరుచున్నాఁడు) ప్రభువుగారియాజ్ఞ జరపఁబడినది. ఇదిగో సేనాపతియైన పుష్పమిత్రునియొద్దనుండి బహుమానముగాఁ బంపఁబడిన యుత్తరీయములోఁగూడ నీలేఖ వచ్చినది. ప్రభువువారు దీనిని జిత్తగింతురుగాక!

రాజు—(లేచి, బహుమానము నుపచార పూర్వకముగా గ్రహించి, పరిజనము చేతి కిచ్చి, లేఖను విప్పుచున్నాఁడు.)

ధారి—ఆహా! నామనస్సు లేఖమీఁదనే యున్నది. గురుజనక్షేమము తెలిసికొన్న పిమ్మట వసుమిత్రునివృత్తాంతము వినెదను. సేనాపతి నాపుత్రునిమీఁద నతిభారమును మోపినాఁడు.

రాజు—(కూరుచుండి చదువుచున్నాఁడు.) శ్రీరస్తు! విదిశానగరమునందున్న చిరంజీవియైన మాపుత్రుఁడగు నగ్నిమిత్రుని సేనాపతియైన పుష్పమిత్రుఁడు ప్రేమపూర్వకముగా నాలింగనము చేసికొని యజ్ఞశాలనుండి పుత్తెంచిన పత్రిక. నేను రాజయజ్ఞదీక్షితుఁడనయియుండి నూఱుగురు రాజపుత్రులను దోడిచ్చి మనవసుమిత్రునిఁ దురంగరక్షణార్థము సంవత్సరము క్రిందట నియోగించి తన మనసువచ్చినట్లుగా సంచరించుటకయి గుఱ్ఱమును విడిచిపెట్టితిని. అది సింధునది దక్షిణతీరమునఁ దిరుగుచుండఁగా దాని నశ్వసేనాధిపతియైన యొకయవనుఁడు పట్టుకొనెను. అప్పుడుభయసేనలకును ఘోరయుద్ధము సంభవించెనని తెలియునది.

ధారి—(విషాదమును గనఁబఱచుచున్నది.)

రాజు—ఏమీ! ఈవిధముగా జరగినదా?

“గీ. అతులధన్వియౌ వసుమిత్రుఁ డడరి యవను
చెదరఁగాఁ దోలి శత్రుల సిగ్గుపఱచి
వడిగ నాయుత్తమాశ్వంబు బలిమితోడఁ
దాను మరలించి తెచ్చె నిత్తావునకును.”

ధారి—ఈవాక్యముచేత నాహృదయము చల్లపడినది.

రాజు—(మిగిలిన లేఖను జదువుచున్నాఁడు.) అంశుమంతుఁడు సగరునకశ్వమును దెచ్చి యిచ్చినట్లుగా నాపౌత్రుఁడు నాయజ్ఞాశ్వమును దీసికొనిరాఁగా నే నిప్పుడు చేయఁబూనినయీయజ్ఞమునకు రోషము విడిచినీవు వధూజనసహితముగా యుక్తసమయమున రావలెను.

రాజు—నాకిదియనుగ్రహము.

పరి—భాగ్యవశమునఁ బుత్రవిజయము చేత దంపతులు వర్ధిల్లుచున్నారు. (ధారిణిం జూచి)

గీ. భర్తచేఁ బడగవిరహతప్తులంబుఁ
ప్రథమగణ్యవై శ్లాఘ్యతఁ బడసితివు;
మఱియునిప్పుడు నీకుమారునివలన
వీరమాతవునైతి వోవెలఁదిమిన్న.

ధార—అమ్మా! కొడుకు తండ్రినిఁబోలినవాఁడయినందుల కానందభరితురాల నయినాను.

రాజు—మాద్గల్యా! ఏనుఁగుపిల్ల యూథపతి ననుకరించినదిసుమా!

కంచు—గీ. అంబుజములఁ బీల్చునగ్నికి నార్పాట్ల
జనకకారణమైన ఘనతచేత
నితనివీరవిచేష్టితమేమిమాది
డెందమున విస్మయంబును బొంద మిందు.

రాజు—మాద్గల్యా! చెఱసాలలోనున్న యజ్ఞసేనునిమఱఁది మొదలయినవారి నందఱిని విడుదలచేయింపుము.

కంచు—దేవరవారానతిచ్చినట్లు చేయించెదను. (అనినిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ధార—జయసేనా! నీవుపోయి యిరావతి మొదలయిన యంతఃపురకాంతల కందఱికిని నాపుత్రుని విజయవార్తలు దెలుపుము.

ప్రతీ—ఆలాగునజేసెదను. (అని బయలుదేఱుచున్నది.)

ధార—కొంచెమిటురమ్మా.

ప్రతీ—(వెనుకమరలి) ఇదిగోవచ్చినాను.

ధార—(రహస్యముగా) నేనశోకదోహదమునకు నియోగించినప్పుడుమాళవికకు చేసిన నాప్రతిజ్ఞను, ఆమె సద్వంశసంభవతయుఁ జెప్పి, నాసత్యము నీమూలముననిలువవలెనని యిరావతిని నామాటలుగా నూఱడింపుము.

ప్రతీ—దేవియాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని వెడలిపోయిమరలఁ బ్రవేశించి) అమ్మా! నీపుత్రవిజయనిమిత్తమున సంతోషించి యంతఃపురకాంతలిచ్చినయాభరణముల ని నేను బెట్టెనయినాను.

ధార—చాలును. ఇందాశ్చర్యమేమున్నది? ఈయభ్యుదయము నాకునువారికిని సామాన్యమయినదే.

ప్రతీ—(రహస్యముగా) అమ్మా! "పెద్దవారయిన మీనోటినుండివచ్చినమాట యోగ్యమయినది. మీసంకల్పము మార్చుకొనుట యుక్తముకాదు." అని యిరావతి మనవి చేయుచున్నది.

ధార—అమ్మా! ప్రథమమునఁ బూజ్యఁడయిన సుమతిచేత నియ్యాసంకల్పింప

బడినయీమాళవికను భర్తగారి కిచ్చుటకయి మీయనుమతమును గోరుచున్నాను. ఇప్పుడు సహితము నీవే యీమెకు యజమానురాలవు.

ధార—(మాళవికను చేతితోఁబట్టుకొని) నాకుఁ బ్రియవార్త నెఱిఁగించినందునకయి భర్తగారీమెను పారితోషికముగా నంగీకరింతురుగాక!

రా—(సిగ్గుపడుచున్నాఁడు.)

ధార—(చిఱునవ్వుతో) చేసిన ప్రియనివేదనమునకీపారితోషికము తగదని భర్తగారు తిరస్కరించుచున్నారేమి?

విదూ—అమ్మా! క్రొత్తపెండ్లికొడుకు లందఱును లజ్జపడుదురన్న లోకప్రవాదము విన్నదేకదా?

రాజా—(విదూషకునివంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

విదూ—దేవిగారీయీమెకుఁ దమతో సమానముగా దేవీసంజ్ఞ నిచ్చినతరువాతనే యీయన మాళవికను బ్రతిగ్రహింపఁ గోరుచున్నాఁడు.

ధార—దేవినామము రాజపుత్రికయయినయీమెకు సత్కులోద్భవత్వముచేతనే యియ్యఁబడినది. పునరుక్తిచే నేమి ప్రయోజనము?

పరి—అట్లుకాదు.

క. గనిలోఁ బుట్టిన దయ్యును;
 వానంగా సానబట్టనన్నను మణియున్
 గనకముతో సంయోగం
 బానకుఁజెప్పఁగ నర్హమౌనె? యోకళ్యాణీ!

ధార—అమ్మా! ఈయభ్యాగతకథచేత మొదట నీమె మేలిముసుఁగుసంగతి చూడలేదు క్షమింపుము. నీవు పోయి మేలిముసుఁగునకయి పట్టువస్త్రమును దీసికొనిరమ్ము.

ప్రతీ—దేవిగా రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని పోయి ముసుఁగుచీరను దీసికొని మరలఁ బ్రవేశించి) దేవీ! ఇదిగో. (అని యిచ్చుచున్నది.)

ధార—(మాళవికకు ముసుఁగువేసి) ప్రాణేశ్వరా! ఈమెను బ్రతిగ్రహింపవలెను.

రాజా—నేను నీశాసనమును మీఱరాదుగనుక నీదానమును స్వీకరించినాఁడను.

విదూ—ఆహా! ఏమి యీధారణీదేవి యనుకూలత!

ధార—(పరిజనమువంకఁ జూచుచున్నది.)

పరిజనము—(మాళవికనుసమీపించి) అమ్మా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

ధార—(పరివ్రాజికవంకఁ జూచుచున్నది.)

పరి—దేవీ! ఇది నీకు వింతకాదు.

గీ. పతులసేవింతురు ప్రతిపక్షసతుల నిచ్చి
యైనఁ బతిభక్తితత్పరలైనసతులు,
నదులనేకములగు నేటియుదకములను
గొంపఁ బోయి సముద్రునిఁ గూర్చునట్లు.

[నిపుణిక ప్రవేశించుచున్నది.]

నిపు—దేవా! జయముగుఁగాక! జయముగుఁగాక! ''అప్పుడుపచారాతిక్రమముచేత నేను భర్తగారియెడ నపరాధము చేసినాను. అయినను నేనటుతరువాత భర్తగారికి ప్రియముగా నే యానుకూల్యమును జేసినాను. ఇప్పుడు భర్తగారు సంపూర్ణమనోరథులయినారుగనుక, నన్నుఁగూడఁ బ్రసాదమాత్రముచేతసంభావింపఁదగును.'' అని యిరావతి విన్నపముచేయుమన్నది.

ధార—నిపుణికా! ''భర్తగారు నీవుచేసిన సేవకుఁ దగినఫలమునుబ్రసాదింతురు'' అని యిరావతితోఁ జెప్పుము.

నిపు—నాకిది పరమానుగ్రహము. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

పరి—దేవా! మీతోడివిడువనిసంబంధముచేతఁ గృతార్థుఁడయిన మాధవసేనునిఁ దమ సెలవుమీఁదఁ బోయిసందర్శించి నేత్రసాఫల్యమును బొందఁగోరుచున్నాను.

ధార—అమ్మా! మీరు మమ్ము విడిచి పెట్టుట తగదు.

రాజు—అమ్మా! నీక్షేమవార్తను మా లేఖలతో లిఖించి యాతనితావునకు మా సభాజనులను బంపెదము.

పరి—మీయిరువురయాదరముచేతను నేను ధన్యురాలనయినాను.

ధార—ప్రాణేశ్వరా! నేనింకను దమకేమి చేయవలెనో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

రాజు—నాకిదియే ప్రియము.

ఉ. దేవి! ప్రసన్నురాలవయి తియ్యముచూపు సతంబునాపయిన్;
నే వచియింతు నియ్యదియు నీప్రతిపక్షజనంబుఁబట్టియో
పావని! యగ్నిమిత్రుఁ డిల పాలనచేసెడు నంతకాలముల్
భూవలయంబునం బ్రజకుఁబుట్టకయుండుత యీతిబాధలున్.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంపూర్ణము.

రత్నావళి.

ఇది

కాశ్మీరదేశపురాజైన శ్రీహర్షదేవునిచే విరచితమయిన సంస్కృత నాటకమునుండి

రాజమహేంద్రవరము దొరతనమువారి కాలేజీలో

ప్రధానపండితుఁడగు

కందుకూరి - వీరేశలింగము

చేత

తెనిఁగింపఁబడినది.

నాల్గవ కూర్పు.

కాకినాడ.

శ్రీ విద్యావినోదినీ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడినది.

౧౯౧౧

దీనివెల [illegible] అణాలు.

పీఠిక.

రత్నావళియను నీనాటిక కాశ్మీరదేశపు రాజైన శ్రీహర్షదేవునిచే సంస్కృతమున రచియింపఁబడినది. ఈరాజు మరణమునొంది యిప్పటి కేడువందల యేఁబది సంవత్సరములు దాఁటిపోయినది. శ్రీహర్షదేవుఁడే దీనిని రచించినట్లు నాటకము వలనఁ గనఁబడుచున్నను, ఆయన యాస్థాన కవీశ్వరుఁడయిన ధావకుఁడను నతఁడు దీనిని రచియించి తన ప్రభువు చేసినట్టిందు వ్రాసెనని కావ్యప్రకాశికవలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. కథానాయకుఁడయిన యుదయనమహారాజను మిక్కిలి సుప్రసిద్ధుఁడు; పూర్వకాలమునం దీయనకథలను ప్రతిగృహమునందును కూడఁ జెప్పుకొనుచుండినట్టు కాళిదాసుని మేఘసందేశమువలనఁ దెలియుచున్నది; ఆరాజుచే నాయకునిగాఁ జేసి వాసవదత్తయను కావ్యమును సుబంధుఁడను కవి చేసియున్నాఁడు; ఈయన చరిత్రము విష్ణుపురాణమునందును, బృహత్కథయందునుగూడ వర్ణింపఁబడియున్నది. ఇతఁడు పాండవులసంతతివాఁడు; ఇతని పూర్వులలో నొకఁడగు నిచక్షువు హస్తినాపురమునువిడిచి కౌశాంబీనగరమును తనకు రాజధానినిగాఁ జేసికొన్నాఁడు. ఈనాటకము కవిత్వము కాళిదాసుని కవిత్వమంత మనోహరముగా నుండకపోయినను, కథ మిక్కిలి చమత్కారముగానే యుండును, ఇందు చెప్పఁబడిన సంగతులలో స్వభావవిరుద్ధములైన దేదియులేవు. దీనివలనఁ బూర్వకాలమునందు హిందూసుందరుల కెంతస్వాతంత్ర్యముండెడిదియో, వారెంత నాగరికురాండ్రుగాను విద్యావతులుగాను నుండి భర్తలతోఁగూడ సభలకుసహితము వచ్చెడియాచారముకలిగియుండెనో, స్పష్టపడుచున్నది. ఈకవి యీగ్రంథమును రచించిన కాలములో నింద్రజాలవిద్యయం దందఱికిని మిక్కిలి నమ్మకమున్నట్టు కనఁబడుచున్నది.

ఈనాటకమునందు వచ్చు పాత్రములు.

పురుషులు

ఉదయనుఁడు, లేక, వత్సుఁడు— కౌశాంబీపురాధీశ్వరుఁడు.

యౌగంధరాయణుఁడు—ఉదయనుని ప్రధానమంత్రి.

వసంతకుఁడు—విదూషకుఁడు; రాజునకు వేడుకచెలికాఁడు.

వసుభూతి— సింహళద్వీపపురాజు మంత్రి.

బాభ్రవ్యుఁడు— యౌగంధరాయణునిచే సింహళమునకుఁ బంపఁబడిన కంచుకి.

విజయవర్మ— ఉదయనుని సేనయందలి యొకయధికారి; రుమణ్వంతుని మేనల్లుఁడు

సంవరణసిద్ధి— ఐంద్రజాలికుఁడు.

స్త్రీలు

వాసవదత్త— ఉదయనుని పట్టమహిషి.

రత్నావళి, లేక, సాగరిక— సింహళదేశపు రాజు కూఁతురు.

కాంచనమాల— వాసవదత్త కాప్తురాలయిన ప్రధానసేవకురాలు.

సుసంగత— సాగరిక కాప్తురాలయిన సేవకురాలు.

నిపుణిక— ఒక సేవకురాలు.

మదనిక— ఒక సేవకురాలు.

చూతలతిక— ఒక సేవకురాలు.

వసుంధర—అంతఃపుర ద్వారపాలకురాలు.

ప్రస్తావమున వచ్చువారు.

విక్రమబాహువు— సింహళేశ్వరుఁడు; రత్నావళితండ్రి; వాసవదత్తపినతండ్రి.

రుమణ్వంతుఁడు— ఉదయనుని సేనాధిపతి.

జయవర్మ— రుమణ్వంతుని తమ్ముఁడు.

రత్నావళి

ప్రథమాంకము

నాంది.

మ. చరణాగ్రంబులనిల్పి, సారెకు సరోజప్రోన్నతిన్ మ్రొగ్గుచున్,
హారునర్పింపఁగ లోచనత్రయ పదంబాసక్తితోఁ బొంది, హ్రీ
భరతన్ మేన్పులకించి కంపిలిచెమర్పంగా, శిరంబందు నీ
ర్వాంఛల్ స్వాంజలి చిమ్మ, జాతి యది క్షిప్తంబై మిమ్ముం బ్రోచుతన్! ౧.

మ. హృదయౌత్సుక్యము వేగిరింప, సహజహ్రీ క్రిమ్మరింపన్, కెలంల్
మృదువాక్పాథిఁ బ్రియాభిముఖ్యమును గల్పింపన్, మనోవల్లభుం
డెనుటందోఁచుట భీతియొప, నగి యాత్మేశుండు తోల్యాటుమిన్
బాదుగంగాఁగిట స్విన్నయా గిరిజ యొప్పు న్మీకు మేల్గూర్చుతన్! ౨.

మ. పవనధ్వంసమునంద్రివఘూర్ణల రసాంచద్దృష్టిఁ జల్లార్చుటల్,
తివియంగాఁ బ్రమథాళి జుట్టొడిసి భీతిన్ బుఱ్ఱిజాల్గూటల్,
స్తవముల్సల్పుచు దక్షునాలదలుటల్, ధాత్రీసుపర్యాటల్,
శివతోడ న్విహరించు సాంబశివుఁడోలిన్ మీకిడున్ శ్రేయముల్! * ౩.

నాంద్యంతమందు సూత్రధారుఁడు

సూత్ర — అతివిస్తారము వలదు. ఇప్పుడు వసంతోత్సవము నిమిత్తము సబహుమానముగా పాహ్వానము చేయఁబడి నానాదిగ్దేశములనుండి వచ్చియున్న శ్రీ శ్రీహర్ష

---

* కొన్నిప్రతులలో దీని తరువాత నాందిలోనే యీ క్రిందియర్థమిచ్చు శ్లోక మొక్కటి కానఁబడుచున్నదిగాని యది ప్రక్షిప్తమనితోఁచుచున్నది.—

గీ. శశికిజయమగాత! సురలకంజలిఘటింతు.
సత్తమబ్రాహ్మణులకు మేలౌదవుఁగాక!
క్ష్మాపతి సమృద్ధసస్యయౌఁగాక సతము!
చంద్రసముఁడు రాజుప్రతాపశాలియగుత! ౪.

దేవ పాదపద్మోపజీవులయిన రాజులసమూహము “మనస్వామియైన శ్రీశ్రీహర్ష దేవునిచే నపూర్వవస్తు రచనాలంకృతముగా రత్నావళియను నాటిక రచియింపఁ బడినదని శ్రోత్రపరంపరచే వినుటయేకాని ప్రయోగింపఁగాఁ జూచియుండలేము. కాఁబట్టి సకల జనహృదయాహ్లాదకరుఁడైన రాజుగారియందలి గౌరవముచేతను మాయెడలఁగల యనుగ్రహబుద్ధిచేతను నీవు దానిని ప్రయోగించి యాడవలెను.” అని నన్నడిగెను. అట్లగుటవలన నేను నేపథ్యరచనజేసి యిప్పుడు వారియభిలాషమును దీర్చెదను. (చుట్టునుదిరిగిచూచి) ఈ సకలసామాజికులును నిండు మనస్సులతోనున్నారని నేను నిశ్చయముగాఁ దలఁచెదను.

మ. కడు శ్రీహర్షుఁడు ప్రౌఢసత్కవి; గుణగ్రాహుల్ సభాస్తారులున్;
బుధమిన్వత్సచరిత్ర సుందరము; మమ్మున్ దక్షులం బ్రాటలో;
నొడఁగూర్పందగు వాంఛితార్థముల నిందొండొండెనా, నిచ్చటన్
నడిఁజేకూరెను సర్వలాభములు మద్భాగ్యంబునింకేమనన్?

కాఁబట్టి నేను గృహమునకుఁబోయి గృహిణినిబిలిచి సంగీతకమునుపక్రమించెదను. (అని పరిక్రమించి తెరవంకఁ జూచి) ఇదె నాగృహము. ఇందుఁ బ్రవేశించెదను. (బిగ్గఱగా) ఓసీ! ఇటురమ్ము.

నటి— (ప్రవేశించి) అయ్యా! ఇదిగో వచ్చితిని. ఏనియోగము ననుష్ఠింపవలయునో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

సూత్ర— ఓసీ! ఈ రాజలోకము రత్నావళీ దర్శనోత్సుకమయియున్నది. కాఁబట్టి నీవలంకరించుకొమ్ము.

నటి— (నిట్టూర్పువిడిచి కంపముతో) అయ్యా! మీరిప్పుడు నిశ్చింతులుగా నున్నారు. మందభాగ్యురాలనైన నాకొక్కతె కూఁతురు; దానిని మీరెవరో దేశాంతరమం దిచ్చితిరి; అందుచేత దూరదేశస్థుఁడయిన భర్తతో దానికి పాణిగ్రహణ మెట్లు కలుగునా యని నాకెప్పుడు నదేచింతగా నున్నది. దీనిని మీరేల తలఁపరు? ఇట్టి విచారముతో నేనెట్లు నాట్యము నిర్వహింపఁగలను?

సూత్ర— ఓసీ! దూరస్థుఁడని విచారపడఁబోకు. చూడు—

గీ. దైవమనుకూలమగునేని, తడవులేక
యభిమతార్థంబుఁ దెచ్చి ద్వీపాంతరంబు
నుండియైన, దిగంతంబు నుండియైన,
జలధినడుమ నుండియునైన, సంఘటించు.

(నేపథ్యమునందు)

సాధు! భరతపుత్రా! సాధు! అది నిశ్చయము. అందుకు సందేహమేమి?

సూత్ర—(ఆలకించి నేపథ్యమువంకఁ జూచి) ఓసీ! ఇంకను కాలవిలంబమేల చేసెదవు? అదె నాతమ్ముఁడు యౌగంధరాయణవేషమును ధరించి వచ్చియున్నాఁడు. కాఁబట్టి నీవు రమ్ము. మనము ననంతరకరణీయవేషరచనను సిద్ధము చేయుదము.
(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ప్రస్తావన.

ప్రదేశము— కౌశాంబీనగరము.

[అత్యంతహృష్టుఁడగు యౌగంధరాయణుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

యౌగం— అది సత్యము. అందుకు సందేహమేమి?

గీ. దైవమనుకూలమగు కేని, తడవులేక
యభిమతార్థంబుఁ దెచ్చి, ద్వీపాంతరంబు
నుండియైన, దిగంతంబు నుండియైన,
జలధినడుమనుండియునైన సంఘటించు.

అట్లు కానిపక్షమున, ఆమెను వివాహమాడువాఁడు మహాభాగ్యశాలి యగునని సిద్ధుఁడు చెప్పినమాటను నమ్మి నేనడుగఁ బంపిన సింహళరాజపుత్రిక సముద్రమధ్యమున నోడపగిలి మునిఁగిపోవునప్పుడు ఫలకదొరకి బ్రదుకుట యెక్కడ? సింహళద్వీపమునుండి తిరిగివచ్చుచున్న కౌశాంబీపురవర్తకుఁడట్టియవస్థలలోనున్న యామెను రత్నహారముచే గుఱుతుపట్టి యిచ్చటికి సురక్షితముగాఁ దీసికొనివచ్చి నాకిచ్చుట యెక్కడ? (హర్షముతో) ఏవిధమునఁ జూచినను మనరాజుగారికిప్పుడు మంచిదినములువచ్చినట్టు కనఁబడుచున్నవి. (ఆలోచించి) నేను ఆచిన్నదానిని సగౌరవముగా రాణిగారి సంరక్షణమున నొప్పగించుట మంచిపనియే చేసియున్నాను. ఆమెను తీసికొనివచ్చుటకయి వెళ్ళిన బాభ్రవ్యుఁడను కంచుకియుం, తోడుగాపంపఁబడిన సింహళద్వీపాధిపతిమంత్రియగు వసుభూతియు ఏలాగునో సముద్రతీరమునుచేరి, కోసలరాజును శిక్షించుటకయి మనచేఁ బంపఁబడిన రుమణ్వంతునితోఁ గలిసికొన్నారనియు విన్నాఁడను. వీనినన్నిటిని బట్టిచూడఁగా స్వామికార్యము సఫలమయినట్టే. అయినను; నాకుమాత్రము ధైర్యము కలుగకున్నది. భృత్యత్వ మెప్పుడును కష్టమయినదికదా?

గీ. స్వామియభివృద్ధి కీపని సలిపినాఁడ;
సాయపడియెడు దైవంబుఁ జేయియిచ్చి;
అగు నవశ్యంబె సిద్ధోక్తి; యట్టులయ్యు
స్వామి కెఱిఁగింపకునికి నే జడియవలయు.

[తెరచాటున కలకలము]

(ఆలకించి) అహా! మధురముగా వాయించుచున్న మద్దెలలమృదునాదముతో మిళితమయి శ్రావ్యమయిన సంగీతముతో పౌరుల చర్చరీధ్వని యెంతమనోహరముగా బయలు వెడలుచున్నది! ఈమదన మహోత్సవమునందుఁ బ్రవర్తించుచున్న ప్రజలయొక్క యత్యధికసంతోషమును జూచుటకయి రాజుగారిప్పుడు మేడ మీఁదికెక్కుదురని యూహించెదను. (పయిపంక్తిఁజూచి) అదె ప్రభువు వారప్పుడే మేడమీఁది కెక్కియే యున్నారు.

చ. అసురఁగ విగ్రహంబు విడనాడి, కడున్ రతిమంతుఁడౌచు, ని
త్యమును జనాళిచిత్తముల యందె వసించుచు, వేడ్కతో సుహృ
త్తముని వసంతకుంగలిసి, దర్పకుఁడే తనయుత్సవంబునం
దముఁ గనవచ్చెనోయనఁగఁ దా నల వత్సనృపాలుఁడొప్పగున్.

ఇఁక నేనింటికివెళ్లి ముందుచేయవలసిన కార్యమునుగుఱించి యాలోచించెదను.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

[వసంతోత్సవమునకు తగిన వేషమువేసికొని, పీఠముమీఁదఁగూరుచుండి వసంతకునితోఁగూడ రాజుప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వత్స— (సంతోషముతో) ఓయీ! వసంతకా!

వసం— స్వామీ! ఏమి సెలవు?

వత్స— సీ. రాజ్యమంతయుఁ జాల రాజిల్లుచున్నది లేశంబురిపుబాధ లేకయుండ
కార్యభారములెల్ల గౌరవమారంగ యోగ్యుఁడౌమంత్రియుం దుంచినాఁడ
సత్పాలనముచేత సంతుష్టులై యున్నవారలు ప్రజలెల్లబాధలేక
ప్రద్యోతనందన రసికురాలగు భార్య, సంతోషకరమీవసంత వేళ
నీవుసఖుడవు; వీనియన్నింటిచేత
హృదయమునను వానందము వృద్ధిఁగనెడు
నార! మన్మథోత్సవమను పేరుకాని
యిదియు నామహోత్సవమని యెంతు నేను.

వసం— మిత్రుఁడా! సత్యము. అయినను నేనిట్లుతలఁచెదను. ఇది మీదియుఁ గాదు

కామదేవునిదియుఁ గాదు. ఎవనిరాకచే నిట్లుశోభిల్లుచున్నదని ప్రియమిత్రులయిన దేవరవారు సెలవిచ్చియున్నారో, అట్టి బ్రాహ్మణవటువునయిన నాయొక్కనిదే యీమహోత్సవము. (చూచి) ఇక్కడ నేమున్నది? అదిగో ముందుచూడుఁడు. మధుపానముచేత మత్తురాండ్రయిన కామినులు పెనంగులాడి పుచ్చుకొని చిమ్మనగొట్టములతోఁ గొట్టుచున్న నీటిదెబ్బలకు గంతులువేయుచు నాగరజను లేప్రకారముగా సంతోషించుచున్నారో! అంతటనునిండి బోరుకలఁగుచున్న మద్దెలవాదములచే నధికమగు చర్చరీధ్వనులతోను, ఒంపోరులు చల్లుకొనుటచే దశదిశలయందును వ్యాపించిన గంధవొడితోను, రాజవీథిచివరను జరుగుచున్న మహోత్సవముయొక్క శోభను అప్రక్కను చూడుఁడు.

వత్స— (సంతోషముతో కలయఁజూచి) ఓహో! పౌరులప్రమోదమునకు పరిమితి గానరాకున్నది!

సీ. అల్లదె కనుఁగొను మాప్రక్కబుక్కాను జనులొండొరులమీఁదఁ జల్లుకొనుచు
ప్రొద్దుటికెంజాయఁబోలెడి కుంకుము పొడి దేహములనిండఁ బోసికొనఁగ
భరముచేవంగిన శిరసులనరజాతి యలరులవంటి యుయ్యాలలూఁగ
కాయమునిండ బంగరునీరుపూసిన ఐదుపునను బసిండి వలువలమర
కనకభూషణ సందోహ కాంతులడర
విత్తపతికోశమును దనవిభవమునను
దెగడి కాశాంబినగరంబు తేజరిల్లెడు
నెగ్చుటనుగన్న నొక్కటే వచ్చనగుచు.

సీ. ఆపైనిదిలకింపు మదిగో ధారాయంత్రములనుండి పైకి జిమ్మునను వెడలి
అంతటనిండు నిరంతరబహునీర ధారలచేతను దడపఁబడుచు
హాయిగా నృత్యంబు చేయుచునున్నట్టి జనసమూహంబుల చరణహతుల
గట్టిగానలిగిన దట్టంపుటడుసౌచు నలరారుచున్నదీ ప్రాంగణంబు
పడఁతుల కపోలములనుండి పడెడునట్టి
సౌందర్యసిందూరరజమును జనులు త్రొక్క
యరుణమగు పాదములతోడ నందునడువ
నెంతయును బురకుట్టిమం బెజ్జనరయ్య.

వసం— (చూచి) మిత్రోత్తమా! ప్రౌఢులయినజనులు బలముకొలఁదిని లాగి విడుచుటచే చిమ్మనగ్రోవులనుండి బుస్సుమనివచ్చు నీటిధారలచేత మనోహరమై వేశ్యాంగనలచే నొప్పుచున్న యీవైభవముఁ జూడుము.

వత్స— (చూచి) నీవు చక్కగా కనిపెట్టితివి.

శుక్లపాదుల చేతఁ బొదమినయట్టి
దిక్కునిచీఁకట్లు మిక్కిలి గ్రిమ్మ
మణిమయకాంచన మండనకాంతు
లను మాత్రము వెలుంగ నా సందునుండి
మొత్తిన ఫణముల మొత్తంబు లనఁగ
నెత్తిడి గొట్టము లేపు విరాజిల్లంగ
నల భుజంగ సమూహ మగపడి యిప్పుడు
కలఁపించెడును రసాతలమును మిగుల.

వసం— (చూచి) చెలికాఁడా! అదిగో మదనోత్సవమునకుఁ దగిన యభినయముతో నర్తించుచు, మదనికయు చూతలికయు నీవంకనే వచ్చుచున్నారు. దేవరవారు చూడవలెను.

[మదలీలల నటించుచు, ద్విపదీఖండమును పాడుచు, ఇద్దఱు చేటికలు ప్రవేశించుచున్నారు.]

మద— (పాడుచున్నది.)

ద్విపద. మావిగున్నల క్రొత్తతావులుగొంచు
పూర్వభోగులమానములు హరించుచును
మరుదూత యనఁ బొల్చు మలయమారుతము
కరము చల్లఁగ వీచఁగాఁ బొచ్చెనిపుడు.

చూత— ద్విపద. విరిసిన పొగడలు పరిమళింపంగ
కరమును బ్రియులరాకల నపేక్షించి
కాలహరణ కార్యఁజాల కియ్యెడను
బాలఁగ జవరాండ్రు సంచరించెదరు.

మద & చూత— ద్విపద. జనులడెందముల వసంతుండె యిపుడు
మునుమున్న హృదులంబు లోనరించియుంచ,
ప్రియవాక్రుఁడావెన్క విడిగలచుట్టి
కుసుమబాణంబులు గొంచు శాసించు.

వత్స— (చూచి) ఓహో! నిర్భరమయిన వీరి యాటపాట యెంతరమ్యముగానున్నది!

సీ. మద్యపానముచేత మత్తిక్కయాడెడి భామినుల యురోజభారమునకు
వంగిన నడుమును వగపులోఁ వీక్షించి యాశ్చర్యమును మూర్ఖమునయి దృష్టి

వక్షస్స్థలంబును శిక్షించుమగటి హారములు మాటికిని బొమ్మ మోఁదఁదొడఁగ
కనుఁగొనఁగాలేక కాంతిహీనములౌచు సరసున విరిసరుల్ జాఱఁజొచ్చె
కాయమాణోఘఁ గేశబంధంబు వీడి
వ్యాకులోఁ జెందఁగాఁజొచ్చె నతిశయముగ
పాదములమీఁద వ్రాలి కంపంబుమిగుల
ద్విగుణముగ నందియలు మొఱపెట్టఁదొడఁగె.

వసం— (నవ్వుచు) మిత్రుఁడా! నేనుకూడ బద్ధపరికరములంగల వారిమధ్యనుజేరి యాడుచుం బాడి, మదనమహోత్సవమును గౌరవింతునా?

వత్స— (చిఱునవ్వునవ్వి) చెలికాఁడా! అలాగునసే చేయుము,

వసం— దేవర యాజ్ఞాప్రకారముగా చేసెదను. (లేచి వారిమధ్యను నృత్యము చేయుచున్నాఁడు.) ఓమదనికా! ఓసిచూతలతికా ఈచర్చరీకమును నాకుఁ గూడ నేర్పెదరా?

మద— ఓయిభ్రష్టా! ఇది చర్చరీకముకాదు.

వసం— మఱియేమిటిది?

మద— ఇది ద్విపదీఖండము కాదా?

వసం— అలాగే కానిమ్ము. ఈఖండముతో మోదకములు చేసెదరా? లడ్డుకులు చేసెదరా?

మద— (నవ్వి) కాదు కాదు. ఇది పాడెడిది కాదఁటయా?

వసం— (విస్మయముతో) ఇదిపాడెడిదా! (విషాదముతో) ఇది పాడెడిదేయయి భుజించెడిది కానిపక్షమున దీనితో నాకు ప్రయోజనములేదు. చక్కఁగా నాప్రియమిత్రునిదగ్గరకే నేనుపోయెదను. (అప్రకారముగానడచి యావలకుఁ బోయి కూరుచున్నాఁడు.)

ఉభ—(ముందుకు లాగుచున్నారు.)

వసం—(వెనుకకులాగుచున్నాఁడు.)

మద—(చేయిపట్టుకొని లాగుచు) ఓయీమూఢాత్మా! రా, ఎక్కడకుఁబోయెదవు! ఇక్కడనే యాడుదము.(అని బహువిధములఁ గొట్టుచున్నది).

వసం—(చేయిలాగుకొని, రాజుకడకుఁ బరుగెత్తి) మిత్రుఁడా! నేను నృత్యము చేసితిని.

వత్స— చెలికాఁడా! ఆడితివి.

వసం— కాదు, ఆడి అలాయుకొనయితిని.

చూత—ఓసీ ! మదనికా ! మనము చాలసేపు నృత్యముచేసితిమి. రాణీగారి సందేశము నిప్పుడు మహారాజుగారికి విన్నవింతము రమ్ము.

మద—చూతలతికా ! చక్కగాజ్ఞప్తికిఁదెచ్చితివి ! అలాగుననే చేయుదము. (దగ్గఱకు వెళ్ళి) దేవా ! జయమగుఁగాక! రాణీగారి ప్రకారముగా నాజ్ఞాపించుచున్నారు—(అని సగముచెప్పి, లజ్జనభినయించి) కాదుకాదు. విజ్ఞాపించుచున్నారు.

వత్స—(హర్షముతో నవ్వి,యాదరముతో) మదనికా ! ఆజ్ఞాపించుచున్నారనుటయే రమణీయముగా నున్నది. విశేషించి యిది మదనమహోత్సవము. దేవిగారేమి యాజ్ఞాపించినారు?

వసం—ఓసి దాసిముండా ! ఏమి? దేవిగారాజ్ఞాపించుచున్నారా !

ఉభ—ఈప్రకారముగా రాణీగారు విన్నవించుచున్నారు—నేనిప్పుడు మకరందోద్యానమునకువెళ్ళి, రక్తాశోకవృక్షముయొక్క మొదటను పూజనీయుఁడయిన మన్మథునిస్థాపించి, పూజచేయఁబోవుచున్నాను. అక్కడకు దేవరవారు విజయంచేసి సన్నిహితులయి యుండఁదగును.

వత్స—మిత్రుఁడా ! చెప్పవలసిన దేమున్నది? మనకు ఉత్సవములమీఁదనే యుత్సవము లువచ్చుచున్నవి.

వసం—మిత్రుఁడా ! అట్లయిన లెమ్ము. మనమక్కడకే వెళ్లుదము. అక్కడ బ్రాహ్మణబాలుఁడనయిన నాకును స్వస్తివాచనికమేదయిన లభింపఁగలదు.

వత్స—మదనికా! నీవువెళ్ళి, ఇదిగో మేము మకరందోద్యానవనమునకు వచ్చితిమని రాణిగారితో విన్నవింపుము.

చేటికలు—దేవరపిలుపుప్రకారము చేసెదము. (వెళ్లుచున్నారు.)

వత్స—మిత్రుఁడా! దిగుదమురా! (ఇద్దఱును మేడదిగుటనభినయించుచున్నారు.)

వత్స—మిత్రుఁడా! మకరందోద్యానమునకు త్రోవతీయుము.

వసం—దేవా! రండి· రండి. (నడుచుచున్నారు.)

వసం—(ముందువంకఁజూచి, అదిగో మకరందోద్యానము, అందుఁ బ్రవేశింతము రండి. (ప్రవేశించుచున్నారు·)

వసం—(విస్మయముతో) ఓమహారాజా! చూడుముచూడుము. మలయమారుతముచేఁ గదలుచున్న సుందరని తియ్యమామిడి పూగుత్తు లను మేలుంగట్టును గట్టుకొని, మడించిన తుమ్మెదమొత్తములతో ఝుంకారములతోఁ గలిసిన కోకిలాలాపములను సంగీతముచే సుఖమునిచ్చుచు, మకరందోద్యానము దేవర రాకకయి యాదర

ముతో నెనురు మూచుచున్న దానివలెఁ గనబడుచున్నది. కాబట్టి దేవర యిందుఁ బ్రవేశింపఁదగును.

వత్స—(అంతటను గలయఁజూచి) ఆహా! ఏమి యీ మకరందోద్యానముయొక్క రమ్యత!

చ. పవడఁపుఁగాంతి నొప్పెసఁగు పల్లవజాలముచేత నెఱ్ఱనై,
యవలను భృంగరావమను వ్యక్తముకాని వచోక్తులొప్పఁగాఁ,
బవనవశంబునం గదలి వ్రాలెడికొమ్మలఁ గూడి, వృక్షముల్
మివుల మధుప్రసక్తి నటియించెడు మత్తతఁ గన్నకైవడిన్.

సీ. కాలంబునను వ్రాల్లి ముద్దియల్ కమ్మని సుర పుక్కిలింపంగ నాపఁ బెరిగెంబె
నలుగడల నిపుడు కలమెడునోయనఁ బుష్పవృష్టులనొప్పుఁ బొగడచెట్టు
మధుపానమునను దామ్రములైన మోముల నగుటచేఁ జూచిన నాఁటికొలఁది
విడువకయుండెనా విరులమొత్తము గోఁత బాసిల్లెదు నిదె సంపంగిచెట్టు
కామినులశోకవృక్షంబుఁ గాలు సాఁచి
తన్నినప్పటి నూపురధ్వనిని వించుఁ
జెలఁగి దానిప్రీతి ననుకరించెడు ననఁగ
భృంగపంక్తులు మ్రోసెడుఁ బ్రియుఁడ వినవె.

వసం—(ఆలకించి) మిత్రుఁడా! అది తుమ్మెదలందియలమ్రోఁత ననుకరించుటగాదు; రాణిగారియొక్కయు పరిజనముయొక్కయు కేవల నూపురశబ్దమే.

వత్స—చక్కఁగా గ్రహించితివి!

[వాసవదత్తయు, కాంచనమాలయు, పూజోపకరణములను గ్రహించి సాగరికయు, పరివారమును ప్రవేశించుచున్నారు.]

వాస—ఓసీ! కాంచనమాలా! నాకు మకరందోద్యానమునకు మార్గమును గనఁబఱుపుము.

కాంచ—దేవీ! ఇదిగో రండి.

వాస—(ముందుకునడచి) ఓసీ కాంచనమాలా! మనము మదనపూజ చేయవలసిన రక్తాశోకవృక్ష మిక్కడ కెంతదూరమున నున్నది?

కాంచ—దేవీ! సమీపములోనే యున్నది. అదిగో చూడు మెప్పుడును విడువకుండఁ బుష్పములతో నిండియుండు మీరు పెంచిన మాధవీలత. అకాలమునందు పూచునట్లుచేయుటకై యీదినమున రాజుగారు తమమనస్సు నాయాసపెట్టుకొనుచున్న నవమాలిక కదా యీపయిది? దానిని దాఁటినతోడనే పూజ నిర్వర్తించు

వలసిన రక్తాశోకవృక్షము కనఁబడును.

వాస— అట్లయినచో రమ్ము. అక్కడకు శీఘ్రముగాఁ బోదము

కాంచ— దేవీ! రండి రండి. (అందఱును నడుచుచున్నారు)

వాస— ఇదిగో రక్తాశోకవృక్షముదగ్గఱకు వచ్చితిమి. అక్కడ నేను పూజచేయవలెను. రమ్ము, పూజోపకరణములు తెమ్ము.

సాగ— (దగ్గఱకువచ్చి) దేవీ! ఇవిగో, అన్నియు సిద్ధముగానున్నవి

వాస— (నిరూపించి మనస్సులో) అయ్యో! ప్రమాదము సంభవించినదిగదా! ఇంతకాలము నేనెవరిని రాజుగారియొక్క దృష్టిపథమునందుఁ బడకుండఁ బ్రయత్నముచేఁ గాపాడుచువచ్చితినో యామెయే యిప్పుడు రాజుగారికంటఁబడుట తటస్థించినదిగదా? కానిమ్ము. ఈపరిహారముగాఁ జేసెదను. (ప్రకాశముగా) ఓసీ! సాగరికా! మదనమహోత్సవమునందు పరవశురాండ్రయియుండు పరిజనమువద్ద శారికను విడిచిపెట్టి యిప్పుడు నీవెందుకు వచ్చినావు? పూజోపకరణములను కాంచనమాలచేతికిచ్చి, నీవక్కడకు శీఘ్రముగా వెళ్లు.

సాగ— దేవిగారి యాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను. (అలాగునఁజేసి, కొన్నియడుగులు నడచి, మనసులో) శారికను సుసంగతచేతికిచ్చి వచ్చితిని. ఈపూజ చూడవలెనని నాకు కుతూహలముగానున్నది. మాతండ్రిగారి యంతఃపురంబునందు నే ప్రకారముగా నర్చింపఁబడునో, యిక్కడ మన్మథుఁడదేప్రకారముగా నర్చింపఁబడునో లేక మఱియొకవిధముగా నర్చింపఁబడునో చూచి, అక్కడ పూజాసమయమగులోపల నిక్కడ నేనును పూజచేయుటకయి పూవులనుగోసి తెచ్చుకొనెదను- (అని నడచి, పూవులు కోయుచున్నది.)

వాస— కాంచనమాలా! అశోకమునందు కామదేవునిం బ్రతిష్ఠింపుము.

కాంచ— దేవిగారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. (ఆప్రకారముచేయుచున్నది.)

వసం—(ముందుకునడిచిచూచి) ఓమిత్రుఁడా! అందెలచప్పుడడఁగినదిగనుక, దేవిగారశోకమూలమునకు వచ్చిరని యూహించెదను.

వత్స— చక్కఁగాఁగనిపెట్టినావు. చూడు మామె దేవియేకదా?

గీ. పువ్వుసుకుమారమైనట్టి మూర్తిదాల్చి
తనుతరంబగు మధ్యంబు తనరుచుండఁ
గమ్మవిల్తుని పార్శ్వభాగముననున్న
కుసుమచాపజాయనదేవి కొమరుమిగిలె.

దగ్గఱగా వెళుదము రా- (చేరువకు వెళ్లుచున్నారు)

వత్స—(సమీపించి) ప్రాణేశ్వరీ! వాసవదత్తా!

వాస—(లేచి) స్వామీ! దేవరకు జయమగుఁగాక! పీఠమును స్వీకరించి దేవరవా రీప్రదేశము నలంకరింతురుగాక! ఇదిగో పీఠము. దేవర యిందుఁ గూర్చుండుఁడు.

వత్స—(కూర్చున్నాఁడు.)

కాంచ—దేవీ! స్వహస్తములతో నర్పించిన పుష్పములు, కుంకుమము, చందనము, వస్త్రము, వీనిచే నలంకరింపఁబడిన రక్తాశోక వృక్షముదగ్గఱకు వెళ్లి, భగవానుఁడయిన మన్మథు నర్చింపుఁడు.

వాస—పూజోపకరణములను నాయొద్దకుఁ దీసికొనిరా.

కాంచ—(తీసికొనివచ్చుచున్నది)

వాస—(పూజ చేయుచున్నది.)

వత్స—ప్రాణనాయికా! వాసవదత్తా!

గీ. క్రొత్తగా మజ్జనంబాడి కోమలమగుల
దోఁపుచీరను ధరియించి కుంటవిలుతు
భక్తిఁ బూజించు నీవు ప్రవాళవిటపి
నాశ్రయించిన లతవలె నలరెదిప్పుడు.

గీ. స్మరునిఁ బూజింప హస్తంబు సాఁచి నీవు
ముట్టుకొనుటచేత నశోకభూజమదిగో
మృదుతరంబగు క్రొంజిగురొందినట్లు
కాంతిమీరెడుఁ జూడుమో కలికిమిన్న.

క. నీపాణిస్పర్శనమిటు
ప్రాపింపఁగరాని విప్రుడు పద్మాక్షుఁడు సం
తాపించుఁ జామీతప్పక
యీపట్టునఁ దా నవంగుఁ డిలనగుకతనన్.

కాంచ—దేవీ! మన్మథపూజయయినదిగదా? ఇఁక భర్తకును పూజాసత్కారము సల్పుము.

వాస—అవును. పుష్పములను విలేపనములను దీసికొనిరా.

కాంచ—దేవీ! సర్వమును సిద్ధముగానున్నది

వాస—(రాజును పూజించుచున్నది)

సాగ—(పూలు పట్టుకొని) అయ్యో! పువ్వులు గోయుటయందలి యాశచేత తడవు మసలితిని! ఈసిందువారవృక్షముచాటున దాగియుండి చూచెదను. (చూచి) ఏమీ!

అపూర్వముగా మన్మథుఁడు ప్రత్యక్షమే యయినాఁడు! మాతండ్రిగారి యంతః పురమునందు మన్మథుఁడు చిత్రరుపునందు పూజింపఁబడ్డును. ఇక్కడ ప్రత్యక్షముగుచున్నాఁడు. ఇక్కడ నేయుండి నేనును భగవంతుఁడయిన యామన్మథునిఁ బూజించెదను. (అని పూవులు వేయుచున్నది) ఓ కామదేవా! నీకు నమస్కారము. నాకు శుభదర్శనము కాఁగలదు. చూడఁదగిన పదార్థమును నేను జూచితిని. నీవు నాక మోఘదర్శనుఁడవు కాఁగలవు. (అని ప్రణామముచేయుచున్నది) ఏమి యీయాశ్చర్యము! ఎంతసేపుజూచినను మరలఁ జూడఁదగినవాఁడుగా నేయున్నాఁడు! నన్నెవ్వరును జూచకమునుపే నే నిక్కడనుండి పోవలెను. (అని కొన్నియడుగులు నడుచుచున్నది.)

కాంచ—అయ్యా! వసంతకా! ఇప్పుడు నీవునువచ్చి స్వస్తివాచకముంబుచ్చుకొమ్ము.

వసం—(దగ్గఱకు వెళ్లుచున్నాఁడు.)

వాస—(విలేపన పుష్పాభరణ దానపూర్వకముగా) అయ్యా! ఇదిగో స్వస్తివాచనికముం బరిగ్రహింపుము. (అని యిచ్చుచున్నది)

[నేపథ్యమునందు వైతాళికుఁడు.]

ఉ. కాంతిసమస్తముండొలఁగి క్రన్నన భాస్కరుఁడస్తమించి సా
యంతనవేళాట భూరమణులందఱు నిందునిఁబోలు నీదు కం
జాతరుచిన్ హరింపఁగను జాలినపాదము లాశ్రయింప న
త్యంతముఁ గాచియుండెదరు హర్షముతో సభ వత్సభూవరా.

సాగ—(విని, హర్షముతో వెనుకఁదిరిగి రాజునుజూచి యపేక్షతో) ఏమి! మా తండ్రిగారు నన్నిచ్చెదమన్న వత్సమహారాజుగారా యీయన? (నిట్టూర్పువిడిచి) పరులసేవకు కునురుటచే దూషితమయ్యును, ఈశరీర మీయనదర్శనముచే సత్కరింపఁబడినది!

వత్స—ఏమి? మనమనస్సులు ఉత్సవములో లగ్నమయిపోయి, సంధ్యాసమయ మతిక్రమించినను తెలిసికోఁ జాలకున్నాము! దేవీ! చూడుము.—

గీ. ఉదయతటమునుఱుంగున నొదిగి చంద్రుఁ
డుంటఁ బ్రాగ్దిశ సూచించుచున్న దదిగొ
ముందు పాండువర్ణముగల ముఖముచేత
వెలఁది హృదయస్థితుండగు ప్రియునిబోలె.

దేవీ! మనములేచి, యింటికివెళ్లుదము. (అందఱునులేచి నడుచుచున్నారు.)

సాగ—అదిగో దేవిగారు బయలుదేరినారు. నేనుత్వరితముగా వెళ్లెదను. (రాజును

ఆకవిూఁజూచి నిట్టూర్పువిడిచి) ఏమి! మందభాగ్యురాలనయిన నేను ఈయనను తడవు చూచుటకయినను వల్లకాకపోయెను! (అనినిష్క్రమించుచున్నది.)

వత్స— (నడుచుచు) దేవీ!

సుగంధి. చందురుం దిరస్కరింపఁ జాలు నీముఖాభకున్
గంధి యంబుజంబు చూడు కాంతిహీన మయ్యెడున్
వంది నీ సఖీజనంబు పాటకోడి తుమ్మెదల్
ముందు సిగ్గుచేతఁ దమ్మి మొగ్గలందు దాఁగెడున్.

[అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

రత్నావళి.

ద్వితీయాంకము.

ప్రదేశము.—ప్రమదావనము.

[శారికాపంజరమును చేతబట్టుకొని సుసంగత ప్రవేశించుచున్నది.]

సుసం— ఈశారికను నాచేతికిచ్చి, నాప్రియసఖియైన సాగరిక యిప్పుడెక్కడకు వెళ్ళియుండును? (ఆవంకఁజూచి) అదిగో నిపుణిక యిచ్చటికే వచ్చుచున్నది. దాని నడిగెదను.

[అంత నిపుణిక ప్రవేశించుచున్నది.]

నిపు— రాజుగారు చెప్పిపంపిన యీవర్తమానమును నేనిప్పుడే వెళ్ళి రాణిగారితో చెప్పవలెను. (అని నడుచుచున్నది.)

సుసం— చెలియా! నిపుణికా! ఇదియేమి? ఎక్కడనో ధ్యానమున్నదానివలె, ఇక్కడనున్న నన్ను చూడకయే దాఁటిపోవుచున్నావు?

నిపు— •సుసంగతవా! చెలియా! నీవుచక్కఁగాఁ గనిపెట్టితివి. నాపరాకునకు కారణము చెప్పెదను వినుము. రాజుగారు శ్రీశైలమునుండి వచ్చిన శ్రీకంఠదాసుఁడను వానివలన ఆకాలమున పూలుపూచునట్లు చేయు దోహదమును నేర్చుకొని, తాము పెంచిన నవమాలికను పుష్పసమృద్ధిగలదానినిగాఁ జేయఁదలంచి, ఆవృత్తాంతమును రాణిగారితోఁ జెప్పుమని యిప్పుడు నన్నుఁబంపిరి. నీవు మరల నెక్కడకు వెళ్లుచున్నావు?

సుసం.— ప్రియసఖియైన సాగరికను వెదకుటకొఱకు.

నిపు— సఖీ! చిత్రఫలకమును లేఖినిని చేతఁబట్టుకొని తొందరగా కదళీగృహమున కు వెళ్లుచుండఁగా సాగరికనిప్పుడే నేను చూచినాను. నీవక్కడకు వెళ్ళుము. నేనును రాణిగారికడకుఁ బోయెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

ప్రదేశము.— కదళీగృహము.

[చిత్రఫలకను తూలికను పట్టుకొని, మన్మథావస్థనటించుచు సాగరిక ప్రవేశించుచున్నది.]

సాగ— ఓ హృదయమా! శాంతిపొందుము. శాంతిపొందుము. ఒక్కసారి చూచుట వల్లనే యిట్లు సంతాపమువృద్ధిపొందుచున్న ఆశామాత్రప్రయోజనముగల అదుర్లభ పురుషునిమీఁది కోరికచేత ఫలమేమి? (విస్మయముతో) ఆహా! ఏమి నీమూఢత! మరల నతనినే చూచుట కభిలషించుచున్నావు! ఓపాపపుహృదయమా! జన్మమె త్తినది మొదలుకొని కలసి యేకముగాఁ బెరిగిన నన్ను విడనాడి, క్షణమాత్రదర్శనము వలన పరిచితుఁడైన యాతనివెంట వెళ్లుటకు సిగ్గుపడకున్నావు! ఇందు నీదోష మేమున్నది? మన్మథబాణభీతిచేత నీవట్లు చేయుచున్నావు. కానిమ్ము. నేనిప్పుడు మన్మథుని వేఁడుకొనియెదను. (కన్నీరుపెట్టుకొని, దోసిలియొగ్గి, మోకాళ్లమీఁదఁ గూరుచుండి) భగవంతుఁడవైన యోయిమన్మథా! సకల సురాసురులను జయించి న నీవు స్త్రీజనమును హింసించుట కేల సిగ్గుపడకున్నావు? అదిగాక నీ వనంగుఁ డవు. ఏవిధముచేతఁ జూచినను మందభాగ్యరాలనయిన నాకు ఈ నిమిత్తముచేత మరణము సమీపించినట్టున్నది. (పలకనుజూచి) ఇక్కడికెవ్వరును రాకమునుపే, చక్కఁగాఁజూచి నేనుకోరిన పురుషుని వ్రాసెదను. (శ్రద్ధతో నాకరూపమును వ్రాయఁబూని పలక పుచ్చుకొని, నిట్టూర్పువిడిచి) అతిసాధ్వసముచేత నాకు కుడి చేయి మిక్కిలి వడఁకుచున్నది. అయినను అయన రూపమును దర్శించుటకు మఱి యొక యుపాయములేదు. కాఁబట్టి యేలాగుననయిన అయనను వ్రాసిచూచెదను (అని వ్రాయుచున్నది.)

[శారికాపంజరముతో సుసంగత ప్రవేశించుచున్నది.]

సుసం— ఇదె కదళీగృహము. నేనిందుఁ బ్రవేశించెదను. (ప్రవేశించిచూచి విస్మ యముతో) నాప్రియసఖియయిన యీసాగరిక యధికానురాగము కలదానివలె నేమో వ్రాయుచున్నది. అదియుగువఱకును ఆమెకు కనఁబడకుండ దాఁగియుండి చూచెదను. (ఆమెవెనుకకు మెల్లగావచ్చి నిలుచుండి చూచి సంతోషముతో) ఇదియేమి? రాజగారిని వ్రాసినది! మేలు! సాగరికా! మేలు! రాజహంసి

పద్మాకరమునువిడిచి మఱియెక్కడను క్రీడింపఁబోవదు.

సాగ—(కన్నీటితో) దీనిని నేనువ్రాసిన ప్రయోజనమేమి? ఎడఁదెగకుండ కాఱు చున్న కన్నీటిచేత, నాదృష్టి చూచుటకుఁజాలకున్నది. (ముఖముపయికెత్తి కన్నీరు తుడుచుకొనుచు, సుసంగతనుజూచి, ఉత్తరీయముతో పలకనుమూసి, చిఱునవ్వుతో) ఏమి? ప్రియసఖీ! సుసంగతా! (అని లేచి చేయిపట్టుకొని) సఖీ! సుసంగతా! ఇక్కడ కూర్చుండుము.

సుసం—(కూర్చుండి బలవంతముగా పలకనువిప్పుకొని చూచి) సఖీ! నీవిందువ్రాసిన యీతఁడెవరు?

సాగ—(లజ్జతో) ఇప్పుడుజరగినమదనమహోత్సవమునందలిపూజ్యుఁడైన మన్మథుఁడు.

సుసం—(చిఱునవ్వుతో) ఆహా! ఏమి నీనేర్పు! ఇప్పుడీచిత్రము శూన్యమువలెఁ గనఁ బడుచున్నది. నేనుకూడ రతీదేవినివ్రాసి భార్యాసహితునిఁ జేసెదను. (తూలికను పుచ్చుకొని రతివ్యాజముచేత సాగరికను వ్రాయుచున్నది.)

సాగ—(చూచి క్రోధముతో) సఖీ! నీవిక్కడ నన్ను వ్రాసితివేమి?

సుసం—(నవ్వి) సఖీ! నిష్కారణముగా కోపపడెదవేమి? ఎటువంటి కామదేవుని నీవువ్రాసితివో, అటువంటి రతీదేవిని నేనును వ్రాసితిని. నన్నన్యురాలినిగా భా వించెదవు. ఈమాటలతో నేమి? సర్వవృత్తాంతమును జెప్పుము.

సాగ—(సిగ్గుతోతనలో) అయ్యో! నాప్రియసఖికిఁ దెలియఁ దెలిసిపోయెనే! (ప్రకా శముగా) ప్రియసఖీ! నాకుతగనిసిగ్గు. నేనీలాగునఁ జేసినానని యీవృత్తాంతము నెవ్వరికిని దెలియనీయకుము.

సుసం—సఖీ! సిగ్గుపడకుము. ఇటువంటి కన్యారత్నమున కిటువంటి వరునియందభి లాష మవశ్యముగాఁ గలుగవలసినదే. ఈవృత్తాంతము నేనితరుల కెవ్వరికిని దెలి యనియ్యను. కాని మేధావినియైన యీశారిక మనమిప్పుడనుకొన్న మాటలను పట్టుకొని యెవ్వరియొద్దనైనను అనునేమో!

సాగ—(తొట్రుపాటుతో) అందుచేత నాకధికతరమయిన సంతాపముకలుగుచున్నది (అని మదనావస్థ నటించుచున్నది.)

సుసం—(సాగరికఱొమ్మమీఁద చేయియుంచి) సఖీ! ఊఱడుము. ఊఱడుము- అకొలనియొద్దకుంబోయి తామరరేకులను తామరతూండ్లను తీసికొని శీఘ్రముగా వచ్చెదను. (వెళ్ళి తిరిగిప్రవేశించి పద్మములతోను మృణాళములతోను శయ్యను రచియించి, మిగిలిన తామరరేకులను సాగరికహృదయమును జేర్చుచున్నది.)

సాగ—సఖీ! ఇందువలనను నాకధికతరమయిన సంతాపము కలుగుచున్నది. ఈనళినీ

పత్త్రములను మృణాళవలయములను దీసివేయుము. ఇంతతో చాలును. నిష్కా-
ముగా నీవేల ఆయాసపడెదవు?

గీ. దుర్లభజనానురాగంబు తొడరినాకు
నాత్మ వివశమయ్యెడు లజ్జ యధికమగుచుఁ
బ్రియసఖీమణి! విషయంబు ప్రేమమరయ
మరణ మొక్కటియే నాకు శరణమింక.

(అని మూర్ఛపోవుచున్నది.)

సుసం— (ఖేదముతో) ప్రియసఖీ! సాగరికా! లెమ్ము లెమ్ము.

[తెరలో కలకలము.]

చ. అర తెగి క్రిందఁ ద్రేలు పెడ యుంటలి బంగరుగొల్సు నీడ్చుచున్
బరువడి ద్వారముల్ గడచి పాదములం జిఱుగంటచాల్ మనో
హరముగ మ్రోయ స్త్రీలు జడియం జెడువానరమశ్వపాలకుల్
తురగపుశాలనుండి వెడలిఁ ద్రోలఁగ రాజగృహంబుఁ జొచ్చెడున్.

[తెరలో నేమరల]

చ. పురుషులనంగ రామినదె పొల్పతి వర్షవరుల్ త్రొలంగెదర్
దరమున వామనుండొదిగి దాఁగెడుఁ గంచుకి కంచుకంబులో
పరస నిజాభిధానమును సార్థమొనర్చెద రాకిరాతు, లా
యురుకపి తమ్ముఁ జూచునని యూడనిఁ బాఱెద రల్లకుబ్జులున్

సుసం— (ఆలకించి ముందువంకఁ జూచి తొట్రుపాటుతో లేచి సాగరిక హస్తమును పట్టుకొని) సఖీ! లెమ్ము లెమ్ము. అదిగో దుష్టవానర మీవంకనే వచ్చుచున్నది.

సాగ— మనమిప్పు డేమిచేయుదము?

సుసం— రమ్ము. ఈతమాలవిటపాంధకారమునందుఁ బ్రవేశించి యది పోవుదాఁక నుందము. (అనివెళ్ళి యిద్దఱును బెదరిచూచుచు చాటున దాఁగుచున్నారు.)

సాగ— సుసంగతా! నీవు చిత్రఫలకమును విడిచివచ్చితివా యేమి? ఎవ్వరైనను దానిని చూతురేమో!

సుసం— ఓసి యస్థిరురాలా! ఇప్పుడును చిత్రఫలకముతో నేమిచేసెదవు? పెరుగున్నమును తినవలెనని యూచెడుకోఁతి శారికాపంజరమును తెఱచిపోయినది. మేధావినియైన యాశారిక పుట్టియొకవంక నెగిరిపోవుచున్నది గనుక, దానివెంబడిని వేగిరము వెళ్ళుదమురమ్ము. మనసంభాషణమునొక్క యక్షరములను గ్రహించిన యాశారిక యెవ్వరిముందయినఁ బలికిపోవును.

సాగ— సఖీ! అలాగునఁ జేయుదము. (అని యిద్దఱును వెళ్ళుచున్నారు.)

[తెరచాటున]

ఇహిహీ! ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము.

సాగ— (చూచి) సుసంగతా! మరల నాదుష్టవానరమే వచ్చుచున్నది చూచినావా!

సుసం— (చూచి నవ్వి) ఓసిపిఱికిదానా! భయపడకు. అతఁడు ప్రభుపార్శ్వవర్తి యగు వసంతకుఁడు సుమా.

[అప్పుడు వసంతకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వసం— ఇహిహీ! ఏమియాశ్చర్యము! ఏమియాశ్చర్యము! శ్రీకంఠదాస! ధార్మిక! సాధు సాధు!

సాగ— సఖి! వీనిని చూచుటవలన నేమిప్రయోజనము? శారిక దూరముగాఁ బోయినది. కనుక, దానిననుసరించి వెళ్లుదము రా.

వసం— సాధు! శ్రీకంఠదాస! ధార్మిక! సాధు! అతఁడిచ్చిన దోహదమాత్రమున నవమాలిక యిటువంటిదయినది. ఎడము లేకుండ వికసించియున్న పుష్పగుచ్ఛములచేత శోభించు విటపములుగలదై దేవిగారు పెంచుకొన్న మాధవీలతను పరిహసించుచున్నట్టున్నది. ఇదియంతయు నాప్రియమిత్రునకు వెళ్లి చెప్పెదను. (ముందుకు నడిచిచూచి) అదుఁగో నాప్రియమిత్రుఁడు. ఈనవమాలికను చూడనివాఁడయ్యును అతని దోహదమునందలి విశ్వాసముచేత నవమాలిక పుష్పితమయి యుండఁగాఁ బ్రత్యక్షమునఁ జూచుచున్న వానివలెనే సంతోషముచేత వికాసము నొందిన కన్నులుగలవాఁడయి యిక్కడకే వచ్చుచున్నాఁడు. అతనిదగ్గఱకు వెళ్లెద. (అని రాజునకెదురుగా వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాజు— (సంతోషముతో)

సీ. అధికతరోత్కలికాళిచే నలరారి పాండురవర్ణంబు పరఁగఁదాల్చి
ప్రారబ్ధజృంభయై పలుమాఱు వెడలెడు శ్వసనోద్గమంబులఁ జాలఁదన్ని
సాయాసపఱుచుకొం చభిరామయయియున్న యీలతకూనను జాలవలపు
గొలిపెడువానిని గుసుమాయుధావస్థ నత్యంతమును బూని యలరుచున్న
యన్యకాంతను వలెఁ గన్నులారఁజూచి
యతిశయంబుగ దేవి ముఖాంబుజమును
నిప్పుడు కోపంబుచేతను నెఱ్ఱపడెదు
నట్లుగాఁ జేయఁగలవాఁడ నరయ నేను.

వసం—(వేగముగా సమీపించి) ప్రియమిత్రా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! ఓమిత్రుఁడా! అదృష్టముచేత వర్ధిల్లుచున్నావు.

రాజా—మిత్రుఁడా! ఏందేహా కేమి? మణిమంత్రౌషధముల ప్రభావ మచింతనీయము కదా?

ఉ. కలన నుపేంద్రు కంఠమణిఁ గాంచి విరోధులు నష్టులైరి, పా
ములును రసాతలంబునకుఁ బోయి వసించెను మంత్రశక్తిచే,
వెలయఁగ లక్ష్మణుండుఁ గపివీరులుఁ బూర్వము మేఘనాదుచే
నలమటఁ జచ్చి యౌషధపుబల్మిని జీవితులైరి కృష్ణులన్.

మార్గమును గనఁబడుపుము. ఇప్పుడు మనము దానినిఁజూచి కన్నులుగల ఫల మనుభవింతము.

వసం—(ఆటోపముతో) దేవర విజయం చేయుఁడు.

రాజా—నీవు ముందునడువు.

ఉభయులు—(గర్వముతో నడుచుచున్నారు.)

వసం—(ఆలకించి భయపడి వెనుకమరలి రాజు చేయి పట్టుకొని తొట్రుపాటుతో) మిత్రుఁడా! రమ్ము పాఱిపోవుదము.

రాజా—ఎందుచేత?

వసం—ఈ వకుళవృక్షముమీఁద నేదో భూతమున్నది.

రాజా—ఛీ! మూర్ఖుఁడా! నిర్భయముగా నడువు. అటువంటివాని కిక్కడ ప్రభావ మెట్లు కలుగును?

వసం—స్ఫుటాక్షరములతో నీ పలుకుచున్నది. నామాట నమ్మవేని, ముందుకువెళ్లి స్వయముగానే వినుము.

రాజా—(అలాగుచేసి ఆలకించి)

గీ. స్ఫుటముగా వినఁబడుచు నీ సుస్వరంబు
స్త్రీస్వభావమునను గదుఁ దియ్యనగు మఁ
జాడ నల్పాంగతనుజేసి మాత్రమగుచు
నున్నదది శారికయటంచు నెన్నవాఁడ.

(పయిమంకఁజూచి) అదిగో శారిక!

వసం—(ఆలోచించి) ఏమీ? సత్యముగా గోరువంకయా?

రాజా—(చిఱునవ్వుతో) మిత్రుఁడా! అదిగో!

వసం—ఓీ పిఱికివాఁడా! నీవుపిఱికివాఁడవు. ఈశారికను భూతమనితలఁచుచున్నావు.

రాజు— ఓరిమూర్ఖుఁడా! నీవుచేసినదానిని నామీఁద పెట్టుచున్నావు!

వసం— అలాగయిన, మిత్రుఁడా! నన్ను వారింపకుము. (రోషముతో దండకాష్ఠము నుపయెత్తి) ఓసీ పాపిసశారికా! వసంతకుఁడు నిజముగానే భయపడునని నీ వెఱుఁగవా? ఒక ముహూర్తకాల మిచ్చటనిలువుము. కొండెములు చెప్పువారి మనస్సువలెనే కుటిలమయిన యీకఱ్ఱతో పరిపక్వమయిన వెలగపంటివలె నిన్ని వకుళవృక్షమునుండి క్రిందపడఁగొట్టెదను. (అని కొట్టఁబోవుచున్నాఁడు.)

రాజు— (వారించి) ఓరిమూర్ఖుఁడా! అదియేమో మనోహరముగా పలుకుచున్నది. దాని నెందుకు బెదరఁగొట్టెదవు? పతికడి దానిని విందము.

ఉభ—(వినుచున్నారు)

వసం— ఈబ్రాహ్మణునకు భోజనము పెట్టుమని పలుకుచున్నది.

రాజు— కుక్షింభరుఁడు సర్వమును భోజనవిషయమే పర్యవసితము చేయును. శారిక యేమిపలుకుచున్నదో నిజముగాఁ జెప్పుము.

వసం—(ఆలకించి) మిత్రుఁడా! అది యేమిపలుకుచున్నదో విన్నావా; "సఖీ! నీ విందువ్రాసిన యీతఁడెవరు;" అని పలికినది. "ఇప్పుడు జరిగిన మదనమహోత్సవమునందలి పూజ్యుఁడైనమన్మథుఁడు." అని పలుకుచున్నది. "సఖి! నీవిక్కడ నన్నువ్రాసితివేమి?—సఖి! నిష్కారణముగా కోపపడెదవేమి? ఎటువంటికామదేవుని నీవువ్రాసితివో, అటువంటి రతీదేవినే నేనును వ్రాసితిని. నన్నన్యురాలినిగా భావించెదవు. ఈమాటలతో నేమి? సర్వవృత్తాంతమును జెప్పుము."— ఓ మిత్రుఁడా! ఇది యేమయియుండును?

రాజు— "ఎవ్వతెయో యొకసుందరి యనురాగముచేత కామదేవుఁడను మిషపెట్టి తన హృదయవల్లభుని వ్రాసి చెలికత్తియకడ మఱుఁగుపెట్టినది. ఆ చెలికత్తెయు గుఱుతుపట్టి, నేర్పుతో నామెనే వ్రాసి రతియను మిషచేత చూపినది." అని నే నూహించెదను.

వసం—(చిటికవేసి) మిత్రుఁడా! సరిసరి! అంతే.

రాజు— చెలికాఁడా! ఊరకుండుము. మరల నేమోపలుకుచున్నది విందము.

ఉభ—(వినుచున్నారు)

వసం— అది మరల నీలాగునేఁ బలుకుచున్నది.— "సఖీ! సిగ్గుపడకుము. ఇటువంటి కన్యారత్నమున కిటువంటివరునియందభిలాష మవశ్యముగాఁ గలుగవలసినదే."— అట్లయిన, ఈవ్రాయఁబడిన కన్నియ చూడఁదగినదే.

రాజు— ఇప్పు డవహితులమయి విందము! ఇక్కడ మనవేడుకకు కావలసినంత యవకాశమున్నది.

వసం— ఓ మిత్రుఁడా! నీవే పండితుఁడవని గర్వపడకుము. దానిముఖమునుండి సర్వమును విని నేను వ్యాఖ్యానము చేసెదను.

ఉభ— (వినుచున్నారు.)

వసం— మిత్రుఁడా! అది యేమన్నదో విన్నావా?— సఖీ! ఇందువలనను నా కధికతరమయిన సంతాపము కలుగుచున్నది. ఈ నళినీపత్త్రములను మృణాళవలయములను దీసివేయుము. ఇంతతో చాలును. నిష్కారణముగా నీవేల ఆయాసపడెదవు?"

రాజు— వినుటమాత్రమే కాక యభిప్రాయమును సహితము తెలిసికొన్నాఁడను.

వసం— మిత్రుఁడా! నీచమయిన యీశారిక యింకను కురుకురుమనుచునే యున్నది. అంతయును విని వ్యాఖ్యానము చేసెదను.

రాజు— యుక్తమయినమాట చెప్పితివి. సకల విందము.

వసం— ఓ మిత్రుఁడా! దాసీకూతురయిన యీశారిక చతుర్వేదములను జదివిన బ్రాహ్మణునివలెనే ఋక్కులు చెప్పుట ప్రారంభించినది!

రాజు— నామనస్సు మఱియొక దానియందికిపోయి వినలేదు. ఇప్పుడేమి పలికినదో చెప్పు.

వసం— ఓయీ! ఇట్లు పలుకుచున్నది.—

గీ. దుర్లభజనానురాగంబు తోడరె నాకు
నాత్మవివశమయ్యెడు లజ్జయధికమగుచుఁ,
బ్రియసఖీమణీ! విషమంబు ప్రేమమగయ
మరణమొక్కటియే నాకు శరణమింక.

రాజు— (చిఱునవ్వుతో) మిత్రుఁడా; ఇటువంటి దొడ్డబ్రాహ్మణుఁడవు నీవుతప్ప నిట్టిఋక్కులను తెలిసినవాఁడు మఱియొకఁడున్నాఁడు?

వసం— కాకపోయిన నిదియేమి?

రాజు— అది గాథిక.

వసం— గాథికా! అదియెవరిచేఁ జెప్పఁబడినది?

రాజు— మిత్రుఁడా! ప్రియతముని బొందలేనట్టియు శ్లాఘ్యయౌవనవతియైనట్టియు నొకానొకతెచేత జీవితాశ లేకపోవుటచే పలుకఁబడినది.

వసం— (విగ్గరగా నవ్వి) ఓయీ! ఈవక్రభాషణములేల? 'నన్నే పొందలేనట్టి' యని ఋజువుగానే యేల పలుకరాదు? నీవే కానియెడల మన్మథుఁడనుమిన్న చేత మఱుఁగు

పఱుపఁదగినవాఁ డెవ్వఁ డెవ్వఁడున్నాఁడు? (అని చప్పటులుగొట్టి బిగ్గఱగా నవ్వుచున్నాఁడు.)

రాజు— (పయికిఁజూచి) ఓరిమూర్ఖుఁడా! నీవు బిగ్గరగా నవ్వుటచేత బవరి శారిక యొక్కడకో యెగిరిపోయినది. (అని చూచుచున్నాఁడు)

వసం— (చూచి) మిత్రుఁడా! మఱియొకలాగునతలఁపకుము. అది కదళీగృహమునకే వెళ్ళినది. వెంబడింతము రమ్ము. (అనివెళ్లుచున్నారు.)

రాజు— గీ. కన్నియలు పుష్పశరబాధఁగలఁగుచుండి
సఖులముందఱఁ బలికిన సంగతులను
చిలుకలును శారికలు నేర్చి పలుకుచుండ
వినెడు ధన్యుల చెవులకు విందుగొలుపు.

ప్రదేశము—కదళీగృహము.

[వసంతకుఁడును రాజును ప్రవేశించుచున్నారు.]

వసం — ఓమిత్రుఁడా! ఇదిగో కదళీగృహము. ఇందుఁబ్రవేశింతము. ఇద్దఱును ప్రవేశించినమీఁదట) ఓయీ! బానిసకూఁతురైన శారికయొక్క యన్వేషణప్రయత్నమిఁకచాలును. మలయ మారుతముచేఁ గదలుచున్న బాల కదళీదళ శీతలమయిన యీశిలాతిలమునందు ముహూర్తమాత్రము కూర్చుండి విశ్రమింతము.

రాజా— నీయిష్టప్రకారము చేయుదము. (అని కూరుచుండి నిశ్వసించి మరల)—
గీ. కన్నియలు పుష్పశరబాధఁ గలఁగుచుండి
సఖులముందఱఁ బలికిన సంగతులను
చిలుకలును శారికలు నేర్చి పలుకుచుండ
వినెడు ధన్యుల చెవులకు విందుగొలుపు.

వసం—(ప్రక్కనుజూచి) ఓమిత్రుఁడా! అది దుష్టవానరము తలుపు తెఱచిపోయిన యీశారికయొక్క పంజరమయియుండును.

రాజు—మిత్రుఁడా! చూడుము.

వసం— మీ రాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (సమీపించి చూచి) అదిగో చిత్రఫలకము. దానిని పుచ్చుకొనెదను. (పుచ్చుకొనిచూచి హర్షమును కనఁబఱచుచున్నాఁడు)

రాజా— (కౌతుకముతో) మిత్రుఁడా! అదియేమి?

వసం— నీ వదృష్టవంతుఁడవు. నీవే యిందువ్రాయఁబడినావు. "నీవే కానియెడల మన్మథుఁడను నాచేత మఱుఁగుపఱుపఁదగినవాఁ [illegible]" అనినేనన్నది నిజమే.

రాజు—(కాగితముతో చేతులుచాఁచి) సఖుఁడా! చూపుము చూపుము.
వసం— నీకుచూపను. ఆకన్యకయు నిక్కడ వ్రాయఁబడియున్నది. ఏమియు పారితోషికము లేకుండ నిటువంటి కన్యారత్నము నూరక చూపుదునా?
రాజు— ఇదిగో పుచ్చుకొమ్ము. అని హస్తకటకమునిచ్చి బలాత్కారముగా పుచ్చుకొని చూచివిస్మయముతో) మిత్రుఁడా! చూడు.

గీ. చిత్రగతయైన యీసకీయుహాక్షి
పక్షపాతంబుఁజూపుచు వారిజంబు
ఖండముగఁ గదల్చుచు రాజహంసివోలె
మానసం బలరించెడు మఱియుమఱియు.

గీ. వారిజభవుండు సుందరివదనమునను
నద్భుతాఖండచంద్రుని నమరఁజేసి
తనదు పీఠపద్మము ముకుళనమునొంద
దుస్థితుండయి యుండును ధ్రువముగాను.

[అంత సాగరికయు సుసంగతయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

సాగ— సఖీ! సుసంగతా! ఇఁక శారికమనకుదొరకదు. ఆకదళీగృహమునుండి చిత్రఫలకమునయినను తెచ్చుకొని వేగిరము వత్తము.
సుసం— సఖీ! అలాగునఁజేయుదము- (అని సమీపమునకు వెళ్లుచున్నారు.)
వసం—ఓమిత్రుఁడా! ఎందుచేత నామె యవనతముఖిగా వ్రాయఁబడినది?
సుసం— (ఆలకించి) సఖీ! వసంతకుఁడు మాటాడుదానినిబట్టి రాజును నిక్కడనే యుండియుండునని యూహించెదను. కదళీగృహముపొదలోపల దాఁగియుండి చూతము. (అని వినుచున్నారు)
రాజు— మిత్రుఁడా! చూడుచూడు.

గీ. వారిజభవుండు సుందరివదనమునను
నద్భుతాఖండచంద్రుని నమరఁజేసి
తనదు పీఠపద్మము ముకుళనమునొంద
దుస్థితుండయియుండును ధ్రువముగాను.
(అని మరల పఠించుచున్నాఁడు.)

సుసం—సఖీ! నీవదృష్టవంతురాలవు. నీహృదయవల్లభుఁడు నిన్నే వర్ణించుచున్నాఁడు
సాగ—(లజ్జతో) సఖీ! పరిహాసశీలురాలవయి నన్నేల చులకచేసెదవు?

వసం—(రాజానుజూపి) ఓయీ! ఆమె యెందుచేత నవనతముఖిగా వ్రాయఁబడినదని యడుగుచున్నాను.

రాజా— మిత్రుఁడా! శారికయే సకలమును జెప్పినది.

సుసం—(నవ్వి) సఖీ! శారిక తన మేధావిత్వమును గనఁబఱచినది.

వసం— నీ నేత్రములను దనుపుచున్నదా లేదా?

సాగ— (సాధ్వసముతో తనలో) అయ్యో! అతఁ డేమి చెప్పునో యెఱుఁగను. నేను సత్యముగా మరణజీవితములమధ్యను వర్తించుచున్న దానను.

రాజా— నేత్రములను దనుపుచున్న దాయని యడుగవలెనా?

సీ. అధికకష్టమువిూఁద నక్కటా నాదృష్టి యూరుయుగంబును బొలుపు దాఁటి
తడవుగాఁగ నితంబతలమున భ్రమియించి త్రివళీతరంగయుక్తిని గరంబు
విషమమైయుండెడు వెలఁదిమధ్యమునందుఁ జలియింపక వసించి క్షణములోన
తుంగస్తనములకుఁ దొడరి మెల్లఁగఁ బ్రాఁకి దగఁగొన్న గతినందుఁ దడవునిలిచి
జలకణమ్ములు చిమ్ముచుఁ జెలఁగుచున్న
కన్నుదోయిని వాదట క్షణమునుండి
కాంక్షమీఱఁగఁ జూచుచుఁ గరము నిపుడు
సుఖ మనుభవించుచున్నది సుమ్ము సఖుఁడ.

సాగ—(విని తనలో) హృదయమా! ప్రసన్నతఁబొందుము. ప్రసన్నత బొందుము ఊరడు మూరడుము. నీమనోరథ మిప్పుడీమెట్టెక్కినది,

సుసం— సఖీ! విన్నావా?

సాగ— (నవ్వి) నీవే వినుము. నీ వ్రాఁతయొక్క నేర్పే కదా వర్ణింపఁబడుచున్నది.

వసం— (ఫలకమును జూచి) ఓయిమిత్రుఁడా! ఈదృశకన్యయు నీలాగున నీప్రియసమాగమమును మన్నించుచున్నదే. అటువంటినీరూపముమీఁద నీ కనాదర మేల? ఇక్కడనే యామెచేత వ్రాయఁబడియున్న నీరూపము నేల చూడవు?

రాజా—(చూచి) మిత్రుఁడా! ఆమెచేత వ్రాయఁబడినందున సత్యముగా నాయందు నేను గౌరవముంచుకొనవలసినదే. కాఁబట్టి నన్ను నేనేల చూచుకొనకుందును? చూడు—

గీ. భామినీమణికరతల స్పర్శమునను
నాదు నెమ్మోము చెమరించెనాఁగ దీని
వ్రాయునప్పుడు పడినట్టి పద్మగంధి
కొమ్మ [illegible] పరిధవిల్లు.

వసం— (ఫ్రక్కనుజూచి) ఇదె యామెయొక్క సరసకమలినీదళ [illegible]

శయ్య మదనావస్థను సూచించుచుఁ గనఁబడుచున్నది.

రాజు—మిత్రుఁడా! చక్కఁగాఁ గనిపెట్టితివి!

చ. ఘనజఘనంబునుం గుచయుగంబును సోఁకుట నీవలావలన్
గనుఁగొన వాడి మధ్యఁజెలుగొనది యంటమి వాడిపోక, చెం
తను భుజయుగ్మమిట్టటు గదల్చుట నల్గడఁ దూలిపోయె, తీ
వ్రని యరవిందపత్ర శయనంబిదె తెల్పెడుఁ గాంతతాపముల్

ఉ. బాలికఱొమ్మునం దదుమఁబడ్డ విశాలపుఁ బద్మినీదళం
బాలలితాంగి లోపలి యనంగదశల్ వెలిసేయకుండెడున్
జాలఁగఁ దాపమంగిన కుచద్వయయోగముచేతఁ గంది తీ
రై లలినేయపడ్డ వలయంబులు తెల్పుచునున్న కైవడిన్.

వసం—(నాట్యముచేత మృణాళములను పుచ్చుకొని) ఓమిత్రుఁడా! ఇదియామె పీన స్తనములనుండియే జాఱిన మఱియొక కోమలమృణాళహారము. దీనినిఁజూడుము.

రాజు—(పుచ్చుకొని ఱొమ్మునఁ జేర్చుకొని యసూయతో) ఓజడస్వభావమా!

గీ. పడఁతి కుచకుంభమధ్యంబు వలన జాఱి
యో మృణాళహారమ! యెండి యుడికెదేల?
యెడము నీలోని తంతువుకేని లేని
స్తనయుగముమధ్య నీకెట్లు సంఘటిల్లు?

సుసం—(తనలో) కటకటా! అధికానురాగముచేత మనసు చెదరినవాఁడయి రాజు అసంబద్ధములైన మాటలను పలుకఁజొచ్చినాఁడు! ఇఁకమీఁద నుపేక్ష సేయుట యుక్తముగాదు. కానిమ్ము. ఇట్లుచేసెదను. (ప్రకాశముగా) సఖీ! ఎందు నిమిత్తము నీవిక్కడకువచ్చితివో యావస్తువు నీముందఱనేయున్నది.

సాగ—(అసూయతో) నేనెందుకొఱకువచ్చితిని? ఏవస్తువు నాముందున్నది?

సుసం—(నవ్వి) ఓసీ! అనుమానపడకుము. చిత్రఫలకముకొఱకు. అదిగో దానిని వెళ్ళి పుచ్చుకొమ్ము.

సాగ—(రోషముతో) ఇటువంటి నీమాటలు గ్రహించుటకు నేను నిపుణురాలను గాను. కనుక మఱియొకచోటికిఁ బోయెదను. (అని వెళ్లఁబోవుచున్నది)

సుసం—ఓసి యసహనురాలా! ఇక్కడ నొకముహూర్తకాలము నిలువుము. ఇంతలో కదళీగృహమునుండి చిత్రఫలకమును పట్టుకొని మరలవచ్చెదను.

సాగ—సఖీ! అలాగునఁజేయుము.

సుసం—(కదళీగృహమునకేసి నడుచుచున్నది)

వసం—(సుసంగతనుజూచి తొట్రుపాటుతో) మిత్రుఁడా! చిత్రఫలకమును కప్పివే యుము. అదిగో దేవిగారి పరిచారికయైన సుసంగత వచ్చుచున్నది.

రాజు—(బట్టతో ఫలకమును దాఁచుచున్నాఁడు)

సుసం—(దగ్గఱకువెళ్ళి) దేవా! జయమగుఁగాక!

రాజు—సుసంగతా! నీకు మేలగుఁగాక! ఇక్కడఁకూర్చుండు.

సుసం—(కూర్చున్నది.)

రాజు—మేమిక్కడనున్న సంగతి నీకెట్లు తెలిసినది?

సుసం—(నవ్వి) ఇంతేకాదు. చిత్రఫలకముతోఁగూడనిప్పటి దేవరవారి సర్వవృత్తాం తమును నాకుఁదెలిసినది. దేవిగారితో వెళ్ళిచెప్పెదను. (అనివెళ్ళఁబోవుచున్నది.)

వసం—(భయపడి రహస్యముగా) ఓమిత్రుఁడా! ఇదిచెప్పినంతయుఁ జేయును. ఈ గర్భదాసి వదురుఁబోతుగదా? దీనిని సంతోషపెట్టుము.

రాజు—నీవుయుక్తమయిన దానినిచెప్పితివి. (సుసంగత చేయిపట్టుకొని) సుసంగ తా! ఇదియంతయు నవ్వులాటసుమీ. అకారణముగా నీవు దేవిగారికి వ్యధపు ట్టింపఁదగదు. ఇదిగో బహుమానము. (అని లేచి యాభరణ మియ్యఁబోవు చున్నాఁడు.)

సుసం— రాజా! కర్ణాభరణమక్కఱలేదు. చాలును. దేవిగారి యనుగ్రహమువలన నాకు కావలసినన్నియున్నవి. ఇది నేనును నవ్వులాటకే యన్నదానను. నాప్రియ సఖియైన సాగరిక తన్నుచిత్రపటమునందేలవ్రాసితివని కుపితురాలయియున్నది. అక్కడకు దయచేసి యామెచేయిపట్టుకొని యామెను ప్రసన్నురాలినిజేయుము. నాకదియే గొప్పయనుగ్రహము.

రాజు—(తొందరపాటువలేచి) ఆమెయెక్కడ? చూపుము చూపుము.

సుసం— ఆమె కదళీగుల్మములోపల నున్నది.

రాజు—(సంతోషముతో) మార్గముఁజూపుము.

సుసం— రాజా! ఇదె యిదె. (అందఱును కదళీగృహమువంక నడుచుచున్నారు)

సాగ— (రాజానుజూచి సంతసముతోను సాధ్వసముతోను వడఁకుతోను తనలో) ఈయనను జూచి యతిభయముచేత నడుగుదీసి యడుగుపెట్టుటకయినను అశక్తురా లనుగా నున్నాను. ఇప్పుడేమిచేయుదును?

వసం— మిత్రుఁడా! చిత్రఫలకమును నేనుపట్టుకొనెదను. దానితో మరల నీకిద్దా నను పనివచ్చును. (సాగరికనుజూచి) ఇహిహీ! ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము! ఇటు వంటి కన్యారత్నము మానుషలోకమునందుఁజూడఁబడదు. కనుక బ్రహ్మసహిత

మీమెను నిర్మించి విస్మయము పొందియుండునని యూహించెదను.

రాజు— మిత్రుఁడా! నామనసునందు వాలాగుననే తోఁచినది.

చ. ఇల లలనా లలామయగు నీమెను బ్రహ్మసృజించి యద్భుతం
బలర నిజేక్షణాళికి నిజాసనపద్మముకన్న విస్తృతిన్
గలుగఁగఁజేసియుండుఁను దగం దలపోఁచియునుండు నాల్గు మో
ములఁదగ మేలుమేలనుచు మున్నొకసారిగఁ బల్కియుండెడున్.

సాగ— (అసూయతో సుసంగతనుజూచి). సఖీ! ఇటువంటి చిత్రఫలకనా తెచ్చితివి? (అని వెళ్ళఁబోవుచున్నది.)

రాజు— గీ. కోపమున దృష్టివఱపెదు కొమ్మనీవు
కనదు రూక్షభావము ప్రేమకతన వదియు;
చనుము త్వరమాని, జాఱెడు చరణములను
నీదు గురు నితంబము చాల ఖేదమందు.

సుసం— రాజా! ఈమె యతికోపశీలురాలగనుక చేయిపట్టుకొని యీమెను ప్రసన్నురాలిని జేయుము.

రాజు—(సంతోషముతో) నీవు చెప్పినట్లుచేసెదను. (అని సాగరికను చేతితోఁబట్టుకొని స్పర్శసుఖమును నటించుచున్నాఁడు.)

వసం— ఓయీ! నీవపూర్వశ్రీని పొందినాఁడవు.

రాజు— మిత్రుఁడా! సత్యము.

గీ. లక్ష్మియే యీలతాంగి తలంచిచూడ;
పారిజాతపల్లవము లీ పాణియుగము,
కాకయుండిన స్వేదమున్ కైతవమున
నిట్టు లమృతంబు గురియింప నెట్లుగలుగు ?

సుసం— సఖీ! నీవు తిన్ననిదానవుకావు. ఇప్పుడీప్రకారముగా రాజు హస్తముపట్టుకొన్నను కోపము విడువకున్నావు.

సాగ—(భ్రూభంగముతో) సుసంగతా! ఇంకను నూరకుండకున్నావు.

రాజు—ప్రియురాలా! సాగరికా! సఖీజనముమీఁద నీప్రకారముగా కోపపడుట యుక్తముకాదు.

వసం— అమ్మా! అఁకలిగొన్న బ్రాహ్మణునివలె నేలకోపపడెదవు?

సుసం— సఖీ! నీతో నేను మాటాడనుకే.

రాజు—ఓసికోపమురాలా! సమానప్రవృత్తిగల సఖులయందిట్లుండుట యుక్తముగాదు

వసం—మిత్రుఁడా! ఈమె దేవియైన యపరవాసవదత్త కదా?

రాజు— (చకితుఁడయి సాగరికహస్తమును విడుచుచున్నాఁడు.)

సాగ—(తొట్రుపాటుతో) సుసంగతా! ఇప్పు డేమిచేయుదును?

సుసం— సఖీ! ఈ కదళికావీధిని వెళ్ళిపోవుదము (అని వెళ్లుచున్నారు)

రాజు—(పార్శ్వములఁజూచి విస్మయముతో) వాసవదత్తాదేవి యెక్కడ?

వసం— ఆమె యెక్కడనో చెప్పలేఁగను. అతిదీర్ఘరోషముచేత నీమె రెండవ వాస వదత్తయేయని నేను పలికితిని.

రాజు—ఓరిమూర్ఖుఁడా!

క. ప్రకటానురాగ సమధిక
సుకృత ప్రాప్తయనయి తగుచుంగంఠముఁ జొం
దకలరు రత్నావళివలె
నకటా పోఁగొట్టితివు హస్తగతసలిన్.

[అప్పుడు వాసవదత్తయు కాంచనమాలయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

వాస— ఓసీ కాంచనమాలా! భర్తగారిచే పెంచఁబడుచున్న నవమాలిక యిక్కడి కెంతదూరముననున్నది ?

కాంచ—ఈ కదళీగృహమును దాఁటినతరువాత కనఁబడును.

వాస—అట్లయిన తోవచూపుము.

కాంచ— అమ్మా! రమ్మురమ్ము. (సమీపించుచున్నారు.)

రాజు— మిత్రుఁడా! ఇప్పుడు నాప్రియతమురాలెక్కడ కనఁబడును?

కాంచ— అమ్మా! సమీపమున భర్తగారు మాటాడుచున్నట్టున్నారు. ఆయన దేవిగారికొఱకే నిరీక్షించుచున్నారుగనుక దగ్గఱకు వెళ్లుము.

వాస—(దగ్గఱకువెళ్లి) ప్రాణనాయకా! జయమగుఁగాక!

రాజు—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా! చిత్రఫలకమును దాఁచుము.

వసం—(పుచ్చుకొని చంకను పెట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

వాస—దేవా! నవమాలిక పుష్పించినదా?

రాజు— దేవీ! మేము ముందుగా వచ్చినవారమయ్యును నీవు రాలేదని చూడలేదు. గమ్ము కలిసివెళ్ళి చూతము.

వాస—(చూచి) ప్రాణనాథా! నవమాలిక పుష్పించినదని దేవర ముఖవిలాసము వలననే తెలియుచున్నదిగనుక నేను రాను.

వసం— దేవీ! అట్లయిన నీకే మాకొడితివి. (అని చేతులుచాఁచి బలిమిగా చంక

నుండిపడిన ఫలకను జూచి విషాదమును నటించుచున్నాఁడు.)

రాజు—(రహస్యముగా వ్రేలితోఁ జూపి వసంతకునిముఖమును జూచుచున్నాఁడు)

వసం—(రహస్యముగా) మిత్రుఁడా! కోపపడకు. ఏమియుత్తరము చెప్పవలెనో నే నెఱుఁగుదును.

కాంచ—(ఫలకపుచ్చుకొని) దేవీ! ఈచిత్రఫలకమున నేమివ్రాయఁబడినదో చూడుము

వాస— (చూచి తనలో) ఇతఁడు నాప్రాణనాయకుఁడు; తరువాతిది సాగరిక- (రాజునుగూర్చి సరోషహాసముతో ప్రకాశముగా) రాజా! ఇది యెవరిచేత వ్రాయఁబడినది?

రాజు—(వెఱఁగుపాటుతోడిచిఱునవ్వుతో రహస్యముగా) చెలికాఁడా! ఏమిచెప్పను?

వసం—(రహస్యముగా) ఓయీ! విచారింపకుము. నేనుత్తరముచెప్పెదను. (ప్రకాశముగా వాసవదత్తతో) అమ్మా! మఱియొకలాగున తలంపకుము. తన్ను తాను వ్రాయుట కష్టమని నేను పలుకఁగా విని నాప్రియమిత్రుఁడు దీనిని వ్రాసి తన నేర్పును కనఁబఱిచెను.

రాజు— వసంతకుఁడు చెప్పినది నిజమే.

వాస—(ఫలకమునుజూపి) ప్రాణనాథా! తమ సమీపమున నెవ్వతెయో యొకతె వ్రాయఁబడియున్నది; అది యార్యుఁడయిన యీవసంతకుని నేర్పారేమి?

రాజు— (వెఱఁగుపాటుతోడి నవ్వుతో) దేవీ! మఱియొకవిధముగా శంకింపకుము. ఏదోయొకకన్యను నామనస్సుచేతనే కల్పించి యీవిధముగా వ్రాసినాఁడను. ఇది మున్నెప్పుడును చూచినదికాదు.

వసం— సత్యము. ఇటువంటిసుందరిని మేము పూర్వమెప్పుడును జూచియుండలేదని యీయజ్ఞోపవీతముతోడ ప్రమాణముచేసెదను.

కాంచ—(రహస్యముగా) దేవీ! ఒకవేళ నిటువంటిది ఘుణాక్షరముగా పడియుండ వచ్చును. కోపముతో పనిలేదు.

వాస—(రహస్యముగా) ఓసి ఋజుమార్గురాలా! ఈతని వంకరమాటలు నీవెఱుఁగవు. ఇతఁడు వసంతకుఁడుసుమా! (ప్రకాశముగా రాజునుగూర్చి) ప్రాణేశ్వరా! నాకీ చిత్రపటమును జూచినతరువాత శిరోవేదనము కలుగుచున్నది. దేవర యిందు సుఖముగా నుందురుగాక! నేను వెళ్లెదను. (అని లేచి వెళ్ళఁబోవుచున్నది.)

రాజు—(చీర చెఱఁగుపట్టుకొని) దేవీ!

చ. అలివి! ప్రసన్నురాలవగు మంచన నీవలుగంగ లేదు ప్ర
స్ఫుత్ర వికఁగ నట్లు చేయనిన దోషమునొప్పిన యట్లయైనఁ దు

పకృతమును జేయలేదనిన నెంతువసత్యముగాఁగ నీమదిన్;
ద్రుతగతి నేమిచెప్పటకుఁ దోఁచకయున్నది నాకునియ్యెడన్.

వాస—(వినయముతో చీరచెఱఁగు విడిపించుకొని) ప్రాణనాయకా! మఱియొకలాగున భావింపకుము. నిజముగానే నేను శిరోవేదనముచేత బాధపడుచున్నాను గనుక వెళ్లెదను. (అని వెళ్లుచున్నది.)

వసం— నీయదృష్టముచేత క్షేమముగ పొందితివి. అకాలవర్షానుబంధమువలె వాసవదత్త వెళ్ళిపోయినది.

రాజు— ఓరిమూర్ఖా! సంతోషముచాలింపుము. వెళ్లునపుడు గూఢముగానున్న దేవిగారి కోపమును నీవు కనిపెట్టలేవు.

శా. వంచెన్నైన్ప్రణిచే శిరంబువడి భ్రూభంగంబు గాన్పించినన్ ;
గాంచన్ ఖేదప్రసన్నవదనను పల్కన్ లేదు పారుష్యముల్;
మించన్బాష్పములూరఁ జొచ్చినఁ గనుల్విప్పంగ లేదొప్పుగన్;
గొంచెంబు న్సతి కూర్మిపీడదుసుమీ కోపంబు వెల్వచ్చినన్.

వసం— వాసవదత్తాదేవి వెళ్లిపోయినదిగనుక నీవిప్పుడు వట్టి యరణ్యరోదనము చేయుచున్నావు.

రాజు— మూఢుఁడా! దేవిగారికోపమును నీవు కనిపెట్టలేదు. సర్వవిధముల చేతను దేవిగారిని శాంతిపఱుచుటతప్ప మఱియొకయుపాయమును వెదకను. దేవిని ప్రసన్నురాలిని జేయుటకయి యంతఃపురమునకు వెళ్లుదము రమ్ము.

[అని నిష్క్రమించుచున్నారు.]

రత్నావళి.

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము— రాచనగరు.

[మదనిక ప్రవేశించుచున్నది.]

మద—(ఆకాశముస్రంగు) కౌశాంబికా! రాజుగారిసమ్ముఖమున నీవు కాంచనమాలను చూచినావా లేదా? (చెవియిచ్చి యాలకించి) ఏమిచెప్పుచున్నావు? కొంతసేపటి క్రిందవచ్చి మరల వెళ్లిపోయినదా? ఇప్పుడామె యెక్కడ కనఁబడును? (ముందువంకఁజూచి) ఏమీ! కాంచనమాల యీవంకనే వచ్చుచున్నది. కావున నామె సమీపమునకు వెళ్లెదను.

[అంతట కాంచనమాల ప్రవేశించుచున్నది.]

కాంచ—(నిట్టూర్పుతో) సాధు! వసంతకా! సాధు! ఇప్పుడు సంధివిగ్రహాలోచన చేత నీవు మంత్రియైన యౌగంధరాయణుని మించినవాఁడవైతివి!

మద— (చిఱునవ్వుతో దగ్గఱకువచ్చి) సఖీ కాంచనమాలా! నీవింతగా శ్లాఘించుట కయి వసంతకుఁ డిప్పు డేమిచేసియున్నాఁడు?

కాంచ— సఖీ! మదనికా! నీ యీప్రశ్నవలన నేమిప్రయోజనము? నీవు రహస్యము ను దాఁచఁజాలవు.

మద— ఇది యెవరిముందును వెల్లడిచేయనని దేవిగారి పాదములతోడ ప్రమాణము చేసెదను.

కాంచ—అట్లయినఁ జెప్పెదవినుము. నేనిప్పుడు రాజమందిరమునుండి తిరిగివచ్చుచు చిత్రశాలయొక్క ద్వారమున వసంతకుఁడు సుసంగతతో మాటాడుచుండఁగా విన్నదానను.

మద—(కౌతుకముతో) సఖీ! ఆప్రసంగ మెటువంటిదో చెప్పుము.

కాంచ— వసంతకుఁడీలాగునఁ జెప్పినాఁడు.— "సుసంగతా! నాప్రియమిత్రుని, యొక్క యస్వస్థతకుఁ గారణము సాగరికతప్ప మఱియేదియు లేదు. కాఁబట్టి యిక్కడ ప్రతీకారము నాలోచింపుము."

మద— అప్పుడు సుసంగత యేమన్నది ?

కాంచ— అప్పుడామె యిట్లుచెప్పినది.— "చిత్రఫలక వృత్తాంతము చేత శంకితురాలయి సాగరికను పరిరక్షింపవలయునని నాకొప్పగించి దేవిగారు తమవస్త్రములను భూషణములను నాకుదయచేసినారు. అందుచేత సాగరికకు దేవిగారివేషము వే సి వెంటఁబెట్టుకొని నేనును కాంచనమాలావేషమును ధరించి ప్రదోషసమయమున కు రాజుగారి సమీపమునకు వచ్చెదను. నీవును నిక్కడనే యుండి చిత్రశాల ద్వారమువద్ద కాచుకొని యుండుము; అప్పుడు మాధవీలతామండపమునందు రాజున కామెతోడి సంగమము కాఁగలదు.

మద— సఖీ! సుసంగతా! పరిజనవత్సలురాలయిన దేవిగారి నీవిధముగా వంచించుచున్నావుగనుక నీవు చెడిపోతివి.

కాంచ— సఖీ! మదనికా! నీవిప్పుడెక్కడకు వెళ్లుచున్నావు?

మద— అస్వస్థశరీరుఁడయిన రాజుగారి కుశలవార్తను దెలిసికొనుటకయి వెళ్ళి నీవాలస్యము చేసితివని తొందరపడుచు దేవిగారు నీయొద్దకు నన్నుఁబంపినారు.

కాంచ— ఆమె యతిముఖావర్తనముకలది. దేవి యిప్పుడిదియంతయు నమ్ముచున్నది.

(కొంచెము నడచిచూచి) సఖీ! చూడుచూడు. అదిగో రాజుగారవస్థతో మిన
చేత మన్మథావస్థ ములఁగుపఱుచుచు దంతతోరణవలభివీథిఁ గూరుచుండియు
న్నారు. కాఁబట్టి యీవృత్తాంతమును రాణిగారితో వెళ్ళిచెప్పుదము రా.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

[అప్పుడు మదనావస్థనుగనఁబఱుచుచుఁగూరుచున్న రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

రాజు—(సోత్కంఠముగా నిట్టూర్పువిడిచి)

శా. హృదయమ! సైఁచుకొమ్మి యిపుడీవు స్మరాగ్ని కృతాతితాపమున్
మద్వినరయంగ లే దుపశమంబిఁకఁ జింతిలఁబోకు మెట్టులో
యొదవిన పాండ్రుచందన రసోపమహా సతిహస్తమప్పుడే
ముదమున నీపయిందడవు పూన్పక మాధుఁడనైతి సక్కటా!

అహో! మిక్కిలి యాశ్చర్యము. అట్లేకదా!

గీ. ప్రకృతిచేతనె చంచలంబకటు మనసు
మఱియు దుర్లక్ష్యమట్లయ్యుఁ దఱచిమాడ
మన్మనంబొక్కటను సర్వమార్గణములఁ
గుసుమశరుచేత నేరీతిఁ గొట్టఁబడెడు!

(పయివంకఁజూచి) ఓకుసుమధన్వుఁడా!

చ. అరయుఁగ నీకుఁ దూపులయిదంచును వానికి లక్ష్యభూతు లి
ద్ధర ముమువోం ట్లసంఖ్యులని దర్పక! విందుముముందు, నీయొదన్
గరము విరుద్ధమయ్యెనది, కామిజనుండగు నే నెపంచశం
బొరయుచునుంటి, నీవయిన ముల్కు లసంఖ్యములౌచు నాఁటెడుగా.

(ఆలోచించి) లోపల నిగూఢమయిన కోపముగల దేవిగారికి లోచనగోచరయయి
దీనురాలయియున్న యీసాగరికనుగూర్చి నేను చింతిల్లుచున్నట్లుగా నిట్టివంటి
యవస్థనుబూనియున్న నన్నుఁగూర్చి నేను జింతిల్లను. అట్లేకదా!

ఉ. అక్కడ! యందఱుం దెలిసిరంచు శిరంబునువంచుసిగ్గుచే,
నెక్కడ నిద్ధప్రేమనిన నెంచుకొనుం దనమాటగాఁగ, నా
చక్కనిచెచ్చెలుల్ స్మితముసల్పిన నివ్వెఱఁగొందు చేలఱ్యై
యక్కమలాయతాక్షి హృదయంబునఁగల్గు భయంబుపెంపునన్.

ఆమెసంగతి కనుఁగొనియిచ్చుటకయి నాచేతఁబంపఁబడిన వసంతకుఁ డెందుచేతనో
యాలస్యముచేయుచున్నాఁడు.

[అప్పుడు హృష్టుఁడగు వసంతకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వసం——(సంతోషముతో) ఆశ్చర్యమాశ్చర్యము! నేనిప్పుడువెళ్లి చెప్పెడి ప్రియవచనము వినుటచేతఁ గలిగెడునంత సంతోషము కౌశాంబీ రాజ్యలాభముచేత సహితము నాప్రియసఖునియొక్క హృదయమునకుఁ గలిగియుండదని నే నూహించెదను. కాఁబట్టి దగ్గఱకుఁబోయి ప్రియమిత్రునకంతయు నివేదించెదను. (వెళ్ళి చూచి) ఏమీ! నాప్రియమిత్రుఁ డీదిక్కునే చూచుచు కూర్చుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి నారాకకే ప్రతీక్షించుచున్నాఁడని తలఁచెదను. సమీపమునకువెళ్ళి కనఁబడెదను. (అని చెంతఁజేరి) ప్రియమిత్రుఁడా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! మిత్రుఁడా! నీవదృష్టవంతుఁడ వభీష్టసిద్ధియయినది.

రాజు——(హర్షముతో) మిత్రుఁడా! ప్రియురాలయిన సాగరికకు కుశలమా?

వసం——(గర్వముతో) మిత్రుఁడా! శీఘ్రముగా నీవే చూచి తెలుసుకోఁగలవు.

రాజు——(సంతోషముతో) మిత్రుఁడా! ప్రియురాలిదర్శనముకూడ లభించునా?

వసం——(గర్వముతో) బుద్ధివిభవమున బృహస్పతినపహసించెడు నేను నీకు మంత్రినై యుండఁగా నేల లభింపకుండును?

రాజు——(నవ్వి) ఇందు చిత్రమేమియులేదు. నీకు సాధ్యముకానిదేమున్నది? అయినను నాకు వినవలెననియున్నదిగనుక సవిస్తరముగాఁ జెప్పుము.

వసం——(చెవిలో నేమోచెప్పుచున్నాఁడు.)

రాజు——(సంతోషముతో) మిత్రుఁడా! ఇదిగో నీకు పారితోషికము. (అని చేతినుండి తీసి కడియము నిచ్చుచున్నాఁడు.)

వసం——(కడియము ధరించి తన్నుఁజూచుకొని సంతోషముతో) ఇది బాగున్నది. ఈశుద్ధ సువర్ణకటకముచేత ప్రకాశించుచున్న హస్తము నాభార్యకు పోయి చూపివచ్చెదను.

రాజు——(చేయిపట్టుకొని వారించుచు) సఖుఁడా! తరువాతచూపవచ్చును. ఇప్పుడు ప్రొద్దెంతయున్నదో చూడుము.

వసం——(కొంచెమునడచిచూచి సంతోషముతో) ఓహో! చూడుచూడు. అదిగో భగవానుఁడయిన సూర్యుఁ డధికానురాగక్షిప్తహృదయుఁడయి సంధ్యావధువుచే నిర్ణయింపఁబడిన సంకేతస్థలమునకు వెళ్లినట్లుగా అస్తాద్రిశిఖరారణ్యమునుగూర్చి పోవుచున్నాఁడు.

రాజు—— (చూచి హర్షముతో) మిత్రుఁడా! చక్కఁగాఁజూచితివి. సంధ్యాకాలమైనది. అట్లేకదా?

ఉ. చక్రమొకండుగల్గు రథసంగతి నెట్లు జగంబునెల్ల ని
ర్వక్రితఁజుట్టి రేపకడఁ గ్రమ్మఱ రాఁగలనంచు నష్టది
క్చక్రములందుఁ గూర్చెదునొ సంధ్యనునిల్చిన యంశుజాలమనే
వక్రతలేని యాకులన భానుఁడు పాల్చెదుఁ బశ్చిమాద్రిపైన్.

మఱియును,

గీ. ఓ జలరుహాస్య! నేఁ జనుచున్న వాఁడఁ
దిరిగి నే రేపువచ్చి నిద్రించునిన్ను
మేలుకొల్పెదనంచుఁ బద్మినిని నమ్మఁ
బలుకువిధమున నస్తాద్రి భానుఁడలరు.

కాఁబట్టి లెమ్మీ; ఆ మాధవీలతా మండపమునకు వెళ్ళి ప్రియురాలి సంకేతసమయమును నిరీక్షింపుచుందము.

వసం—మంచిమాటసెలవిచ్చినారు. (అని లేచిచూచి) ఓమిత్రుఁడా! చూడుచూడు. అదిగో పలచగానున్న చెట్లసమూహమును దట్టముగాఁజేయుచు, బురదలోఁ బొరలిన వరాహములయొక్కయు మహిషములయొక్కయు నల్లనిరంగుగలిగి తూర్పుదిక్కునంతను గ్రమ్మి చీఁకటిగుంపు వ్యాపించుచున్నది.

రాజు—(సంతోషముతో నంతటను గలయఁజూచి)

చ. శివునిగళచ్ఛవిం దెగడి చీఁకటి తొల్తను దూర్పుదిక్కునం
గవిసెను; మీఁద నంతటను గ్రమ్మి నగంబు కుజంబు గ్రామమున్
భువిఁగల భేదముల్ చెఱిచెఁ బూర్ణముగాఁ; దరువాతఁ జాలఁ దా
నవిరళమై జనంబులకు నక్షులుగల్గు ఫలంబు వాపెడున్.

కాఁబట్టి మార్గమును జూపుము.

వసం—ప్రియమిత్రుఁడా! రమ్మురమ్ము. (అని నడచుచు చూచి) ఇదిగో విస్తారముగా వృక్షములుండుటచేత గాఢాంధకారపుంజమువలె నున్న మకరందోద్యానమును సమీపించినాము; ఇఁకనిక్కడ మార్గమెట్లు కనఁబడును?

రాజు—(వాసనచూచి) మిత్రుఁడా! ముందునడువు: ఇక్కడ మార్గము తెలియుచునే యున్నది. ఎట్లనువేని—

మ. ఇది సంపంగులపంక్తి; యీపవలివనంబే సింధువారాళి; యి
య్యది చూడన్ వకుళావనీజములగుం బో; పాటలశ్రేణి యి

గ్యాదిరేఫ యంచును దాపిచేఁజలిగా నాహా ధారి స్పష్టంబుగా
నిచె వృక్షంబులచేతఁ జీఁకటిగదుఙ్ హెచ్చయ్యెఁ బూర్వస్మృతిన్.

(అని వెళ్ళుచున్నారు.)

వసం—ఓ మిత్రుఁడా! మత్తిల్లిన తుమ్మెదలు వాలుచుండఁగా పొగడపువ్వుల పరిమళంబు దిక్కులనంతటను కొట్టుచున్నది; నున్నని మరకతమణులతో కట్టఁబడిన నేల పాదసంచారమునకు మెత్తగాఁదగిలి సుఖమునిచ్చుచున్నది; ఇదే మాధవీలతామంటపము మనమువచ్చిచేరినాము. నేనువెళ్లి దేవీవేషధారిణియైన సాగరికను వెంటఁబెట్టుకొని వేగిరము వచ్చెదను. అంతవఱకును దేవరవారిక్కడనే యుండవలెను.

రాజా—మిత్రుఁడా! వెళ్ళి సత్వరముగా నిక్కడకురమ్ము.

వసం—మిత్రుఁడా! తొందరపడఁబోకుము. (అని వెళ్లుచున్నాఁడు.)

రాజా—నే నంతవఱకును ఈ మరకతశిలావేదికయందుఁ గూరుచుండి, ప్రియురాలి సంకేతసమయమును ప్రతీక్షించుచుండెదను. (కూరుచుండి చింతతో) ఓహో! స్వభార్యాసమాగమము సేవగించు కాముకునకు నూతన ప్రియురాలి విషయమైన పక్షపాత మేమనను?

శా. సంకేతస్థలిఁ జేరుకాంత ప్రియువాస్యంబు న్విలోకింపఁగా
శంకించున్, మెడకౌఁగలించుకతి వక్షంబంటఁ జన్దోయియున్
బింకంబారఁగఁ గ్రుమ్మనోడు; పతి దానిల్పంగఁ బల్కంబునున్
జంకంబాటునఁ బోవఁజూచు; నయినన్ సంతోషమెచ్చత్యెడిన్.

అయ్యో! వసంతకుఁడేలయాలస్యముచేయుచున్నాఁడు? ఈవృత్తాంతము దేవియైన వాసవదత్తకు తెలిసినదేమో!

[అప్పుడు వాసవదత్తయు, కాంచనమాలయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

వాస—ఓ కాంచనమాలా! సాగరిక నావేషమును ధరించి నిజముగానే రాజుగారి దగ్గఱకు వెళ్లునా?

కాంచ—నిజము గాకపోయిన నేను దేవిగారితో విన్నవింతునా? చిత్రశాలాద్వారమునముందు వసంతకుఁడయినను నీకు నమ్మకము పుట్టించును.

వాస—అట్లయిన నక్కడకే వెళ్లుదము.

కాంచ—దేవీ! రండిరండి. (అని వెళ్ళుచున్నారు)

[అప్పుడు ముసుఁగువేసికొని వసంతకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వసం—(చెవియిచ్చి) చిత్రశాలాద్వారమున పాదములచప్పుడు వినఁబడుచున్నది సాగరిక వచ్చినదనుకొనియెదను.

కాంచ— దేవీ! చిత్రశాలయిదే. కనుక యిక్కడ నేనుండెదను. నేను వసంతకునకు సంజ్ఞచేసెదను. (అని చిటికె వేయుచున్నది.)

వసం—(కాంచనమాలను జూచి సంతోషముతో దగ్గఱకువచ్చి చిఱునవ్వునవ్వి) సుసంగతా! నీవు వేసిన కాంచనమాలావేషము సరిగానున్నది. ఇప్పుడు సాగరిక యెక్కడ నున్నది?

కాంచ— ఇదిగో. (అని వ్రేలితో చూపుచున్నది)

వసం—(చూచి యద్భుతపడి) ఈమె నిశ్చయముగా దేవియయిన వాసవదత్తయే.

వాస—(శంకయపడి తనలో) నన్నితఁడెట్లు ఆనవాలుపట్టినాఁడు? నేను వెళ్లెదను. (అని వెళ్ళఁబోవుచున్నది.

వసం— అమ్మా! సాగరికా! రా.

వాస—(నవ్వి కాంచనమాలవంకఁ జూచుచున్నది)

కాంచ— (రహస్యముగా విదూషకుని బెదరించుచున్నది.) ఓరి చెడుగా! ఈమాట మఱచిపోకుము.

వసం— సాగరికా! త్వరగా రమ్ము. త్వరగా రమ్ము. అదుగో చంద్రుఁడు తూర్పు దిక్కున నుదయింపఁబోవుచున్నాఁడు.

వాస—(తొట్రుపాటుతో రహస్యముగా) ఓచంద్రుఁడా! నీకు నమస్కారము. ముహూర్తము సేపు నీరూపము కనఁబడకుండ నుండుము. ఆయన భావానుబంధమును కనిపెట్టెదను. (అందఱును నడుచుచున్నారు.)

రాజు— (చింతతో తనలో) ప్రియురాలి సమాగమము సమీపించుచున్నప్పటికిని, నామన సెందుచేతనో మిక్కిలి మండుచున్నది.

గీ. తనకుఁ బ్రియురాలొదవనున్న తఱినిబోలె
స్మరుని తాపంబు మొదట దుస్సహముగాదు.
కాక తొంటికంటెను హెచ్చు గాంచుఁగాదె
వర్షపాతమాసన్నమౌ వాసరమున?

----—(ఆలకించి) ఓసాగరికా! అదుగో నాప్రియమిత్రుఁడు నిన్నుద్దేశించియే వేదనతో మాటాడుచున్నాఁడు. ఇక్కడనుండుము. నీరాకను నేను నివేదించెదను.

వాస—(తలయూఁచుచున్నది.)

వసం— (రాజుదగ్గఱకు వెళ్ళి) ఓమిత్రుఁడా! నీవదృష్టవంతుఁడవు. నేను సాగరికను తీసికొని వచ్చినాఁడను.

రాజు—(సంతోషముతో తొందరపడి లేచి) ఆమెయెక్కడ? ఆమెయెక్కడ!

వసం—(భ్రూభంగముతో) అదిగో!

రాజు—(పరికించి) ప్రియురాలా! సాగరికా!

క. వదనము చందురుండు; కలువల్నయనంబులు; పాణులబ్జముల్;
కదళికలూరువుల్; భుజయుగంబును దామరతూండ్లు నీకు నో
సుదతిరో! కౌఁగిటం జొనిపి నూతనశారాగ్నిని గాలియున్న నా
ప్రిదిలిన యంగకంబులను ప్రేమను జల్లపడంగఁ జేయుమా.

వాస—(కన్నీటితో రహస్యముగా) కాంచనమాల! ఇటువంటియీయన యిఁకముం దు మరల నాతో నెట్లు మాటాడఁగలఁడాయని నేననుకొనియెదను. ఆహా! ఏమి యాశ్చర్యము!

కాంచ—(రహస్యముగా) దేవీ! అవునది నిజమే. సాహసికులయిన పురుషులకు మరల నేమిచేయుటయు దుష్కరముగాదు.

వసం—అమ్మా! సాగరికా! ధైర్యము తెచ్చుకొని ప్రియమిత్రునితో నేలమాటాడవు? ఇప్పుడయినను దేవియైన వాసవదత్త సదాక్షేపముతో పలుకుచుండు దుర్వచనముల చేత కటువులైన చెవులకు నీమధురవచనోపన్యాసముచేత సుఖము కలుగఁజేయుము.

వాస—(రోషముతో డి,చిఱునవ్వునవ్వి రహస్యముగా) ఓసి! కాంచనమాలా! నే నెప్పుడును కటుభాషిణినఁట; పూజ్యుఁడయిన యీవంతకుఁడు తానేమో మహా ప్రియంవదుఁడఁట.

కాంచ—(రహస్యముగా వేలితో బెదరించుచు) ఓరి పెదుగా! ఈమాట తరువాత నీవు తలఁచుకొనియెదవు.

వసం—(చూచి) ఓ మిత్రుఁడా! చూడుము చూడుము. కుపితురాలయిన కామిని యొక్క చెక్కిలివలెనే తూర్పుదిక్కును ప్రకాశింపఁజేయుచు చంద్రుఁడుదయించుచున్నాఁడు.

రాజు—(చూచి యాశతో) ప్రియురాలా! చూడు చూడు.

గీ. నీదు వదనాపహృతకాంతి నిచయుఁడగుచుఁ
జాఁ బ్రతిక్రియ చేయంగఁదలఁచినట్టు
లెదుటఁ గాన్పించుచున్నవాఁ డుదయగిరిని
గరములనుజాఁచి యల్లదె కమలవైరి.

ప్రియురాలా! ఈయన పయినుదయించుట జడత్వమేసుమా. ఎట్లన—

మ. వారియింపంగను లేదె తమ్మిపిరి? నేత్రానందముంగూర్పదే?
స్మరతాపంబును బెంపదే మిగులవీతామాత్ర? నీమోము చం

దుఱుఁ దుండన్మణిచంద్రుఁ డేటికి దివిం దోఁచున్? విధుండా సుధా
కరతన్ గర్వమునొంద నద్దికలుగుంగా నీకు శాపోన్ముఖిలోన్.

వాస— (రోషముతో మేలిముసుఁగు తీసివేసి) ఓరాజా! నేను సత్యముగానే సాగరికను. నీవుసాగరికచే నాకర్షింపఁబడిన మనస్సుగలవాఁడవయి సర్వమును సాగరికామయముగాఁ జూచుచున్నావు.

రాజు— (చూచి యద్భుతపడి రహస్యముగా) హా! ఇదియేమి? ఓరిదుష్టా! దేవియైన వాసవదత్తనే తీసికొనివచ్చినావు.

వసం— (విషాదముతో) మిత్రుఁడా! మఱియేమున్నది? నాకిప్పుడు జీవితసంశయము సంభవించినది.

రాజు— (చేతులుజోడించి) ప్రియురాలా! వాసవదత్తా! రక్షించు.

వాస— (ఆయనవంకఁదిరిగి కన్నీరు విడుచుచు) దేవా! ఇతరుల సొమ్మయిపోయిన యీమాట నిప్పుడు నావిషయమున నుపయోగించకుము.

వసం— (తనలో) నేనిప్పుడేమిచేయుదును? కానిమ్ము. ఈప్రకారముగాఁ జేసెదను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! నీవు మహానుభావురాలవు. నాప్రియమిత్రునియొక్కయు నాయొక్కయపరాధమును క్షమింపుము.

వాస— అయ్యా! వసంతకా! ఈయపరాధము ప్రథమ సంగమమునందే విఘ్నము కలుగఁజేసిన నాదేకాని రాజుగారిదికాదు.

రాజు— ఈవిధమున నేరము ప్రత్యక్షముగా కనఁబడుచుండఁగా నేనేమిచెప్పుదును? అయిన నొక్కవిజ్ఞాపనము చేసికొనెదను.

చ. లలనరో! నీదుపాదముల లత్తుకచే నయినట్టి రక్తిమన్
దొలఁచఁగనోపుదున్ శిరసుతోడను నేనిట; నీముఖేందు మం
డలమున కోపరాహుగ్రహణంబునఁ గల్గినయట్టితామ్రతన్
గెలువరో! నీదయామృతహిమచేతను గాక యడంప నేర్తునే?

(అనిపాదములమీఁద పడుచున్నాఁడు)

వాస—(చేతితో తీవఁడీయుచు) ప్రాణేశ్వరా! లెమ్ములెమ్ము. నేను సిగ్గుమాలినదానను. దేవరవారి హృదయమిటువంటిదని యెఱిఁగియుండియు మరల [illegible] చున్నాను. దేవరవారు సుఖముగానుందురుగాక! నేనువెళ్లెదను

(అని వెళ్లఁబోవుచున్నది.)

కాంచ— దేవీ! అనుగ్రహింపుము. ఈప్రకారముగా కాళ్లమీఁదపడిన మహారాజును విడిచి వెళ్ళినతరువాత నీవే పశ్చాత్తాపపడెదవు.

వాస — ఓ మూర్ఖురాలా! ఇక్కడ పశ్చాత్తాపమునకు కారణమేమున్నది? వెళ్లుదము.
రా. (అని వెళ్ళుచున్నది)

రాజు — దేవీ! క్షమించు క్షమించు. ("అలుకవరో నీదుపాదములు" అను పద్యము మరలఁ జదువుచున్నాఁడు)

వసం — మిత్రుఁడా! లెమ్ము. వాసవదత్తాదేవి వెళ్ళిపోయినది. ఇఁకనిక్కడ నరణ్యరోదన మేలచేసెదవు?

రాజు — (ముఖమెత్తి) నాయందనుగ్రహముచూపకయే దేవి వెళ్ళిపోయినదా?

వసం — అనుగ్రహము చూపకపోవుటయెట్లు? మనమిప్పుడు శరీరమున గాయములు లేకుండనున్నాము.

రాజు — ఛీ! మూర్ఖుఁడా! నీవేనన్నపరిహసించుచున్నావు? నీమూలముననే నిష్కారణముగా నాకీయనర్థము సంభవించినది.

ఉ. అంతకునంతకుం బెరుగు నర్మిలిచేతను బ్రేమహెచ్చఁ ని
ట్లింతకుమున్న నేను దనకెన్నఁడుఁ జేయని యప్రియంబుచే
నింతయుఁ దాళలేక త్యజియించును వాసవదత్త ప్రాణముల్
వింతగఁ బ్రేమహెచ్చిన భువిం జెలుతప్పను దుస్సహంబగున్

వసం — చెలికాఁడా! దేవి మిక్కిలి కుపితురాలయి యున్నది. అందుచేత నామె యేమి చేయునో తెలియదు. ఇఁక సాగరిక జీవించుట దుష్కరమని నేననుకొనియెదను.

రాజు — మిత్రుఁడా! నేనును అలాగుననే యనుకొనుచున్నాను. అయ్యో! సాగరికా! నాప్రియురాలా!

[అప్పుడు వాసవదత్తావేషధారిణియైన సాగరిక ప్రవేశించుచున్నది]

సాగ — (భయముతో) ఈ దేవీవేషముతో నదృష్టవశము చేత నెవ్వరికిని గనంబడకుండ సంగీతశాలను దాఁటివచ్చితిని. ఇఁక నిప్పుడిక్కడ నేమిచేయుదు? (అని కన్నీటితో చింతిల్లుచున్నది.)

వసం — మిత్రుఁడా! మూర్ఖునివలె నూరకున్నావేమి! ఇక్కడ ప్రతీకారము నాలోచింపుము

రాజు — చెలికాఁడా! నాదయి యాలోచించుచున్నాను. [illegible] సంపాదనముతప్ప నాకుమఱియొక యుపాయమేదియుఁ గనఁబడకున్నది. కాఁబట్టి యక్కడకే వెళ్లుదమురమ్ము. (అని నడచుచున్నారు)

సాగ — ఇప్పుడు స్వయముగానే యురిపెట్టుకొని ప్రాణత్యాగముచేయుట యుత్తమము. మా సంకేతవృత్తాంతము తెలిసి దేవిగారిచేత సుసంగత పరిభవింపఁబడి

వచ్చి నేను పరిభవింపఁబడుదును. కాబట్టి యీలోపలనే నే నశోకవృక్షము వద్దకువెళ్ళి నాకోరికను నెఱవేర్చుకొనెదను. (అని వెళ్ళుచున్నది.)

వసం—(ఆలకించి) నిలువు. కొంచెమునిలువు. కాలిచప్పుడువినఁబడుచున్నది. ఒకవేళ పశ్చాత్తాపము తెచ్చుకొని దేవిగారేమరల నిటవచ్చియుందురని నేను భావించెదను.

రాజు—మిత్రుఁడా! అయియుండవచ్చును. దేవిమహానుభావురాలుకదా! వేగిరము వెళ్ళి చూచిరా.

వసం—దేవర యాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను. (అనివెళ్లుచున్నాఁడు.)

సాగ—(సమీపించి) కాబట్టి నేనీ మాధవీలతతో పాశముచేసికొని, అశోకవృక్షమున నురిపెట్టుకొని చచ్చెదను. (అని లతాపాశమును చేయుచు) హా పితా! హామాతా! మందభాగ్యురాలనైన నేనిప్పుడనాథనై దిక్కుమాలి చచ్చుచున్నాను. (అని కంఠమునందు లతాపాశమును చుట్టుకొనుచున్నది.)

వసం—(చూచి) ఏమీ! మరల దేవియైన వాసవదత్తయే వచ్చినది! (తొట్రుపాటుతో బిగ్గఱగా) ఓ మిత్రుఁడా! వాసవత్తాదేవి యురిపోసికొని చావఁబోవుచున్నది. రక్షింపుము రక్షింపుము.

రాజు—(తొట్రుపాటుతో సమీపించి) చెలికాఁడా! ఆమెయెక్కడ? ఆమెయెక్కడ.

వసం— అదిగో.

రాజు—(కంఠమునుండి పాశమునుతీయుచు) ఓసాహసికురాలా! ఏమి? ఈకార్యమును జేయుచున్నావు?

క. నీమెడను పాశముండఁగ,
భామా! కంఠగతమయ్యెఁ బ్రాణంబులునా
కేమందునిపుడు? కూనను
నీమృతికే కాదుగనుక నీయత్నంబుల్.

సాగ—(రాజునుజూచి తనలో) ఆశ్చర్యముగానున్నది! ఇదియేమి? రాజు యిక్కడకు వచ్చినాఁడు! (సంతోషముతో) ఈయనను జూడఁగానే నాకు మరల జీవితాశ కలుగుచున్నది. అయినను, ఈయనదర్శనముచేత కృతార్థురాలనయి, నే నురిపోసికొని సుఖముగా ప్రాణములు విడిచెదను. (బిగ్గఱగా) రాజా!, నేను పరాధీనురాలనుగనుక విడువుము; నన్ను విడువుము; మరణము పొందుటకు నాకిటువంటి యవసరము మరల దొరకదు; నీవును దేవిగారివిషయమున సాపరాధివి గాకుము. (అని మరల కంఠమునందు పాశమును పెట్టుకొనఁబోవుచున్నది.)

రాజు— (నిరూపించి సంతోషముతో) ప్రియా! నాప్రియురాలవైన సాగరికా! (అని కంఠమునుండి త్రిప్పిలాగి)

గీ. ఇంతిరో! యింతసాహసం బేలనీకు?
వేగమీలతాపాశంబు విడిచినీవు
వెడలనుంకించు నాప్రాణవితతిఁ గావ
నిలుపు నీబాహుపాశ మీగళమునందు.

(అని యామె బాహుపాశమును లాగి కంఠమునందుఁ జేర్చుకొని స్పర్శసుఖము నభినయించుచు వసంతకునితో) సఖుఁడా! ఇది మబ్బులేనివర్షముగానున్నది!

వసం— మిత్రుఁడా! అకాలవాయువై వాసవదత్తాదేవి రాకపోయినపక్షమున, ఇది యిటువంటిదే.

[అప్పుడు వాసవదత్తయు, కాంచనమాలయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

వాస— ఓసీ! కాంచనమాలా! ఆప్రకారముగా పాదములమీఁదఁబడిన ప్రాణవల్లభునిఁ దిరస్కరించివచ్చి నేనతినిష్ఠురమును జేసినదానను. కాఁబట్టి యిప్పుడు నేను నాయంతటనే వెళ్ళి భర్తగారినూఱడించెదను.

కాంచ— దేవిగారుతప్ప మఱియొక రెవ్వరీవిధముగాఁ బలుకనేర్తురు? మంచిది. అతఁడే దుర్జనుఁడు కానిమ్ము; దేవిగారు కావలదు. కాఁబట్టి దేవీ! రమ్మురమ్ము.

(అని నడుచుచున్నారు.)

రాజు— ఓసీ ముగ్ధురాలా! ఏమి? నీయుపేక్షవలన మేమిప్పుడును విఫలమనోరథుల మగుచున్నాము!

కాంచ— (చెవియొగ్గివిని) దేవీ! సమీపమున రాజుగారు మాటాడుచున్నారు. అందుచేత నిన్నోదార్చుటకే యాయనవచ్చుచున్నారని నేనూహించెదను. దేవీ! ఎదురుగావెళ్ళుము.

వాస— (సంతోషముతో) ఆయనచూడకుండ వెనుకనుండివెళ్ళి కంఠమును కౌఁగిలించుకొని యాయనను మన్నించెదను.

వసం— ఓ సాగరికా! ధైర్యమవలంబించి నాప్రియమిత్రునితో మాటాడుము.

వాస— (విని విషాదముతో) కాంచనమాలా! ఏమీ! సాగరికకూడ నిక్కడనే యున్నది! కాఁబట్టి యీమాటలు వినువఱకును వెనుకకు వెళ్ళెదము. (అని తానాలాగునఁ జేయుచున్నది.)

సాగ— రాజా! ఈ కపటదాక్షిణ్యము నేలకనఁబఱచెదవు? నీజీవితమునకంటెను నతిప్రియురాలయిన దేవిగారికి మరల నీవపరాధివేలయయ్యెదవు?

రాజు—నీవన్న మాట సత్యము కాదు.

సీ. శ్వాసముచే దీని స్తనయుగంబు చలింప నించుక నేను జలించినాఁడ
ఆమె నాతోడ మాటాడకూరకయున్నఁ బ్రియవాక్కులాడితి వినయముగను
భ్రూభంగ మాసఖి ముఖమునఁ గాన్పింపఁ బదములమీఁద నేఁ బడితినాఁడ
సద్వంశమున రాణి జననమొందిన చోటుచేతను నే సేవఁ జేసినాఁడ
నంతె కాని యామెయందుఁ గల్గినయట్టి
ప్రేమ నిక్కమైన ప్రేమ గాదు
నీరజాక్షి నాకు నీమీఁది ప్రేమంబె
న్నో వాగరిమచేత నెగడుఁ జుమ్మి

వాస—(చేరఁబోయి రోషముతో) ప్రాణేశ్వరా! మంచిపని. ప్రాణేశ్వరా! ఇది మంచిపని.

రాజు—(చూచి వెఱఁగుపాటుతో) దేవీ! నిష్కారణముగా నన్ను నీవు నిందింపఁ గూడదు. వేషసాదృశ్యమువలన నీవె యని భావించి మేమిక్కడకు వచ్చినాము కాఁబట్టి క్షమింపుము. (అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

వాస—(కోపముతో) ప్రాణేశ్వరా! లెమ్ము లెమ్ము. ఇప్పుడును నేను సద్వంశము నందుఁ బుట్టితినను హేతువుచేతనే నీవా దుఃఖమనుభవించుచున్నావారేమి?

రాజు—(తనలో) ఏమి? దేవి యీమాటయు విన్నది! అందుచే నేనన్ని విధములచేతను దేవిని శాంతపఱుచు నుపాయమును నిరాశ చేసికొన్నాఁడను. (అని క్రిందుచూచుచున్నాఁడు.)

వసం—అమ్మా ఉరిపెట్టుకొని నీవు ప్రాణత్యాగము చేసికొనుచున్నావని వేషసాదృశ్యము వలన భ్రమపడి నేను నా ప్రియమిత్రుని నిక్కడకుఁ దీసికొనివచ్చితాను. నామాట యందు నీకు నమ్మకము లేనిపక్షమున, ఇదిగో లతాపాశమును చూడుము. (అని లతాపాశమును చూపుచున్నాఁడు.)

వాస—(కోపముతో) ఓసీ! కాంచనమాలా! ఈ లతాపాశముతోనే యీ వెడ బ్రాహ్మణుని కట్టి తీసికొనివచ్చి, యీ దుర్వినీతురాలైన కన్యను ముందునడువుము.

కాంచ—దేవి యాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని లతాపాశమును వసంతకుని మెడకుఁ జుట్టికొట్టుచు) ఓరి వెడుగా! వెనుకటి నీమిడిసిపాటు ఫలమనుభవింపుము. అప్పుడు దేవిగారి దుర్వచనములచేత చెవులు కటువులయిననన్న మాట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకో.—సాగరికా! నీవును ముందుండుము.

సాగ—(తనలో) పుణ్యవిహీనురాలనయిన నేను స్వేచ్ఛగా మరణము నొందుటకైన నను చాలకపోయితిని!

వసం—(విషాదముతో) ఓమిత్రుఁడా! దేవిగారిచేతకట్టఁబడి విపత్తులోనున్న దిక్కుమాలిననన్ను మఱచకుము. (అని రాజును చూచుచున్నాఁడు.)

నాసు—(రాజువంకఁజూచుచున్న సాగరికను వసంతకుని తీసికొని కాంచనమాలతోఁ గూడ వెళ్లుచున్నది.)

రాజు— (ఖేదముతో) అయ్యో! కష్టము!

చ. అలుకమెయి న్వివర్ణయయినట్టి కులాంగనకై తపించనా?
జలుకునరాణికింబెగడు సాగరికంగని దుఃఖమొందనా?
చలమున రాణి కట్టికొనిచన్న వసంతకుఁ గూర్చి కుందనా?
యలజడినొంది యొక్క క్షణమైనను స్వస్థతఁజెందనన్నిటన్.

ఇప్పు డిక్కడ నుండుటవలన నేమిప్రయోజనము? దేవిని శాంతపఱుచుటకయి యంతఃపురమునకు వెళ్ళెదను.

[అందఱును వెళ్లుచున్నారు.]

రత్నావళి.

చతుర్థాంకము.

ప్రదేశము—రాచనగరు.

[రత్నహారమునుపట్టుకొని, కన్నీరువిడుచుచు సుసంగత ప్రవేశించుచున్నది.]

సుసం— (శోకముతో నిశ్వసించి) హా! ప్రియసఖీ! హాసాగరికా! హాలజ్జాలుకా! హాసఖీజనవత్సలా! హా! ఉదారశీలా! హా సౌమ్యదర్శనా! నీవెక్కడకు వెళ్ళినావో నాకు ప్రతివచనమిమ్ము. (పయివంకఁజూచి నిట్టూర్పువిడిచి) కరుణలేనియో దైవమా! నీవటువంటి యసామాన్యరూప శోభావిరాజితయగు కాంతను సృజించి మరల నిటువంటి యవస్థాంతర మామెకేల కల్పించినావు? ఆమె తన జీవితముందల్కి నిరాశ చేత నెవ్వనికయిన నొకబ్రాహ్మణునకిమ్మని యీరత్నహారమును నాచేతికిచ్చినది. నేను దీని నేబ్రాహ్మణునకియ్యను? (తెరవంకఁజూచి) అదుగో బ్రాహ్మణుఁడయిన వసంతకుఁ డీ వంక నేవచ్చుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి దీని నతనికిచ్చెదను.

[అప్పుడు హృష్టుఁడగు వసంతకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వసం— అహాహా! ఇప్పుడు నాప్రియమిత్రుని యనుగ్రహముచేత పూజ్యురాలైన వాసవదత్తాదేవి నాకట్లువిడిపించి తనచేతితోనే నాకు లడ్డుకములును మోదకము

లును పెట్టఁగా వానితో నేను కడుపునిండించుకొన్నాను. ఆమె నాకు రెండు పట్టువస్త్రములును కర్ణాభరణమునుగూడ నిచ్చినది. ఇప్పుడువెళ్ళి నాప్రియమిత్రుని దర్శించెదను. (అని కొంచెము నడుచుచున్నాఁడు.)

సుసం— (కన్నీరువిడుచుచు వేగముగావచ్చి) అయ్యా! వసంతకా! ముహూర్తమాత్రము నిలువుము.

వసం—(చూచి) ఏమి? సుసంగతా! ఇక్కడ నీవెందు కేడ్చుచున్నావు? సాగరిక కేమియు నపాయము సంభవించలేదుగదా?

సుసం— అయ్యా! వసంతకా! నేనది నివేదించుటకే వచ్చినాను. భీతురాలయిన యామెను దేవిగారు ఉజ్జయినికిఁ బంపినట్లు ప్రవాదము గలుగఁజేసి యర్ధరాత్రము నందుఁ దీసికొనిపోయినారు. ఆమె యెక్కడకు పంపఁబడినదో తెలియదు.

వసం— (తొందరపాటుతో) హా సాగరికా! హా! అసామాన్యరూపశోభావిభవా! హా! మృదుభాషిణీ! నీవిప్పుడెక్కడున్నావో నాకు మాఱుపలుకుము. దేవిగారు చేసినపని మిక్కిలి దయారహితముగా నున్నది.

సుసం— అయ్యా వసంతకా! ఇదిగో రత్నమాల. ఆమె జీవితమునందు నిరాశురాలయి పూజ్యుఁడయిన వసంతకునకిమ్మని యీ రత్నహారమును నాచేతికిచ్చినది. ఇదిగో దీనిని పుచ్చుకొమ్ము.

వసం— (శోకముతో కన్నీరువిడుచుచు కన్నులనద్దుకొని) ఓసీ! ఇట్టివేళలో దీనిని పుచ్చుకొనుటకు నాచేతు లెట్లాడును? (అని యిద్దఱు నేడ్చుచున్నారు.)

సుసం— (చేతులుజోడించుకొని) అయ్యా! ఆమెయందైన ననుగ్రహముంచి, అంగీకరింపుము.

వసం—(కొంచెముచింతించి) కానిమ్ము. దీనిని తీసికొనివెళ్ళి సాగరికావిరహదుఃఖితుఁడయియున్న ప్రియమిత్రునికైన నూఱడించి యతనికి వినోదమును గలిగించెదను.

సుసం—(వసంతకునిచేతిలో రత్నహారమును పెట్టుచున్నది.)

వసం— (పుచ్చుకొని చూచి విస్మయతో) సుసంగతా! ఇటువంటి యీమాలాలంకారమామె కెక్కడనుండివచ్చినది?

సుసం— అయ్యా! నాకును కుతూహలముగలిగి యామెకీప్రశ్నయే వేసితిని.

వసం— ఆమె యేమని చెప్పినది?

సుసం— అప్పుడామె మీదుచూచి నిట్టూర్పువిడిచి, సుసంగతా నన్నిప్పు డాకథ నడుగవలదని యేడ్వమొదలు పెట్టినది.

వసం— ఆమెచెప్పకపోయినను, సామాన్యజనులకు దుర్లభమైన యీహారమామెకుఁ

గలిగియుండుటచేతనే నిస్పందదేహముగా నాకు మహానంద సంభారారాలయి యుండవలెను. సుసంగతా! నాప్రియమిత్రుఁ డిప్పుడెక్కడనున్నాఁడు?

సుసం— అయ్యా! రాజుగారు దేవిగారిగృహమునుండివచ్చి యదె స్ఫటికశిలామండపమున నధిరోహించియున్నారు; నీవక్కడకు వెళ్లుము. నేనును వాసవదత్తాదేవి పరిచర్యనిమిత్తమయి వెళ్ళెదను. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

[అప్పుడు పీఠముమీఁదఁగూరుచుండి రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాజు— (ఆలోచించి)

చ. కపటపుబాసలం బ్రియముగన్పడు మాటలఁ జిత్తవృత్తికిన్
గృపయొదవించు వర్తనల నిండగుసిగ్గునఁ గాళ్ళవ్రాలుటన్
నిపుణసఖీసుబోధముల నెమ్మది కోపముపోదురాణికిన్
జపలతరస్వకీయ నయనంబుల నీటనుబోలె నేమిటన్.

(విచారముతో నిట్టూర్పువిడిచి) ఇప్పుడింతవఱకు దేవినే శాంతపఱుచుచుండిన కేవలమును సాగరికావిషయమయిన చింతయే నన్ను బాధించుచున్నది. ఎట్లన—

గీ. మించుననురాగమునఁ గౌఁగలించినపుడు
మరుఁడు తొలుతవేసిన బాణమార్గమునను
నంబురుహగర్భ సుకుమారగాత్రయైన కాంత
చని మదీయహృద్గత యయ్యెనని తలంతు.

(ఆలోచించి) నాయూఱటకునికిపట్టు వసంతకుఁడు; అతఁడు దేవిచే కట్టఁబడియున్నాఁడు. ఇఁక నేనెవరిముందఱఁ గన్నీరువిడుతును? (అనినిట్టూర్పు విడుచుచున్నాఁడు.)

[అప్పుడు వసంతకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వసం—(వెళ్ళిచూచి విస్మయముతో) నిరంతర మనోవేదనచేత చిక్కినవాఁడయ్యును శ్లాఘనీయమయిన లావణ్యముతో నుదయించిన రెండవచంద్రునివలె నే నాప్రియసఖుఁడదె యధికతరముగా ప్రకాశించుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి నేనాతనివద్దకు వెళ్లెదను. (అని చేరఁబోయి) ఓ మిత్రుఁడా! నీకు శుభమగుఁగాక! నీవదృష్టవంతుఁడవు. దేవిగారిచేతఁ జిక్కినవాఁడనయ్యును మరల నేను నిన్నీకన్నులలోఁ జూడఁగాంచితిని.

రాజు— (చూచి హర్షముతో) ఓహో! నా వసంతకుఁడు వాకు లభించినాఁడు. మిత్రుఁడా! నాకు నీకౌఁగిలియిమ్ము.

వసం—(కౌఁగిలించుకొని) ఓ మిత్రుఁడా! దేవిగారిచే నేననుగ్రహింపఁబడినాఁడను.

రాజు—నీవు దేవిగారి యనుగ్రహమును పొందినవాఁడవు గనుక నీవే చెప్పఁదగినవాఁడవు కాబట్టి ఇప్పుడు సాగరికావృత్తాంతమును జెప్పుము.

వసం—(వెఱఁగుపాటుతో క్రిందుచూచుచు తూరకున్నాఁడు.)

రాజు—మిత్రుఁడా! ఏమి చెప్పకున్నావు.

వసం—అప్రియమును నీకు చెప్పఁజాలను.

రాజు—(తొందరతోను తొట్రుపాటుతోను) మిత్రుఁడా! అప్రియ మలాగు? ఏమి! నిజముగానే యామె ప్రాణమువిడిచినదా? హాప్రియురాలా! సాగరికా! (అని మూర్ఛపోవుచున్నాఁడు.)

వసం—(తొట్రుపాటుతో) ప్రియమిత్రుఁడా! ఊఱడు మూఱడుము.

రాజు—(మూర్ఛ తేఱి కన్నీటితో)

గీ. వేగ,ప్రాణములార! నన్విడిచిమీరు
పొందుదక్షిణమునకు నాబుద్ధి వించు.
వేగఁబోలేని, మిమ్మామె వెడలలాగు;
దవ్వుగానేగు నిప్పుడా దంతిగమన.

వసం—మఱియొకవిధముగాఁ దలఁపఁబోకుము. భీతురాలయినయామెను దేవిగా రుజ్జయినీనగరమునకుఁ బంపిరని విన్నాను. అందుచేత నేనప్రియమని చెప్పినాను.

రాజు—ఏమీ! ఉజ్జయినికి పంపినదా? రాణి యేమియు నాతోఁజెప్పకయే చేసినది! మిత్రుఁడా! ఈసంగతి నీతో నెవరుచెప్పినారు?

వసం—సుసంగత. అంతేకాక యెందునిమిత్తమో కాని యామె యీరత్నమాలను నాచేతికిమ్మని పంపినది.

రాజు— మఱియెందునిమిత్తము? నాకూఱటకలుగునిమిత్తమే. కాఁబట్టి, మిత్రుఁడా! అది యిటు తెమ్ము.

వసం— (ఇచ్చుచున్నాఁడు.)

రాజు— (పుచ్చుకొని చూచి రత్నమాలను హృదయమునందుంచుకొని) అహాహా!

గీ. పూర్వమామె కంఠాశ్లేషమునఁ జెలంగి
యిపుడుప్రభ్రష్ట యయియుంట నెంచిచూడ
రత్నమాల తుల్యావస్థరహివహించి
సఖియగుచు నాకు నూఱట సలుపుచుండు.

మిత్రుఁడా! ఇది నీకంఠమున ధరింపుము. దీనినిజూచుచునైనను నేను ధైర్యముతో నుండెదను.

వసుం—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసితిని. (అవికుంఠనము ధరించుకొనుచున్నాఁడు)

రాజు—(కన్నీటితో నిట్టూర్పు విడిచి) మిత్రుఁడా! ప్రియురాలి పునర్దర్శనము దుర్లభము!

వసుం—(భయముతో దిక్కులం జూచి) ఈమాట బిగ్గరగా ననకుము. ఇక్కడ దేవిగారి పరిచారికలెవ్వరైనను తిరుగుచుందురు.

[అప్పుడు వసుంధరయను వేత్రహస్త ప్రవేశించుచున్నది.]

వసుం—(దగ్గరగావచ్చి) మహాప్రభూ! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! రుమణ్వంతుని మేనల్లుఁడయిన విజయవర్మ దేవరవారికేదో నివేదించుటకయి వచ్చి వాకిట నిలిచియున్నవాఁడు.

రాజు—వసుంధరా! వేగిర మతనిని పిలుచుకొనిరా.

వసుం—దేవరవారి యాజ్ఞాప్రకారముగాఁ జేసెదను. (అనివెళ్ళి విజయవర్మతో మరలఁబ్రవేశించి) విజయవర్మా! అదిగో రాజుగారు! ఆయనదర్శనము చేసికొమ్ము.

విజయ—(సమీపమునకువచ్చి) దేవా! మీకు విజయమగుఁగాక! విజయమగుఁగాక! రుమణ్వంతుని విజయముచేత దేవరవారదృష్టవంతులు.

రాజు—(సంతోషముతో) విజయవర్మా! కోసలరాజు జయింపఁబడినాఁడా?

విజయ—దేవరవారియనుగ్రహమువలన.

రాజు—మేలు! రుమణ్వంతా! మేలు! అచిరకాలములోనే మహాకార్యమును సాధించితివి!— విజయవర్మా! మాకు వినవేడుకగా నున్నదిగనుక, ఆకథనవిస్తరముగా వినిపింపుము.

విజ—దేవరవారు చిత్తగించవలెను. దేవరవారి యాజ్ఞచొప్పున మేమిక్కడనుండి కొన్నిదినములలోనే యనేక గజతురగ పదాతులచేత ననివార్యమయిన గొప్ప సేనాసమూహము గూర్చుకొని వెళ్ళితిమి. రుమణ్వంతుఁడు వింధ్యదుర్గమునందున్న కోసలపతియొక్క ద్వారమునను నిలిచి, సేనలతో ముట్టడివేయుట కారంభించెను.

రాజు—తరువాత తరువాత.

విజ—అప్పుడు కోసలేశ్వరుఁడును అతిదర్పముచేత రుమణ్వంతునివలని పరాభవమును సహింపలేక, గజసమూహ బాహుళ్యమయిన తనసైన్యమునంతను యుద్ధమునకు సిద్ధముచేసెను.

వసుం—నాహృదయము కంపమొందుచున్నది. వేగిరము చెప్పు.

రాజు—అనంతరము

విజ—అతఁడు క్షత్రియుఁడయి,

మహాస్రగ్ధర. సమగంబున్ జేయుదిం ధ్యాచలము వెడలి, చంచన్మదేభాళియుక్తా విత
ధ్యము కెల్లోక్కండవంగా దశదిశలలమన్, తత్క్షణం బేపదాతి
సముదగా ద్రొక్కించి యుమ్మింగులవితతులచేఁ, గూర్పఁగా బాణవృష్టి
న్సమహోగ్రుండై రుమణ్వంతుండు రిపుకడిమిన్ దూచిరట్టింపు ధాటిన్

కవినై నప్పుడు మతియును—

చ. శిరములు బాణఘాతములచేత శిరస్త్రచయంబులోఁబడన్
శరములు తాఁకి గాయములఁజాడను రక్తము కాలువాఱఁగా
సరభసలీల శస్త్రకవచంబుల తాఁకున నగ్ని పుట్టఁగా
దుర మొనరించెఁ గోసలుఁడు దూలి ప్రధానబలంబు రూపఱన

రాజు— ఇదియేమి? మనబలంబులుసహితము భగ్నములగుచున్నవి!

విజ— గీ. మనరుమణ్వంతుఁడొక్కఁడు మొనసి తాఁకి
కుంజరస్థుఁడై పోరాడు కోసలేంద్రు
నుత్తమాంగంబు ఖండించె నొక్కపెట్ట
నిశిత విశిఖశతంబులు నిగుడఁజేసి.

వసం—జయముకలిగినది! జయముకలిగినది! మనకే జయముకలిగినది! (అని గంతులు వేయుచున్నాఁడు.)

రాజు— మేలు! కోసలరాజా! మేలు! శత్రువులుసహితమిట్లు ప్రకారముగా నీపౌరుషము వర్ణించుచుండుట నీవుమృతుఁడవయ్యును శ్లాఘ్యుఁడవే. తరువాత; తరువాత.

విజయ— దేవా! అనంతరము రుమణ్వంతుఁడును కోసలదేశ పరిపాలనమునకయి నాజ్యేష్ఠభ్రాత యయిన సంజయవర్మను నిలిపి, గాయపడిన గజబాహుళ్యముగల సేనవంతను వెంటనడిపించుకొని, మెల్ల మెల్లఁగా వచ్చుచున్నాఁడు.

రాజు—వసుంధరా! యౌగంధరాయణుని కడకుఁబోయి ప్రియవార్త నుదెచ్చినందుకు కితవికి మేము బహుమతి నిమ్మన్నామని చెప్పు.

వసుం—దేవరవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అని విజయవర్మతోఁగూడ నిష్క్రమించుచున్నది.)

[అప్పుడు కాంచనమాల ప్రవేశించుచున్నది.]

కాంచ— ‘ఓసీ! కాంచనమాలా! నీవువెళ్ళి మాయేంద్రజాలికుని రాజుగారిదర్శనము చేయించు’ మని దేవిగారు నాకాజ్ఞయిచ్చిరి. (అని కొంచెముదడిచి చూచి) అదిగో రాజుగారు, ఆయనదగ్గఱకు వెళ్ళెదను. (దగ్గఱకువెళ్ళి) దేవరకు జయము కలుగుఁగాక! జయము కలుగుఁగాక! దేవా! ఉజ్జయినీనగరమునుండి సంవరసిద్ధియను

నైంద్రజాలికుఁడు వచ్చియున్నాఁడని దేవిగారు తమతో విన్నవించుచున్నారు. దేవరవారాతనికి దర్శనమిత్తురుగాక!

రాజు— మాకు వేడుకగా నున్నది. ఇప్పుడైంద్రజాలికుని శీఘ్రముగా అనిరా నంపుము.

కాంచ— దేవరవారి యాజ్ఞ చొప్పునఁ జేసెదను. (అని వెళ్ళి నెమలి పింఛము చేతఁబట్టుకొనియున్న యైంద్రజాలికునితోఁ గూడమరల ప్రవేశించుచు)— అయ్యా! రండి రండి.

సంవరణ— (వచ్చుచున్నాఁడు.)

కాంచ— అరుగో ప్రభువువారు. వారిసన్నిధికి వెళ్ళుము.

సంవ— (దగ్గఱకువెళ్ళి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! (నెమలిపింఛము నాడించుచు నవ్వుచు)

గీ. ఇంద్రజాల నామముగల్గి నెవనివలన
  నట్టియింద్రుని చరణంబు లాశ్రయింతు
  విజితయశుఁడయి మఱి జాలవిద్యలకును
  గురువయినయట్టి శంబరుఁ గొలుతు నేను.

దేవా! ఏమికావలెను?

గీ. అవనిమీఁదను జంద్రుఁడో, దివినిసగమొ,
  జలములోనగ్నియో, ప్రదోషంబొ పగలొ,
  ప్రభువువారికి దేనిపైవాంఛగలదొ
  యదియసిద్ధించు నాసతీయంగవలయు.

గీ. హరిహర బ్రహ్మలాదిగా నఖిలసురల
  మింటఁజూపింతునిప్పుడ మీకు నేను
  సిద్ధవిద్యాధరామర స్త్రీసమూహ
  నృత్యమును మీరు చూడుఁడీ నింగిమీఁద.

వసం— మిత్రుఁడా! జాగ్రత్తగానుండుము. ఇటువంటి గర్వముగలవానికి సర్వము సంభావ్యమేయగును.

సంవ— దేవా! పలుమాటలేల? దేవరవారు మనసులో దేనిని చూడఁగోరుదురో దానినెల్లను నాగురువుయొక్క మంత్రప్రభావముచేతఁ జూపఁగలను.

రాజు— ఓయీ! దేవివచ్చినదాఁక నుండుము— కాంచనమాలా! దేవిగారికడకుఁ బోయి "యైంద్రజాలికుఁడు సిద్ధుఁడు; ఈప్రదేశము విజనముగా చేయఁబడినది గనుక రమ్మ"ని చెప్పు. ఆమెతోఁ గలిసితమే మేమీవినోదమును జూచెదము.

కాంచ — ఏలినవారాజ్ఞాపించినట్లు చేసెదను. (అనివెళ్ళి వాసవదత్తా సహితముగా మరల ప్రవేశించుచున్నది.)

వాస — కాంచనమాలా! ఉజ్జయినీనగరమునుండి వచ్చినాఁడన్న మాత్రముచేతనే నా కా యైంద్రజాలికునియందు పక్షపాతము కలుగుచున్నది.

కాంచ — పుట్టినింటివంకవాఁడుగనుక దేవిగారిచే నితఁడాదరింపఁబడఁదగినవాఁడు. దేవీ! రమ్మురమ్ము. (అనినడచుచు) అదుగో రాజుగారు. సమీపమునకు వెళ్లుము

వాస — (దగ్గఱకువెళ్ళి) భర్తా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

రాజు — దేవీ! ఇతఁడు బహువాక్యములు పలికినాఁడు. కాఁబట్టి యిక్కడనే కూరుచుండి యిది చూతము.

వాస — (కూరుచున్నది.)

రాజు — ఓయీ! వివిధములయిన నీయింద్రజాలములను కనఁబఱుపుము.

సంవ — దేవరవారి సెలవుప్రకారము చేసెదను. (అని బహువిధముల చిందులు త్రొక్కుచు నెమలిపింఛము నాడించుచు "హరిహరబ్రహ్మ" లను పద్యమును మరల జదువుచున్నాఁడు! అప్పుడందఱును విస్మయపడి చూచుచున్నారు.)

రాజు — (పయివంకఁజూచి పీఠమునుండిలేచి) ఆశ్చర్యము!

వసం — ఆశ్చర్య!ము ఆశ్చర్యము!

రాజు — దేవీ! చూడుము—

సీ. పద్మాసనస్థుఁడై బ్రహ్మదేవుండదె యొకచోట వెలుఁగొందుచున్నవాఁడు
శంకరుండల్లదె చంద్రకళావతంసుండయి యొకవంక సొబగుమీఱు
దైత్యారియతఁడె గదాచక్రఖడ్గకార్ముకములతో నాల్గుభుజములందు
నైరావతంబెక్కి యతఁడెదేవేంద్రుండు తిన్నఁగాఁ గన్పడుచున్నవాఁడు
చరణములనూపురములు సుస్వరములీన
దేవతాసుందరులతోడ దివమునందుఁ
దక్కఁగలయట్టి యమరబృందంబులివిగో
నృత్యమొనరించెదును గడు నేర్పుమీఱ.

వాస — ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!

వసం — ఐంద్రజాలికా! మేలు మేలు! నీవు నీ నేర్పునంతయుఁ గనఁబఱచితివి! (రహస్యముగా) ఓరి తొత్తుకొడుకా! ఐంద్రజాలికా! ఈ చూపఁబడిన దేవతలతోడను, అప్సరసలతోడను మాకుపనియేమి? ఈయనను సంతోషపెట్టఁ గలుగుదువేని, సాగరికను జూపుము.

[అప్పుడు వసుంధర ప్రవేశించుచున్నది.]

వసుం— (రాజాసమీపమునకు వచ్చి) భర్తా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక! మంత్రియైన యౌగంధరాయణుఁడు దేవరవారి చరణసన్నిధానమున "సింహళేశ్వరుండైన విక్రమబాహువుచేతఁ బంపఁబడిన యాతని ప్రధానమంత్రియగు వసుభూతి మహనీయుఁడైన బాభ్రవ్యునితోఁ గూడ వచ్చియున్నాఁడు; అతనికిమంచిముహూర్తమునందే యేలినవారు దర్శనమియ్యఁదగును. నేను కార్యశేషమును ముగించి దర్శనమునకు వచ్చెదను". అని విన్నపము చేయుచున్నాఁడు.

వా— దేవా! కొంచెము సేపింద్రజాలమును చాలింపనియమించి, మాపినతండ్రిగారి యొద్దనుండి ప్రధానమంత్రియైన వసుభూతి వచ్చియున్నాఁడు గనుక ముందుగా దేవరవారాతనికి దర్శనమియ్యవలెను.

రాజా— దేవి చెప్పినట్లు చేసెదను. (ఐంద్రజాలికునిగూర్చి) ఓయీ! నీవిప్పుడు కొంచెము తాళుము.

సంవ— (మరల పింఛము త్రిప్పుచు) దేవరవారి యాజ్ఞా ప్రకారము చేసెదను. (అని వెళ్లుచు) దేవరవారవశ్యముగాఁ జూడఁదగినది నావద్ద నింకనొక్క వేడుక మాత్రమున్నది.

రాజా— మేమది తరువాతఁ జూచెదము.

వాస— కాంచనమాలా! ఈతనిని తీసికొనివెళ్ళి పారితోషిక మిప్పింపుము.

కాంచ— దేవిగారాజ్ఞాపించినట్లుచేసెదను. (అనియైంద్రజాలికునితోఁగూడవెళ్లుచున్నది)

రాజా— (వసంతకునివంకతిరిగి) నీవెదురుగావెళ్ళి వసుభూతిని తీసికొనిరమ్ము.

వసం— దేవర యానతిచ్చినట్లు చేసెదను. (అని వెళ్లుచున్నాఁడు.)

[వసంతకుఁ డెదురుగా వెళ్ళి తీసికొనిరాఁగా వసుభూతియు బాభ్రవ్యుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

వసం— మంత్రివరా! రమ్మురమ్ము.

వసు— (అంతటను గలయఁజూచి) అహా! ఉదయనమహారాజప్రభావము!

సీ. విజయగజంబుల వీక్షించిముందుగా ముఖశాలవాకిట మోదమంది
తరువాతనుత్తమ తురగచయంబులఁ గన్నులపండువు గాఁగఁజూచి
యావలఁగడుశ్రావ్యగానరవమున కార్మిలోనెంతయు హర్షమొంది
యటుపిమ్మటను దర్శవార్థముచేచెడి క్ష్మాతలపతులతోఁ క్షణమునిలిచి
వాకిటనె సింహళేశ్వరు వైభవంబు
చెల్లనుంచితి క్షణములో నిప్పుడేను

ద్వారకనుండనై కాకుక గౌరవమున
గ్రామ్యగతినైతి నగరస్థ జననియట్లు.

బాభ్రవ్య— వసుభూతీ! చిరకాలమున కిప్పుడు ప్రభువును జూడఁగలనను సంతోషాతిశయముచేత నేదో క్రొత్తయవస్థ ననుభవించుచున్నాను. ఎట్లన—

చ. ముదిమినిబుట్టుకంపము ప్రహర్షభయంబున వృద్ధిగాంచెనున్
గదలదుఁజేఁకటుల్ మసక గ్రమ్మినదృష్టికి బాష్పవారిచే
నదలికఁజెంచె గద్గదిక వాదగుస్పష్టముకాని వాణికిన్
ముదిమికిపాయ మర్యాదను భూధవుఁజూచెద నేఁడు నాకిటన్.

వసం—(ముందుకువచ్చి)మంత్రివరా! రమ్మురమ్ము.

వసు— (వసంతకుని మెడలో రత్నహారము చూచి రహస్యముగా) బాభ్రవ్యా! ఇది మనము బయలుదేరినప్పుడు మారాజుగారు కుమార్తెకిచ్చిన రత్నమాలలాగున నే యున్నది.

బాభ్ర— అమాత్యా! పోలిక యాలాగుననే యున్నది. ఆ హారము వసంతకునకెట్లు వచ్చినదో యడిగి తెలుసుకొనెదను.

వసు—బాభ్రవ్యా! అడుగవలదు. గొప్పరాజులవద్ద బహురత్నము లుండును గనుక, దానినిపోలినదిమఱియొకభూషణముండుటదుర్లభము కాదు. (అనినడచుచున్నాఁడు)

వసం—(రాజునుద్దేశించి) వత్సరాజా! అదుగోమంత్రి ఎదురుగావెళ్లుము

వసు—(దగ్గఱకువెళ్లి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక!

రాజు—(లేచి)అభివాదముఁ జేయుచున్నాను.

వసు—దేవరకు గొప్పశ్రేయస్సు కలుగునుగాక!

రాజు— మంత్రికి పీఠముపీఠము!

వసం—(పీఠము తెచ్చి) అమాత్యా! ఇదిగో పీఠము కూరుచుండుము.

వసు—(కూరుచున్నాఁడు.)

బాభ్ర— దేవా! బాభ్రవ్యుఁడు ప్రణామము చేయుచున్నాఁడు.

రాజు— (వీపుమీఁద చేయివైచి) బాభ్రవ్యా! ఇక్కడ కూరుచుండుము.

బాభ్ర— (కూరుచుండి) దేవీ! బాభ్రవ్యుఁడు ప్రణమిల్లుచున్నాఁడు.

వసం— అమాత్యా! అదిగో వాసవదత్తాదేవి ప్రణమిల్లుచున్నది.

వాస— అయ్యా! నమస్కారము చేయుచున్నాను.

వసు— దేవీ! వత్సరాజుతో తుల్యుఁడయిన పుత్రుని గనుము. (అందఱును కూరుచున్నారు.)

రాజు—అమాత్యా! వసుభూతీ! మహానుభావుఁడయిన సింహళేశ్వరునకు కుశలమా?

వసు—(వయివంకఁజూచి నిట్టూర్పువిడిచి) దేవా! మందభాగ్యుఁడనయిన నేనిప్పు డేమని చెప్పుటకును తెలియకున్నది. (అని క్రిందు చూచుచున్నాఁడు.)

వసం—(తనలో) ఇతఁడేమి చెప్పునో తెలిసికొనలేకున్నాను.

వాస—(విషాదముతో తనలో) అయ్యో! వసుభూతి యిప్పుడేమి చెప్పునోగదా,

రాజు—వసుభూతీ! ఈవిధముగా నీవేల వ్యాకులపడుచున్నావో నాకుఁ జెప్పుము.

బాభ్ర—(రహస్యముగా) అలస్యమేల? చెప్పఁదగినదేమో యిప్పుడే చెప్పివేయుము

వసు—(కన్నీటితో) దేవా! చెప్పుటయశక్యమేయయినను మందభాగ్యుఁడ నయిన నేను దేవరవారికి విన్నవించెదను. సింహళేశ్వరుని కొమార్తె సౌభాగ్యవతియగు రత్నావళి నే రాజుతనభాగ్యముచేత వివాహమాడఁగాంచునో యాతఁడు సార్వభౌముఁడగునని యొకసిద్ధుఁడానతిచ్చెను.

రాజు—తరువాత; తరువాత.

వసు—సిద్ధాదేశమునందలి విశ్వాసముచేత యౌగంధరాయణుఁడు దేవరవారి నిమిత్తము పలుమారు ప్రార్థించినను వాసవదత్తకు మనఃఖేదము కలుగునని సింహళేశ్వరుఁ డామెనిచ్చుట కొప్పుకొనకపోయెను.

రాజు—(రహస్యముగా) దేవీ! నీపినతండ్రిమంత్రి యిప్పుడేమి యీలాగున నబద్ధము చెప్పుచున్నాఁడు?

వాస—(ఆలోచించి) ప్రాణేశ్వరా! ఇక్కడ నెవరబద్ధమాడుచున్నారో నేను తెలియజాలను.

వసం—ఆమె కేమిసంభవించినది?

వసు—అనంతరము లావణకమునందు వాసవదత్తాదేవి కాలి చచ్చిపోయినదని జనప్రతీతిని కలిగించి, సింహళేశ్వరునికడకు బాభ్రవ్యునిబంపి యాకన్యామణిని మరల నడిగించెను. తరువాత మా రాజు కొంత చింతించి దేవరవారితోడి తమసంబంధము లోపించరాదని యారత్నావళిని దేవరవారికిచ్చుటకుఁ బంపఁగా, మేమామెను వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చునప్పుడు సముద్రములో నోడపగిలి యామె మునిఁగిపోయినది. (అని యేడ్చుచు తలవంచుకొనుచున్నాఁడు.)

వాస—(కన్నీటితో) అయ్యో! నేను చెడితిని! హా! మందభాగ్యురాలా! హా! సోదరీ! రత్నావళీ! నీవిప్పు డెక్కడనున్నావు? నాకుప్రతివచనమిమ్ము.

రాజు—ఊరడుము, ఊరడుము. దైవగతి మనకు దురవగాహము. ఓడపగిలి మునిఁగి

పోయినవారును మరల లేచివత్తురనుటకు నీకు వీరే నిదర్శనముగా నున్నారు.?

(అని వసుభూతి బాభ్రవ్యులను జూపుచున్నాఁడు.)

వాస—ప్రాణేశ్వరా! అట్లేయగును గాక! నాకంతటి భాగ్యమేలాగు నఁ గలుగును

రాజు— (రహస్యముగా) బాభ్రవ్యా! దీనివాస్తవమేమి? నాకేమియు తెలియకున్నది.

బాభ్ర— దేవా! వినుండి.

[తెరలోపల గొప్ప కలకలము.]

ఉ. జ్వాలలగుంపు హర్మ్యముల బంగరుశృంగపు టెంపునింపఁగాఁ
గీలలనిండువేఁడిమి నొగింబుపుఁదోఁటల చెట్లువాడఁగా
నీలపయోద శోభనిడ నెక్కొనిధూమము కృత్రిమాద్రికిన్
స్త్రీలుతలంక నంతిపురిఁ జేరిహుతాశనుఁ డగ్నియయ్యెడన్.

గీ. లావణకము చెంత దేవి కాలిగతించె
నన్న యాప్రవాద మరయ నిపుడు
సత్యమానవంగ జ్వాలాసమూహంబు
పొదివియొకట నంతిపురిని గ్రమ్మె.

[అందఱును తొందరపడి చూచుచున్నారు.]

రాజు— అంతఃపురమున నగ్ని పుట్టినదాయేమి? (తొట్రుపాటుతో లేచి) అయ్యో! వాసవదత్త కాలిపోయినదే హా! హా వాసవదత్తా! హా ప్రియురాలా!

వాస—ఇదియేమివిభ్రాంతి? నేను మీపార్శ్వముననే యున్నాను. ఓరాజా! కాపాడుము, కాపాడుము.

రాజు— దేవీ! తత్తరపాటువలన పార్శ్వస్థురాలవయియున్నను నిన్ను చూడలేక పోయితిని! (అని యామెచేయిపట్టుకొని) దేవీ!ఊఱడుము.

వాస—ప్రాణేశ్వరా!ఈమాట నన్నుఁగూర్చి నేనుచెప్పలేదు. దయమాలినదాననయి నేనక్కడ సాగరికను గొలుసులువేసి కట్టిపెట్టి యుంచినదానను. అది విపత్తు నొందుచున్నదిగనుక దానినికాపాడుము.

రాజు—ఏమీ! సాగరిక విపత్తులోనున్నదా? అక్కడకు వెళ్లెదను.

వసు— దేవా! ఏమి? నిష్కారణముగా మిడుతవలె నగ్నిహోత్రముమీఁది కుఱుక సాహసించుచున్నావు?

బాభ్ర— దేవా! వసుభూతి యుక్తమయిన మాటచెప్పినాఁడు.

వసం—(రాజు నుత్తరీయముతో పట్టుకొని) మిత్రుఁడా! సాహసముచేయకుము.

రాజు—(ఉత్తరీయమును లాగుకొని) ఓరిమూర్ఖుఁడా! సాగరిక విపత్తునొందుచున్నది

ఇప్పుడును నేను ప్రాణములను బాయుచుందును. (అని యగ్నిప్రవేశము నభినటించి మంటలో బాధపడుచున్నట్లభినయించుచున్నాఁడు.)

బాభ్ర— ఏమి? ఈస్వల్పవిషయమున భరతకుల మింతటిలో నశింపవలసినదా? వట్టి మాటలతో నేమిప్రయోజనము? నేనును స్వామిభక్తికిఁ దగినట్లు నడచెదను.

రాజు— చ. జ్వలన! ప్రశాంతిఁ బొందుము ప్రశాంతిని బొందుము; ధూమమూర్తివై

నిలువక మంటగుంపులను నీవిటు లేటికిఁ జేర్చెదేవు మైఁ

దలఁపఁ బ్రియావియోగ శిఖదగ్ధుఁడఁ గాక చెలంగునన్ను నీ

వలనిఁక నేమిచేయఁగల వీప్రళయాగ్నిశిఖాసమృద్ధిచేఁ.

వాస— ఏమీ! దుఃఖభాజనమైన నావచనముచేతనే ప్రాణేశ్వరునకీవిధావస్థ సంభవించినది! ఇక్కడనుండి నేనేమిచేయుదును? నేనును ప్రాణేశ్వరునితోడనే చనియెదను.

వసం— అమ్మా! నేను నీకు ముందుగా దారితీసెదను.

వసు— ఏమీ! వత్సరాజు వహ్నిలోనే ప్రవేశించినాఁడు! రాజపుత్రికయొక్క విపత్తునుజూచి యిక్కడనే దేహమువిడుచుట నాకును యుక్తము.

బాభ్ర— హా! మహారాజా! ఏమి? నిష్కారణముగా భరతకులమునకు సంశయస్థితిని దెచ్చిపెట్టినావు! నేను ప్రభుభక్తికిఁదగినట్లు ప్రవర్తించెదను. (అని యందఱును అగ్నిప్రవేశమును నటించుచున్నారు.)

రాజు— (కుడిభుజ మదరుట చూచి) ఈయవస్థలోనున్న నాకు దీనివలన నేమిఫలము కలుగును? (ముందుకుచూచి హర్షముతోడి తత్తరపాటుతో) అదిగో వహ్నిజ్వాలలు సమీపింపఁగా సాగరిక కనఁబడుచున్నది. నేను వేగిరము వెళ్ళి యామెను కాపాడెదను.

[అప్పుడు సంకెళ్ళతో సాగరిక ప్రవేశించుచున్నది.]

సాగ— (అంతటను గలయఁజూచి) నాభాగ్యముచేత వహ్నిహోత్రుఁడంతటను ప్రజ్వరిల్లుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు నాకు దుఃఖావసానము కలుగును.

రాజు— (వేగముగా చేరఁబోయి) ఓప్రియురాలా! ఏమి? ఇప్పుడు సహితము ప్రాణము నుపేక్ష సేయుచున్నావు!

సాగ— (రాజునుజూచి తనలో) ఏమీ! నాప్రియతమునిజూచి మరల నాకు జీవితాశ కలుగుచున్నది! (ప్రకాశముగా) భర్తా! రక్షింపుము; రక్షింపుము.

రాజు— ఓసి పిరికిదానా! భయపడకుము.

గీతపద్యము— క్షణము సహియింపు మానుము సంశయంబు;

(ముందువంకఁ జూచి) అకట! పొంగెడు స్తనగళితాంశుకంబు;

(నిపుణముగాఁజూచి) తలఁకెదేటికి? సంకెల్లు దాల్పనేల?

విడక నినుఁగాతు; నగ్నివు పట్టుకొమ్ము.

(అని కంఠమును కౌఁగిలించుకొని కన్నులుమూసికొని స్పర్శసుఖము నభినయించుచు) ఆహా! నాసంతాపమంతయు క్షణములో పోయినది! ఓ ప్రియురాలా! ఊఁడుము; ఊఁడుము.

గీ. సుదతిరో! నిన్ను స్ఫుటముగాఁ జుట్టుకొనియు
నగ్నిహోత్రుఁడు నినుఁ గాల్పఁ డయ్యెనిపుడు;
తలఁచిచూడంగ నాతని తాపమునను
నీదు స్పర్శయె హరియించు నిక్కముగను.

(కన్నులు తెఱచిచూచి) ఓహో! మహాశ్చర్యము! ఈ యగ్నిహోత్రి యేమయి పోయినది? అంతఃపురముయొక్క యిప్పటియవస్థ యేమయినది? (వాసవదత్తను జూచి) ఏమి? ఈమె యవంతిరాజతనయా?

వాస— (సంతోషముతో రాజుశరీరమును తడవిచూచుచు) ప్రాణేశ్వరా! భాగ్యవశమున మీ రక్షతశరీరులుగా నున్నారు.

రాజు— ఇతఁడు బాభ్రవ్యుఁడా?

బాభ్ర— మహారాజ! మీకు జయమగుఁగాక! పుణ్యవశమున దేవర తిన్నగానుండుట చేత మేము మరల ప్రాణములుగలవార మయితిమి.

రాజు— ఇతఁడు వసుభూతియా?

వసు— దేవా! అదృష్టముచేత వర్ధిల్లుచున్నావు.

రాజు— మిత్రుఁడా!

వసు— దేవరకు జయమగుఁగాక!

రాజు— (ఆలోచించి వితర్కముతో) ఇది స్వప్నమా? మతిభ్రమా? లేక యింద్రజాలమా?

వసం— మిత్రుఁడా! సందేహింపఁబనిలేదు. ఇది యింద్రజాలమే. తొల్లి యా ఐంద్రజాలికుఁడు వెళ్లునప్పుడు దేవరవారింకొకవినోదము నవశ్యముగాఁజూడ వలెనన్నాఁడు. అదేయిది

రాజు— దేవీ! నీమాటనుబట్టి సాగరిక నిప్పుడీవలకుఁ దీసికొనివచ్చినాఁడను.

వాస— (నవ్వి) ప్రాణేశ్వరా! నాకంతయుఁ దెలియును.

వసు— (సాగరికనుజూచి రహస్యముగా) బాభ్రవ్యా! ఈమె మన రాజపుత్రికవలె నున్నది.

బాభ్ర—అమాత్యా! నాకును అలాగునే కనఁబడుచున్నది.

వసు—(ప్రకాశముగా రాజుతో) దేవా! ఈకన్యక యెక్కడిది?

రాజు—దేవి యెఱుఁగును.

వసు—దేవీ! ఈకన్యక యెక్కడిది?

వాస—అమాత్యా! ఈచిన్నది సముద్రమున దొరికినదనిచెప్పి మంత్రియైన యౌగంధ రాయణుఁడు నాకొప్పగించినాఁడు. అందుచేతనే యిది సాగరిక యనఁబడుచున్నది.

రాజు—(తనలో) ఏమి? యౌగంధరాయణుఁడు నాతోఁ గొంచెమయినను జెప్పకపోయెను! అతఁడీమెను రాణికేలయర్పించి యుండును?

వసు—(రహస్యముగా) బాభ్రవ్యా! ఈపోలికయు వసంతకుని కంఠము నందలి రత్నమాలయు నీమె సాగరమునుండి దొరకుటయు విచారింపఁగా నీమె సింహళేశ్వరపుత్రికయైన రత్నావళియయినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. (అని సమీపమునకు వెళ్ళి బిగ్గఱగా) అమ్మా! రత్నావళీ! రాజపుత్రీ! నీవిటువంటి యవస్థను పొంది యున్నావా?

సాగ—(వసుభూతినిజూచి కన్నీటితో) అయ్యో! మంత్రీ! వసుభూతీ!

వసు—హా! చెడితిని! నేను మందభాగ్యుఁడను. (అని భూమిమీఁదపడుచున్నాఁడు.)

సాగ—హా! మందభాగ్యురాలనయిన నేను చెడితిని. హా తండ్రీ! హాతల్లీ! మీరెక్కడనున్నారు? నామాటకుమాఱుపలుకరు. (అనిసంతాపించుచుమూర్ఛపోవుచున్నది.)

వాస—(తొట్రుపాటుతో) బాభ్రవ్యా! ఈమెనాతోఁబుట్టినపడుచైనరత్నావళియా?

బాభ్ర—అవును. ఈమె నీచెల్లెలే.

వాస—(రత్నావళిని కౌఁగిలించుకొని) సోదరీ! ఊఱడుము; ఊఱడుము.

రాజు—ఏమి! గొప్పవంశమునందుఁబుట్టిన సింహళేశ్వరుఁడయిన విక్రమబాహుని కూఁతురాయీమె?

వసం—(తనలో) రత్నమాలనుజూచినప్పుడిటువంటిరత్నమాల సామాన్యజనుల కుండదని నేను మొట్టమొదటనే తెలిసికొన్నాఁడను.

వసు—రాజపుత్రీ! ఊఱటపొందుము. ఊఱటపొందుము. పెద్దదయిన నీయప్ప నీకొఱకు దుఃఖించుచున్నది; ఆమె నాలింగనము చేసికొమ్ము.

రత్నా—(ఊఱడిల్లి క్రిందిచూపున రాజునుజూచి తనలో) నేనపరాధముచేసియున్న దాననుగనుక దేవికి ముఖమును చూపఁజాలకున్నాను.

(అని యధోముఖి యగుచున్నది)

వాస—(బాహుబంధించిక న్నీటితో) రమ్ము. అతినిష్ఠురురాలనైన నా ప్రియసోదరీ! ఈ లాగున వచ్చి నీస్నేహము గనఁబఱుపుము. (అని కంఠమును కౌఁగిలించుట నటించి, రాజుతో రహస్యముగా) ప్రాణేశ్వరా! నేనుచేసిన క్రూరకృత్యముచేత నాకు సిగ్గగుచున్నది. కాఁబట్టి యీమెయీబంధమును శీఘ్రముగా విడిపింపుము.

రాజు—(సంతోషముతో) దేవిచెప్పినట్లు చేసెదను. (అని సాగరికకట్లువిప్పుచున్నాఁడు)

వాస—ప్రాణేశ్వరా! మంత్రియైనయౌగంధరాయణుఁడే నన్నింతకాలము క్రూరురాలినిగాఁ జేసినాఁడు. అతఁడు నిజము తెలిసినవాఁడయ్యును చెప్పినవాఁడు కాఁడు.

(అప్పుడు యౌగంధరాయణుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

యౌగ— ఉ. నావచనంబునం గలిగె నాథువియోగము రాణికంతయున్;
దేవికి సంభవించు సవతింగనుదుఃఖము; నందుచేత నే
త్క్ష్మావరుఁడొందు సర్వమహి; మన్ననసేయునెవచ్చు దేవి న
న్నావిధమయ్యు వాదు మొగమాపెకుఁ జూపఁగ లజ్జయయ్యెడున్.

అట్లు కాకపోయిన మఱియేమిచేయను? నిశ్శంకముగా కార్యనిర్వహణము చేయువాఁడు మాననీయులయెడలసహిత మిటువంటి స్వామిభక్తివ్రతమును నెఱపవేవలయును. (చూచి) అదె మహారాజుగారు. సన్నిధికివెళ్లెదను. (సమీపించి) దేవా! జయమగుఁగాక! జయమగుఁగాక! దేవరవారికి నివేదింపకుండఁ జేసిన కార్యము నకయి నన్నుక్షమింపుఁడు. (అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

రాజు— మాకు నివేదింపకుండ నీవేకార్యమును జేసితివి?

యౌగం—దేవరవారు పీఠమును పరిగ్రహింపుఁడు. సమస్తమును విజ్ఞాపనముచేసెదను.

[రాజుతోఁగూడ నందఱును దమతమ స్థానములఁగూరుచున్నారు.]

యౌగం— దేవా! వినుఁడు. ఈమె సింహళదేశాధీశ్వరుని కొమార్తె. ఈమెను పాణిగ్రహణము చేసికొన్నవాఁడు సార్వభౌముఁ డగునని యొకసిద్ధునివలన నెఱిఁగి యాతని వచనమునందలి నమ్మకముచేత నేను పలుమాఱు దేవరవారి కీమెనిమ్మని సింహళేశ్వరుని ప్రార్థించినను వాసవదత్తాదేవికి మనోవ్యథకలుగునని యాతఁ డిచ్చినవాఁడు కాఁడు.

రాజు— తరువాత నేమిజరిగినది?

యౌగం—(లజ్జతో) అప్పుడు లావణకమున దేవి కాలిపోయినదని ప్రవాదము కల్పించి యాతనిసమ్ముఖమునకు బాభ్రవ్యునిఁ బంపినాఁడను.

రాజు—యౌగంధరాయణా! తరువాతిసంగతి మేమువిన్నారము. ఏమియూహించి యీమెను దేవిగారి కొప్పగించితివి?

వసం— మిత్రుఁడా! ఈతఁడు చెప్పకయే యీతని యభిప్రాయము నాకు తెలిసినది ఈమె యంతఃపురమున నుండినచో మీరంతఃపురమునకు వెళ్ళినప్పుడు మీకు సులభముగా కనఁబడునని.

రాజు— యౌగంధరాయణా! వసంతకుఁడు నీయభిప్రాయమును తిన్నగా గ్రహించినాఁడా?

యౌగం— దేవరవారన్నట్టే.

రాజు— ఐంద్రజాలికుని కృత్యముసహితము నీపనియేయని తలఁచెదను.

యౌగం— అట్లుగాకపోయినయెడల, అంతఃపురమున బంధింపఁబడియున్న యీమెకు దేవరవారి సందర్శనమెట్లుకలుగును? ఈమెకనఁబడకున్న వసుభూతి యీమె నెట్లానవాలు పట్టఁగలుగును? (నవ్వుచు) ఇప్పుడు సంగతి తెలిసినదిగనుక, ఇఁకమీఁద చెల్లెలివిషయమయి యేమి జరుగవలయునో యిప్పుడు దేవి నిర్ణయింప వలసియున్నది.

వాస—(చిఱునవ్వుతో) అయ్యా! అమాత్యా! రత్నావళిని రాజుగారికిమ్మని స్పష్టముగానే చెప్పరాదా?

వసు— అమ్మా! మంత్రియభిప్రాయమును సరిగా కనిపెట్టినావు.

వాస—(చేతులుసాఁచి) రమ్ము. రత్నావళీ! రమ్ము. ఇప్పుడు నాతోఁడఁబుట్టిన దానవయినందుకు తగినట్లుకమ్ము. (అని రత్నావళిని తననగలతో నలంకరించి చేయి పట్టుకొని రాజుదగ్గఱకువెళ్ళి) దేవా! ఈరత్నావళిని ప్రతిగ్రహింపుము.

రాజు— (సంతోషముతో చేతులు సాఁచి) దేవిగారి ప్రసాదము నెవరు మన్నింపకుందురు? (అని సాగరికను పరిగ్రహించుచున్నాఁడు.)

వాస— ప్రాణేశ్వరా! ఈమెబంధువులు దూరమున నున్నవారు; కాఁబట్టి యీమె తన బంధుబృందము నెప్పుడును తలఁపకుండునట్లుగా నీమెవిషయమున నడుచుకొమ్ము.

రాజు— దేవి యాజ్ఞాపించినట్లే నడుచుకొనెదను.

వసం—(సంతోషముతో నృత్యముచేయుచు) ఇహిహీ! ఓహో! దేవరకు జయముగుఁగాక! భూమండలమంతయు నిప్పుడు నాప్రియమిత్రునియొక్క హస్తగతమైనది.

వసు— రాజపుత్రీ! వాసవదత్తాదేవికి నమస్కారముచేసి గౌరవింపుము.

రత్నా—(అప్రకారము చేయుచున్నది.)

బాభ్ర—(వాసవదత్తనుగూర్చి) దేవీశబ్దధారణమునకు నీవే తగినదానవు.

వాస—(రత్నావళిని కౌఁగిలించుకొని దేవీశబ్దముచేత ప్రసాదమును జూపుచున్నది.)

బాభ్ర— నేను పడ్డ శ్రమ యంతయు నిప్పుడు సఫలమయినది.

యౌగం— దేవా! నేను దేవర కింకరుఁడ నేమి ప్రియముచేయవలెనో సెలవిండు.

రాజు— ఇది గాక యింకను బ్రియమేమిగలదు?

ఉ. విక్రమబాహుతో నొదవె వియ్యము; రాజ్యమునున్ లభించె; భూ
చక్రము చేపడం దొరకె సాగరికాసతి సారభూతయై;
యాక్రియఁ జెల్లెలిం బడసి యెంతయు మోదముఁ జెందె రాణి; న
ర్వక్రతఁ గోసలుల్ కడుఁ బరాజితులైరి, మఱేమి కోరఁగన్?

అయినను,

పంచపాది.

గీ. వసుధ సస్యాఢ్య యగుఁగాక! వాసవుండు
వాన లిచ్చుఁగాక! సదనుష్ఠానములను
ద్విజులు తనియింపుదురుగాక త్రిభువనముల!
సుఖమగునుగాక సతతంబు సుజనతతికి!
దుర్జనకఠోరభాషలు దొలఁగుఁగాక!

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంపూర్ణము.

శ్రీ

ప్రబోధచంద్రోదయము.

ఇది

చెన్నపురిరాజధానియందలి దొరతనపువారి కాలేజీలో

తెనుఁగు పండితుఁడుగానుండిన

కందుకూరి - వీరేశలింగము చేత

రచియింపఁబడినది.

తణుకు.

డి. వి. రమణారావుగారి

శ్రీ సౌదామినీ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడినది.

1914.

ఈనాటకమునందువచ్చు పాత్రములు.

వివేకుఁడు—కథానాయకుఁడగురాజు, మనస్సునకు నివృత్తిదేవివలనఁ బుట్టినవాఁడు.
వస్తువిచారుఁడు, సంతోషుఁడు—వివేకుని సేనానాయకులు.
మనస్సు—వివేకునికిని, మహామోహునికిని తండ్రి.
క్షమ—వివేకుని సేనానాయకురాలు.
మతి—వివేకుని భార్య.
ఉపనిషద్దేవి—వివేకుని భార్య.
శ్రద్ధ—శాంతియొక్క తల్లి.
శాంతి, కరుణ, మైత్రి—వివేకునిపక్షమునఁ బనిచేయు పరిచారికలు.
సంకల్పుఁడు—మనస్సు కొడుకు.
వైరాగ్యుఁడు—మనస్సు కొడుకు.
ప్రబోధచంద్రుఁడు—వివేకుని కుపనిషద్దేవివలనఁ బుట్టిన పుత్రుఁడు.
విద్య—వివేకున కుపనిషద్దేవివలనఁ బుట్టిన కూఁతురు.
సరస్వతి—విష్ణుభక్తిదేవియాజ్ఞవలన మనస్సు నోదార్పవచ్చిన దేవత.
విష్ణుభక్తి—వివేకుని యిష్టదేవత.
పురుషుఁడు—జీవుఁడు.
మహామోహుఁడు—ప్రతినాయకుఁడు. మనస్సునకు ప్రవృత్తిదేవివలనఁ బుట్టినవాఁడు.
కాముఁడు, క్రోధుఁడు, లోభుఁడు—మహామోహుని సేనానాయకులు.
రతి—కాముని భార్య.
హింస—క్రోధుని భార్య.
తృష్ణ—లోభుని భార్య.
దంభుఁడు—లోభుని కొడుకు
అహంకారుఁడు—లోభుని తండ్రి.
నాస్తికత—మహామోహుని భోగభార్య.
అసత్సంగుఁడు—మహామోహుని భృత్యుఁడు.
వటుఁడు—దంభుని శిష్యుఁడు.
చార్వాకుఁడు, దిగంబరసిద్ధాంతుఁడు, బుద్ధాగముఁడు, సోమసిద్ధాంతుఁడు—మహామోహుని పరివారములోనివారు.
నిదిధ్యాసనము—విష్ణుభక్తిదేవి యుపనిషద్దేవికడకుఁ బంపినదూత.

వీరుకాక ప్రస్తావమునం దనేకపురుషులును స్త్రీలును వత్తురు.

ఉపోద్ఘాతము.

—:o:—

ఈనాటక మేకాలమునందు రచియింపఁబడినదో నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనుటకు సాధనము లేవియుఁ గానరావు. గ్రంథకర్తయైన కృష్ణమిశ్రుఁడు ప్రస్తావనయందుఁ గుమారిల భట్టుయొక్క పేరు నుదహరించుటచే నితఁ డాతని కాలమునకుఁ దరువాతి వాఁడని నిశ్చయము. కుమారిలభట్టు క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్దమధ్యమునందుండి, పూర్వ మీమాంసాశాస్త్రమును ముఖ్యమైన గ్రంథములను రచియించి, బౌద్ధమతమును ఖండించుటకయి మహాప్రయత్నము చేసి ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడు. ఈనాటకముయొక్క యుద్దేశ మద్వైతమతమును స్థాపించుటయే యగుటను, ఇందుకు దన్మత స్థాపకుఁడగు శంకరాచార్యులవారిపే రుదాహరింపఁబడి యుండనందున. శంకరాచార్యులవారు శాలివాహన శకము ౭౧౦వ సంవత్సరమునందుఁ బుట్టి తొమ్మిదవ శతాబ్దారంభమునఁ బ్రబలియున్నా రని యిప్పు డించుమించుగా నిశ్చయింపఁబడినది. కాఁబట్టి యీనాటకము క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్దమునకును తొమ్మిదవ శతాబ్దమునకును మధ్యను చేయఁబడినదని చెప్ప వచ్చును. మఱియును శంకరాచార్యుల కాలమునందు మండనమిశ్రుఁడు మొదలైన మిశ్రజాతి బ్రాహ్మణు లనేకులు మహావిద్వాంసులగుటయు, గ్రంథకర్త మిశ్రజాతివాఁ డగుటయుఁగూడ కాలనిర్ణయమునకుఁ గొంత తోడుపడుచున్నది. అంతేకాక యీ నాటకమును కీర్తివర్మయను రాజాసమ్ముఖమునఁ బ్రయోగించినట్లు ప్రస్తావన వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కీర్తివర్మయను చాళుక్యరాజొకఁడు శాలివాహనశకము ౯౭౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౯౯౯వ సంవత్సరము వరకును కళ్యాణనగరమునందు రాజ్యము చేసి యున్నాఁడు. నాటకప్రస్తావనయం దుదాహరింపఁబడినకీర్తివర్మ యితఁడేయయినపక్షమున, ఈప్రబోధచంద్రోదయనాటకము సంస్కృతమున శాలివాహనశకము ౯౭౯, ౯౯౯సంవత్సరములమధ్యను రచియింపఁబడి యుండును. కాశికాపురమును రాజాపురమును వర్ణించుటచేతఁ గవి వంగదేశపు వాఁడయినట్లు కానఁబడుచున్నను, ఈనాటకము దక్షిణ హిందూదేశమునందే విస్తారముగా వ్యాపితమైయుండుటచేతను నాటకమునం దక్కడక్కడ దక్షిణ హిందూస్థానమునుగూర్చిన ప్రస్తావన కానఁబడుచుండుటచేతను గ్రంథకర్త కళ్యాణ నగరమునందే యుండి యచ్చటనే గ్రంథరచన చేసినట్లూహించ వలసి యున్నది. ఈనాటకము, శాలివాహనశకము ౧౩౦౦వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతను ౧౫౦౦వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునందును నంది సింగయ్య ఘంట మల్లయ్యయను కవులచేఁ దెనుఁగునఁ బ్రబోధ [illegible] నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచి

ముద్రింపఁబడినది. కాఁబట్టి నాటకము పదునేడవ శతాబ్దాంతమునకే మిక్కిలి ప్రసిద్ధ ముయి యిప్పటికే మిక్కిలి పురాతనమైనదిగాఁ గానఁబడుచున్నది.

ఈ నాటకమును ౧౮౯౫వ సంవత్సరమునందు నేను తెనిఁగించి యాంధ్ర ప్రథమాంకము నా సంవత్సరమునందు వివేకవర్ధనిలోఁ బ్రకటించితినిగాని యప్పుడు కొన్ని కారణములచేత గ్రంథమును ముగింపక యుంటిని. నా మిత్రులు కొందఱు ఈనాటకమును శీఘ్రముగా ముగించి ప్రకటింపవలసినదని నాపై వ్రాయుచుండుటచేత గతసంవత్సరమునందు మరల నారంభించి చింతామణిపత్రికకప్పుడప్పుడు వ్రాసి గ్రంథమును నేటికి ముగించినాను. ఈ భాషాంతరము యొక్క యోగ్యతాయోగ్యతలను దీనిం జదువువారే నిర్ణయింప సమర్థులుగాన నేనా విషయమునుగూర్చి యిచ్చట వ్రాయవలసిన పనిలేదు. భాషాంతరము నంతమును సాధ్యమైనంతవఱకును మూలగ్రంథానుసారముగా నే చేసియున్నాను.

ఈ నాటకమునందలి కథ వేదాంతవిషయమేయయినను కృష్ణమిశ్రుఁడు దీనిని హృదయరంజకముగాను సుబోధముగాను జేసియున్నాఁడు. ఇందు వివేకము(జ్ఞానము) అనును మహామోహము(అజ్ఞానము)అనును పోరాటము జరుగఁగా మొదట నజ్ఞానమే ప్రబలముగానున్నను గడపట జ్ఞానముచేతఁ బరాజితమయి యడఁగిపోయినట్టు చెప్పఁబడినది. ఇందు సుగుణ దుర్గుణములు పురుషులుగాను స్త్రీలుగాను జెప్పఁబడి యాయా పక్షములయందు వారివారి ప్రభావముతో మిక్కిలి మనోహరముగా వర్ణింపఁబడినవి. కావున నిందలి కథను జదివినను పాత్రములను బరిశీలించినను బోధపడును గాన నేనా విషయమును జెంది వ్రాయక, ఈ నాటకము నాంధ్రీకరించుటలోఁ గలిగిన నా ప్రమాదములను దిద్ది చదువువారు మన్నింతురని వేఁడుచు నీయుపోద్ఘాతమును ముగించుచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము.
౨౦వ జూన్ ౧౮౯౮వ సం॥

కందుకూరి–వీరేశలింగము.

రెండవ కూర్పు.

మొదటికూర్పునఁ బ్రస్తావనలో గోపాలునిగూర్చి చేర్చినవిషయ మీకూర్పున మూలగ్రంథానుసారముగా సంస్కరింపఁబడినది.

చెన్నపురి.
తేది 10—10—98.

కం—వీ.